

Sisadno/Innhold

Samene og lofotfisket i eldre tid	4
Alf Ragnar Nielszen	
Samisk båtbyggingshistorie i Nord-Salten	17
Lars Børge H. Myklevold	
Motårrå guollárvantsajda julevsáme guolon	27
Bjørge Evjen	
Lokale fjordressurser og reguleringspolitikk. Tilfellet Tysfjord	33
Bjørn K. Sagdahl	
Rávvgá og gubbon – mytiske vesener i det maritime miljøet	46
Oddmund Andersen	
Da laksekonsesjonene kom til bygda	57
Håkan T. Sandersen	
Fiskemáddo – fiskenes stammor	69
Oddmund Andersen	

Ávddátjála

Dán Bårjjásin li tiemá man vuodon li ádásamos oasse mijá stuoves vuosádusás. Vuosádus la maritimma oase birra sáme kultuvran ja lij gárves vásse giese. Vuosádusá baktu vuosudallap ietjálágásj symbávlájt sáme kultuvran dagu njuolgadásan stereotyhpalasj gávuváj mij láttij sebrudahka, valla aj sáme gáhttsám, ájgij tjadá la gæhttjalam ásadi – namálettjat boatsoj, lávdagoahte ja gájka dajt majt tjanádip ællosámij viessomij. Boados sjattaj ietjá sáme kultuvrra vuolep stáhtusav oattjoj. Vuostasj oasen vuosádusás vuosádallap gáktu duola dagu roahttom ja internehtta li dábdos oassen ma lulun gávvidit sáme kultuvrav Nuortta-Sálon. Dán bále li histávrálasj symbávlá fisko (Lofoahtta-guollim), Biergunjáhta ja gæksa majt ávddån buktep ietjálágásj symbávlán sáme kultuvrraj.

Alf Ragnar Nielsen artihkkalis tjállá fisko lij sáme dáhpen tjuohte jagijt. Luluj állusij ájadallamijt báktálit gá Lofáhtan – Vuona turisstasymbávlá gánná vuorodi viking-njunnusijt, gasskaájggestádajt, guollárrombájkijt ja guollárarruhijt – adjáj gávnnuji sáme duobddága ja bájkenamá dálusj ájge rájes.

Björg Evjen tjállá dalluttjis gá vantsa motávrájt oadtjun, ja gæhttjal tjielggit manen sjattaj nav guhkes ájgge ávddála gá sáme vantsa motávrájt oadtjun. Motávrá l huoman ájnas oassen sáme kultuvras, ja danen la mijá vuosádusán aj oabme motávrá.

Bjørn Sagdahl artihkkalis vuoset gáktu vuodna- ja merragádeguollim la gártjedum Divtasvuonan ja aj ietján Nordlándan. Ij la hávsske láhkát gá dát guollim, mij la nav dárbulasj jus ulmutja vilá galggi smávep sajijn árrot, sámij ja láttij smávep sajijn, nav nievret giehtadaláduvvá politihkkárijs.

Håkan Sandersen tjállá prosessa birra gá luossakonsesjávna Másskáj báhtin, vuorddagij birra ja majt konsesjávna li bájk-káj buktám.

Guovten artihkkalin Oddmund Andersen doalvvu mijáv nuore ilmenieraj væráldij. Sån subtsas rávga birra mij nuoren hekkajt válldá, gubávná birra mij máhtta ulmuttijt gádjot, ja máddo-dábij birra Divtasvuonan.

Ietjam artihkkalin gæhttjalav vuosedit vanntsabiggim la álggodálusj sáme dáhpe. Vantsajt biggijin ávddála gá vuostasj boahtsusv dábmin. Ja gá dav diehtep, ij la gus de ájgge láddam dasi, vantsajt majt biggijin (duodjuhin) sjaddagáhti gávvidibmen sáme kultuvrraj; namálettjat bårjásvanntsá viking-ájges, gæksa, jáhta ja sjárkka?

Lars Børge H. Myklevold, dájmadiddje

Forord

Denne utgaven av Bårjås bygger på temaene fra den nyeste delen av våre permanente utstillinger. Utstillinga stod ferdig sist sommer og handler om den maritime del av samisk kultur. Gjennom utstillinga har vi forsøkt å "lansere" alternative symboler for samisk kultur som et korrektiv til det stereotype bilde som både det norske samfunn, men også det samiske samfunnet selv, har bidratt til å skape gjennom lengre tid – nemlig rein, lavvu og alt som kan knyttes til det reindriftssamiske miljøet. Konsekvensen har blitt at øvrig samisk kultur har fått en mindreverdige status. I første del av utstillingene våre viste vi hvordan for eksempel både fotball og internett er typiske elementer som kan symbolisere samisk kultur i Nord-Salten. Denne gang er det historiske symboler som lofotfiske, bergensjekta og nordlandsbåten vi fremhever som alternative symboler for samisk kultur.

Alf Ragnar Nielsen forteller i sin artikkel at lofotfisket har vært en samisk tradisjon i århundrer. Det bør være tankevekkende for mange at Lofoten – dette norske turistsymbolet med sin satsing på vikinghøvdinger, middelalderby, væreiere og rorbuer – også har en mengde samiske bosettinger og stedsnavn som er svært gamle.

Björg Evjen forteller om da båtene ble motorisert, og forsøker å gi forklaringer på hvorfor det tok så lang tid før den samiske fiskerflåten ble motorisert. Motoren er uansett også en viktig del av samisk kultur, og derfor har vi da også en gammel båtmotor i våre utstillinger.

Bjørn Sagdahl viser i sin artikkel hvordan kyst- og fjordfisket har vært regulert i Tysfjord og i Nordland for øvrig. Det er ikke oppløftende lesing at dette fisket, som er et så vesentlig element for å opprettholde bosetting i distriktene, både samisk og norsk, utsettes for så slett politisk forvaltning.

Håkan Sanderson skriver om prosessen fram mot tildeling av laksekonsesjoner til Musken, om forventningene og om hva konsesjonene har tilført bygda.

I to artikler tar Oddmund Andersen oss med inn i en verden av mytiske vesener som er knyttet til havet. Han forteller om draugen som tar liv på havet, om gubbonen som kan berge liv, og dessuten om máddo-tradisjonen i Tysfjord.

I undertegnede's artikkel forsøker jeg å vise at båtbygging er en urgammel samisk tradisjon. Båter ble bygget lenge før den første reinen ble temmet. I kjølvannet av dette, er det ikke da på tide at båtene de bygde trekkes fram som typiske symboler for samisk kultur; nemlig seilskip fra vikingtid, nordlandsbåten, jekta og sjarken?

Lars Børge H. Myklevold, redaktør

Samene og lofotfisket i eldre tid

Finnhamn i Valberg – slik stedet ser ut i dag. Foto: ©Alf Ragnar Nielszen

ALF RAGNAR NIELSSEN

Et av siktemålene i prosjektet "Etniske relasjoner i Nordre Nordland i historisk perspektiv" er å undersøke samisk historie i Lofoten, spesielt med tanke på bosetting og næringsliv, i Lofoten. Dette øyriket mot vest har i liten grad vært emne for studium med

tanke på det samiske, til tross for at ulike kilder indikerer samisk tilstedeværelse både i eldre og i nyere tid. De skriftlige kildene gir likevel lite informasjon sammenliknet med for eksempel Salten, der embetsmennene gjennom flere århundrer skilte ut samene som egen gruppe i forbindelse med oppsett av folketellinger, mann-

tall, lister over skatteinnkreving, og så videre. I Lofoten har samene vært færre, og de hadde heller ikke spesielle rettigheter som skatteobjekter, eller i forbindelse med eiendomsrett til jord slik tilfelle var på Nordlands fastland (den såkalte "finneodelen"). I Lofoten er det derfor bare unntaksvis at samene er karakterisert som "find" eller "lapp" i de skriftlige kildene.

Derimot finnes det svært mange stedsnavn som vitner om den samiske befolkningen i Lofoten, og de arkeologiske registreringene av samiske kulturminner øker for hvert år. Mange tusen stedsnavn er registrert av Finn Myrvang i det såkalte Stadnamn-prosjektet. Registreringene er nå tilgjengelige ved Arkiv i Nordland, Bodø, og har vært et hovedgrunnlag for stedsnavnanalysen i denne artikkelen. De arkeologiske registreringene som er benyttet er gjort tilgjengelige av fylkesarkeolog i Nordland, Lars Erik Narmo. I tillegg har arkeolog Eline Holdø foretatt registreringer spesielt for prosjektet "Etniske relasjoner i Nordre Nordland i historisk perspektiv".

I denne artikkelen benyttes bare en del av det store kildematerialet, i og med at hensikten er å beskrive samisk deltakelse i lofotfisket i eldre tid, dvs. inntil 1800-tallet. Hvor langt tilbake i tid

strekker den samiske deltakelsen seg egentlig, og hvor utbredt var den? Hvor dro de på lofotfiske? Finnes det spor etter egne samiske fiskevær i Lofoten?

Bakgrunnen for lofotfisket

I den eldste skriftlige beretninga vi har fra Nord-Norge i det hele, høvdingen Ottars beretning fra ca. år 890, glimter tørrfiskene med sitt fravær blant de handelsvarene som han betegner som de viktigste fra landsdelen. Det som nevnes er skinn- og pelsvarer av ymse slag, foruten kvalrostann, kvalbein, fuglelfjær og reip laget av kval- og selhud. Nyere arkeologiske undersøkelser fra Lofoten (bl.a. Nusfjord) har imidlertid vist at det ble drevet fiske der både på Ottars tid og langt tidligere (Narmo 2004). Vi hører også et sted i sagalitteraturen at høvdingen Torolv Kveldulvsson på Sandnes (Helgeland) sendte folk på skreifiske (Egilssoga, s. 28). Dette skal ha vært i andre halvdel av 800-tallet. Men det er all grunn til å tro at dette tidlige skreifisket primært var beregnet på det innenlandske markedet – det fantes verken etterspørsel etter, eller handelsorganisering for massehandel med tørrfisk i Europa på et så tidlig tidspunkt.

Det store kommersielle lofotfisket, med eksport av tørrfisk til et stort utenlandsk marked, kom i gang fra 1000-

Sametelt foran silhuettene av karakteristiske lofotfjell. Tysfjordsamer på lofotfiske på 1800-tallet. Illustrasjon: Alvin Jensvold

tallet. Dette eksportfisket, som raskt fikk nasjonal økonomisk betydning, hadde sammenheng med at det nå åpnet seg markeder for tørrfisk i Nord-Europa, i forbindelse med framveksten av større bysamfunn på kontinentet og i Storbritannia. I byene vokste det fram

grupper av handelsmenn som organiserte forbindelseslinjer til de matproduserende områdene (Baltikum med sitt korn og Norden med sin fisk). På et tidlig tidspunkt ble Bergen hovedsete for eksporthandelen, mens byen Vågar i Lofoten fra 1100-tallet ble det regiona-

Det var også mulig å bo under hellere hvis slike fantes i roværet. Ved hjelp av steinoppmuringer og torv ble "boligen" tettere. Fra Djupfjorden ved Henningsvær. Foto: ©Alf Ragnar Nielszen

le knutepunktet i Nord-Norge. Ved siden av urbaniseringsprosessen var fastereglene i den katolske kirka en annen faktor som stimulerte handelen med fiskevarer. På helligdager og i de spesielle fasteperiodene var nemlig hvitt kjøtt (=fisk) tillatt, men ikke rødt. Dermed ble det skapt et religiøst-kulturelt behov for fiskeprodukter.

Det aller første internasjonale kommersielle fisket vi kjenner til i Nord-

Europa, var faktisk skreifisket i Lofoten med sin oppstart fra 1000-tallet. Deretter fulgte sildefiskeriene i Skåne som oppstod i andre del av 1100-tallet. Skreifisket, eller torskefisket, ekspanderte i løpet av 11-, 12- og 1300-tallet videre fra arnestedet i Lofoten langs kysten nordover til Varanger og sørover til Møre. Fiskevær vokste fram overalt, men flertallet av fiskerne var likevel bønder som deltok i sesongene. Dette betydde

også at det for den kystsamiske befolkninga åpnet seg muligheter. Men hvor tidlig begynte samene å delta i det kommersielle fisket?

Hvor langt tilbake i tid har samene deltatt i lofotfisket?

Høvdingen Ottar foretok noe før ca. år 890 en reise fra bostedet sitt lengst nord på Hålogaland til Kvitsjø-området i nåværende Russland. Da han reiste nordover langs kysten av Finnmark sier han at landet var ubebodd "bortsett fra fiskere og fuglefangere og jegere, og de var alle finner" (:samer). Det er interessant i seg selv at den aller tidligste skriftlige kilden vi har som nevner fiskeri, forteller om samiske fiskere. Men dette må ha vært fiske til eget konsum – det var som nevnt helt andre handelsvarer de håloøyske vikingtidshøvdingene var interessert i.

En annen omtale av samer finner vi i sagaberetninga *Historia Norvegiae*. Denne ble skrevet av en anonym forfatter i andre halvdel av 1100-tallet. Et lite avsnitt i sagaen forteller om samer og bumenn som er på fiskefeltet sammen. Det er antatt at det dreier seg om fiskeri i Nordland, kanskje helst etter sei eller sild ut fra den fangstmetoden som er beskrevet (Hansen 2003).

Med det samme må jeg fortelle at når finnene (:samene) og de kristne dro ut sammen for å fange stim av skjellet fisk på kroken, kunne finnene med sin krok trekke opp fra dypet nesten fulle ruser, som de hadde sett i husene til de kristne, slik at de nesten fylte båtene sine med fisk. (Historia Norvegiae s.23)

Her kan legges til at i skifter etter samiske familier i Ofoten og Tysfjord på 16- og 1700-tallet forekommer sildgarn påfallende ofte. Sildefisket i eldre tid dreide seg helst om fiske til eget konsum, eventuelt salg av tørket sild på heimemarkedet.

Ei annen beretning fra slutten av 1100-tallet, Passio Olavi, som egentlig handler om miraklene omkring Olav den Hellige, synes å fortelle om vårtorskefiske i Finnmark som ble drevet av både samer og tilreisende nordmenn (Bratrein 1998). Man mener at den ble nedskrevet ca. 1170-80 og at erkebiskop Eystein var forfatteren. Poenget i fortellinga er moralsk, og går ut på at da nordmennene ba til Gud om gode fangster, fikk de det, mens samene på sin side ikke fikk hjelp fra sine guder. Det interessante ved fortellinga i forhold til fiskerierne, er at de lokale finnmarkssamene synes å ha deltatt i kommersielle fiskerier allerede i annen halvdel av 1100-tallet, i dette tilfellet etter torsk.

Det finnes altså to skriftlige beretninger fra andre halvdel av 1100-tallet som indikerer at samene allerede da deltok i kommersielle fiskerier. Lofotfisket er

*På Skipsnakken nær det gamle Storvågan ligger ei samisk urgrav.
Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune*

ikke nevnt spesielt, men når samer kunne delta i finnmarksfiske på dette tidspunktet, er det overveiende sannsynlig at de deltok i Lofoten også.

Større vekt på salgsfiske fra 12-1300-tallet

I Tysfjord-området foregikk det trolig ei næringsøkonomisk omlegging blant

den samiske befolkninga i løpet av 12-1300-tallet. Mens samene før denne tid la hovedvekt på jakt og fangst i sin næringsvirksomhet, ved fjord som på fjell, ser det ut til å ha foregått en gradvis overgang til fiske og jordbruk i høymiddelalder og seinmiddelalder. Jakten etter pelsverk og andre skinnvarer, som hadde dominert i den samiske næringsvirksomheten fram til 1200-tallet, ble sterkt redusert i denne perioden. Som erstatning er det sannsynlig at samene vendte seg til tørr-

På Skipsnakken ved Storvågan ligger to runde steinringer som trolig markerer en samisk offerplass. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune

fiskhandelen gjennom deltakelse i lofotfisket – at de utnyttet den nye markedsmuligheten som nå hadde åpnet seg (Nielssen 1990, s. 263). Deltakelse i lofotfisket kunne nemlig godt la seg integrere i det samiske fangst-samfunnets opprinnelige næringsaktivitet – fiske er jo bare en av flere former for fangst. Sijdda-en kunne for eksempel være utgangspunkt for organisering av båtlag. Lofotfisket ble dermed en ny nisje i den markedsrettede aktiviteten knyttet til sjøen, som fra tidligere omfattet andre virksomheter som fangst på sel, nise, oter m.m.

Nyere arkeologisk forskning synes også å bekrefte at 1200-tallet var ei kraftig veksttid for de kommersielle fiskeriene i Nord-Norge, på den måte at så godt som hele befolkninga ble involvert i handelsøkonomien. Det var også fra midten av 1200-tallet at det hanseatiske handelssystemet for alvor ble gjort gjeldende i Norge, noe som skapte en mye større sikkerhet

for årvisse tilførsler av kornvarer til fiskeridistriktene.

De første kildene som beretter konkret om selve deltakelsen i lofotfisket, skriver seg imidlertid fra så seint som 1660-årene. Men da hadde majoriteten av kystsamer i Nordland og Sør-Troms for lengst tilpasset seg en fiskeribondeøkonomi som liknet på det norske levesettet. I Tysfjord var for eksempel den alminnelige samiske tilpasninga allerede fra 1500-tallet gårdsbosetting med februk og noe korndyrking (Nielssen 1990, s. 265). Det samme gjelder Ofoten på dette tidspunktet (Kolsrud 1947).

Samisk lofotfiske på 1600-tallet – Tysfjord og Ofoten

Kildene fra 1660-årene viser at det var et utpreget østlofotfiske i denne perioden. Den gamle betegnelsen på hele

lofotfisket var fra middelalderen av ”vågafiske”, noe som indikerer at det sentrale fiskefeltet tradisjonelt var i Vågan-området. I nyere tid har tyngden i lofotfisket alternert mellom øst og vest, og sporene etter samiske fiskevær finner en langs hele innersida, selv om de fleste nok er i øst.

Det aller eldste lofotmanntallet av 1667, kombinert med lødningenpresten Hans Keinapels tiendemanntall av 1665, gir en ganske unik innsikt i fiskeriene i disse årene. Prestens tiendemanntall gir opplysning om 98 båter fra hele Lødningen prestegjeld i 1665 og hvor de drev kommersielt fiske. 58 av de 98 båtene rodde lofotfiske (om lag 60%), – samtlige fra rorvær i nåværende Vågan kommune (Nielssen 1990, s. 426-32).

Lofotmanntallet av 1667 forteller også om hvor i Lofoten de enkelte båtene holdt til.

Kabelvåg var det mest populære rorværet med 22 båter, Børgevåg (Børvågen) hadde 9 og Brettesnes 8. Ellers rodde det 1-5 båter fra værene Svolvær, Følstad, Risøy, Langvåg og Guldbrandsøy. Alle båtene holdt som vi ser til i Aust-Lofoten. Men dette var mønsteret for hele fiskeflåten på denne tida.

I Lofotmanntallet av 1667 kan 18 båter fra Tysfjord identifiseres:

Svolvær

1 båt med tre mann.
Fangst: 200 sperrer

Børvågen

2 båter fra Lødings gjeld
(Finder). 6 mann til sammen.
Fangst: 230 sperrer til sammen
3 båter fra Tysfjord. 9 mann til sammen.
Fangst: 470 sperrer til sammen

Følstad

5 båter fra Tysfjord. 15 mann til sammen.
Fangst: 1000 sperrer

Riisøen

3 båter fra Tysfjord. 11 mann.
Fangst: 930 sperrer

Guldbrandøy

4 båter fra Tysfjord. 17 mann til sammen.
Fangst: 2500 sperrer

De 18 båtene fra Tysfjord er nok en blanding av båter med henholdsvis norsk og samisk mannskap. Båtene synes i det store og hele å være bemannet med 3 - 4 fiskere. Dermed snakker vi om mindre fiskebåter, trolig seksringer/firroringer. Eneste fiskeredskap i bruk i torskefisket på denne tida var juksasnøre (kalt djupsogn). Det bestod av et langt snøre laget av hamp, en krok med agn og et søkke av jern. Særlig effektivt var dette redskapet ikke – det kan vi se av fangsttallene. I året 1667 var gjennom-

snittsfangsten pr. båt ca. 900 stk. skrei. Ifølge prestenes manntall var gjennomsnittsfangsten i 1665 ca. 1050 stk. Av dette kan vi dog slutte at 1665 var et bedre år på lofothavet enn 1667.

Båtene fra Tysfjord hadde mindre fangst enn gjennomsnittet. De 18 båtene nevnt ovenfor hadde ikke mer enn 600 stk. torsk i gjennomsnitt, ganske nøyaktig 2/3 av gjennomsnittsfangsten på Lofoten dette året. I de tilfeller vi kan identifisere samisk mannskap, ser det ut til at de i det store og hele fisket noe mindre enn nordmennene. Dette kan ha hatt ulike årsaker. For eksempel kan ulikheter i årssyklusen i næringsvirksomheten ha ført til at samene var til stede i Lofoten i kortere tid enn nordmennene. De kan ha hatt mindre interesse av å ligge på lofothavet i lang tid, og det kan også være at de hadde dårligere fiskeutstyr enn nordmennene. Dette var imidlertid ikke tilfelle hundre år seinere (se nedenfor).

Etnologen Knut Kolsrud undersøkte i sitt store arbeid "Finnfolket i Ofoten" (1947) de enkelte næringene i det sjøsamiske samfunnet i Ofoten i eldre tid og hvordan de ble drevet. Ofoten var i likhet med Tysfjorden overveiende samisk befolket i utgangspunktet. Men når de skriftlige kildene begynner å flyte rikere på 15- og 1600-tallet, har det vært stor norsk tilflytting. Kolsrud påpeker at "ofotbøndene" deltok i de store sesongfiskeriene fra Skrova, Henningsvær og særlig Vågan", og produksjonen gikk til salg, ikke husholdet.

"Til dette fisket kom også finnefolket i Ofoten, selv om det vel var Tysfjorden som sendte de fleste finner dit. Kildene inneholder ingen opplysninger særskilt om ofotfinnernes andel i fisket; tienderegistrene nevner dem ikke, heller ikke de eldste manntall, slik som tilfellet er for Tysfjordfinnernes vedkommende. Men selv om sjøfinnene i Ofoten neppe har gjort seg tallmessig gjeldende, må de likevel ha deltatt. Ved bispevisitasen på Evenes søkte lappeskolemesteren om tillegg til lønnen for sin reise om vinteren til Vågan eller Austnesfjorden med finnene for å holde oppsyn med dem" (Kolsrud 1947, s. 121).

I analysen som Kolsrud har foretatt av skiftene fra 1700-tallet, finner han kostkister i nesten alle de samiske skiftene, og dette tar han som et klart bevis på at de deltok i salgsfiskeriene. Kostkistene var beregnet på langferder. Det er samme frekvens av disse i de samiske som i de norske skiftene.

Kolsrud viser også til at det finnes eksempler på torskegarn- og liner i samiske skifter fra Ofoten på 1700-tallet (dette var redskaper som kom i bruk i torskefisket først i dette hundreåret). På 1780-tallet finnes det flere eksempler på at liner opptil 150 angler er nevnt både hos "bygde- og markefinner". Imidlertid har de eldste markesamiske skiftene praktisk talt ikke sjøbruk – dette kom først etter en generasjons forløp (Kolsrud 1947, s. 123). Fra 1600-tallet er det for øvrig dokumen-

Fra Børvågen ved Svolvær – samisk rorvær på 1600-tallet ifølge de skriftlige kildene. Gammetufter og teltringer er også registrert på stedet. Foto: ©Alf Ragnar Nielssen

tert at sjøsamer både fra Ofoten og Tysfjord deltok i finnmarksfisket om våren.

I en analyse av frekvensen av ulike typer fiskeredskaper benyttet i Lødingen, Tjeldsund og Tysfjord på 1700-tallet, er forekomsten av redskapstypene sammenliknet mellom sjøsamene og nordmenn (Nielssen og Pedersen 1994, s. 222-225). Analysen viser at av de fiskeredskapene som primært ble brukt på Lofoten, var forekomst av juksa like høy blant sjøsamene som blant nordmennene. Når

det gjaldt de kostbare torskegarnene var imidlertid frekvensen 46 pr. 100 blant samene i Tysfjord, mot bare 32 pr. 100 blant nordmennene. For torskeline var forholdet derimot omvendt, 29 pr. 100 blant samene og 48 pr. 100 blant nordmennene.

Samlet sett kan vi derfor si at det neppe var noen stor forskjell på deltakelsen i lofotfisket og andre salgsfiskerier mellom sjøsamene og nordmennene på 1700-tallet. Eneste forskjell var at de valgte noe ulikt når det gjaldt typer fiskeredskap. Over-

vekten av de mer kostbare garnene blant samene kan rett og slett skyldes bedre tilgang på kapital, som følge av inntekter av den utstrakte båtbygginga som de drev med.

De ulike sporene etter samisk bosetting i Lofoten

Når man foretar ei helhetlig vurdering av kildemateriale fra Lofoten, synes det ganske klart at alle former for samisk bosetting og næringsaktivitet som ellers er kjent fra det nordlige Norge, har vært til stede. Det dreier seg om samisk fangstsamfunn fra den aller eldste tida, sjøsamisk gårdsbosetting, reindrift og til sist sesongfiske. Et stort problem er imidlertid kronologien. De skriftlige kildene gir lite informasjon, og arkeologiske dateringer er det meget få av. Foreløpig må en derfor nøye seg med å fastslå at alle de kjente formene for samisk næringsaktivitet har vært til stede i området.

Dokumentasjonen av det eldre fangstsamfunnet finner man spesielt i det arkeologiske materialet, blant annet fangstgraver, fangstgjerder (trolig for villrein), bogastiller, offersteder, foruten et par titalls "urgraver", dvs. gravlegginger i mark og fjell fra samisk førkristen tid (før 1700-tallet). Interessant er det også å merke seg en enkelt skriftlig kilde fra 1432, erkebiskop Aslak Bolts jordebok, som omtaler

Midt på bildet sees ei rund gammetuft. Fra Helle i Vågan kommune. Her var tidligere en god lakseplass. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune.

”Finnafyrde” (:finnefjorden) i området Vargfot ytterst i Lofoten. Denne fjorden kan være identisk med dagens Skjelfjord i Flakstad (Aslak Bolts Jorddebok, s.158).

Samiske fiskerbønder er dokumentert i de eldste skattelistingene fra 1600-tallet, men denne bosettinga kan også være eldre – kanskje parallelt med den begynnende omlegginga fra fangst- til fiskerbondesamfunn på Nordland fastland fra 12-1300-tallet av. Tamreindrift kan foreløpig ikke dokumenteres lenger bak i tid enn 1700-tallet.

Spørsmålet om samiske rorvær

Fiskeværerne slik vi kjenner dem fra nyere tid har gitt plass til folk fra mange kanter av landet. Dette har kanskje mer enn noe annet sted vært tilfelle i Lofoten på 18- og 1900-tallet. Det historiske materialet peker imidlertid i retning av at det ikke alltid har vært slik. Før 1800-tallet var det for eksempel større ”mental avstand” mellom det samiske samfunnet og det norske, og hovedtendensen var at bostedene ikke skulle være for tett innpå hverandre.

Dette til tross for at det i alle hundreår tidligere foregikk en utstrakt handels- og byttevirksomhet mellom de to etniske gruppene. Men man skulle ikke komme hverandre for nære – ekteskap på tvers av den etniske grensa skjedde så å si ikke før fra slutten av 1700-tallet.

Vi kan likevel ikke se bort fra at samer og nordmenn i eldre tid i noen grad rodde fra de samme værene. På den annen side finnes det en god del dokumentasjon på at rorværerne var atskilt. Det behøvde ikke å være lang avstand mellom dem, noe som Finnholmen i Henningsvær kan være et eksempel på, den ligger ganske tett inntil selve været og er i dag en del av det.

Det er først og fremst gjennom stedsnavn og den foreliggende arkeologiske dokumentasjonen at man kan finne fram til de særskilte stedene som de samiske fiskerne rodde fra. Kildene kan likevel være vanskelige å tolke i en del tilfeller, da sporene både kan skrive seg fra fastboende sjøsamer og tilreisende fiskere. I mange tilfeller vil likevel lokal topografi være avgjørende for tolkinga. Dersom et samisk identifisert bosted for eksempel ligger ute ved kysten, mot lofothavet, og det ikke finnes jordvei til å drive gårdsbruk, må stedet oppfattes som et samisk rorvær. Hvis det derimot hører jordvei til, kan det dreie seg om et sjøsamisk gårdsbruk. Selvsagt kan også karakteren av de arkeologiske strukturer på et sted også gi informa-

På en gammel boplass på Kalle i Vågan ligger ei tuft etter en samisk fellesgamme. Det finnes både urgrav og reinhage i umiddelbar nærhet. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune

sjon om det dreier seg om restene av et midlertidig eller fast bosted

Stedsnavn tilknyttet samenes fiske

Mange stedsnavn i Lofoten er sammensetninger med der et av ledene er "Finn-" eller "Lapp-". De er selvsagt ikke ekte samiske navn, men navn som nordmennene gav steder som ble betraktet som samiske. For eksempel kunne "Finnvik" og "Finnhamn" både være

permanente samiske bosteder, eller steder som samene rodde fiske fra, mens "Finnsteinen" kunne betegne et samisk offersted. En skal også merke seg at betegnelsen "Finn-" som regel er knyttet til kysten og sjøsamisk befolkning, mens "Lapp-" vanligvis er benyttet om reindriftssamenes steder. Dette gjelder imidlertid ikke uten unntak – "Lappholmen" og "Lappholla" var for eksempel samiske rorvær i forbindelse med lofotfisket. En annen navnetype som i hovedsak avspeiler reindrift, er de som er sammensatt med "Rein-", for eksempel "Reinhågen". Navn med forleddet "Gam-" (for gamle), vitner vanligvis også om samisk befolkning, uten at det kan knyttes til spesiell næringsdrift.

De ekte samiske navnene i Lofoten er i dag vanligvis fornorsket, men likevel stadig gjenkjennelige. Eksempler er navn på "Gull-" som ofte er laget av samisk guolle (=fisk), slik som Gullvika både på Storemolla og under Vågakallen. Et annet eksempel er navn med "Kirke-" laget av samisk giergge som rett og slett betyr "stein". Kirkefjorden i Moskenes kan være et slikt tilfelle. Navnet "Mosken" som finnes i flere sammensetninger i ytre Lofoten er trolig av samisk "måsske" (=område med åpen strandlinje og fjell på tre sider), for øvrig samme som "Musken" i Tysfjord. Det finnes enda mange flere eksempler.

Gammel reinhage på Kalle. Bare det runde kveet i enden av reinhagen vises på bildet. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune

I vår sammenheng er siktemålet imidlertid å finne fram til stedsnavnene som indikerer samiske sesongbosteder i Lofoten knyttet til deltakelse i lofotfisket. Ser man Lofoten under ett, finner man om lag 50 stedsnavn som sannsynligvis betegner samiske rorvær i eldre tid (under 10% av det totale navnematerialet som indikerer samisk bosetting). Av de 50 er ca. 25 på Austvågøy, ca. 15 på Vestvågøy og ca. 5 på hver av øyene Flakstadøy og Moskenesøy. Hvorvidt fordelinga avspeiler reelle forhold når det gjelder samisk fiskeriaktivitet i de ulike delene av Lofoten er usikkert.

Et utvalg av samiske bosteder/rorvær tilknyttet lofotfisket

De mest vanlige navnetypene på rorvær, er følgende: Finnvik (7), Finnholmen (5), Finnhamn (5) og Finneset (4). Dessuten er følgende registrert: Finnskjeret, Finnøya, Finnteltan, Finnbåtan (lending), Finngamneset, Finnhellaren, Finnstraumen, Finnbulholmen og Finnbyen.

I tillegg kommer: Lappholmen, Lappvika, Lappneset og Lapphola.

Andre navn som sannsynligvis er knyttet til samisk fiskerivirksomhet er: Gullvika (2), Gullholmen, Gamneset, Gamnesvågen, Gamberget, Mari-loft, Apnes, Soløy, Vårsetøy, Svolvær.

Arkeologiske registreringer

Gjennom de siste få årene er det utført en rekke arkeologiske registreringer av samiske bosteder/ sesongboplasser i Lofoten. Blant annet er det registrert runde gammetufter av samisk type mange steder langs Vestfjorden. Disse har formodentlig vært benyttet som bosteder under lofotfisket. Teltboplasser har også vært benyttet, og det har til dels vært rigget til overnattingssteder i hellere og huler, der man stadig kan se rester av steinoppbygninger som i sin tid ble bygget til vern mot vær og vind. Seil har sannsynligvis vært benyttet som tak/ekstra beskyttelse på noen av disse stedene.

Et hvert av disse stedene kan ikke defineres som samisk – sikkert blir det først hvis kulturminnene på stedet har en helt klar samiske karakter, eller hvis stedsnavn, skriftlige kilder og eventuelt muntlig tradisjonsmateriale støtter opp om en antakelse.

En fullstendig gjennomgang og systematisering av det arkeologiske materialet gjenstår ennå, men noen eksempler på steder som har klare spor etter samiske kulturminner kan nevnes: Kobbneset (Austnesfjorden), Børvågen, Gullvika (Storemolla), Skrova, Draugvika (Storvågan), Djupfjorden (Vågan), Årstranda (Gimsøy), Nusfjord, Storbåthellaren, Kangeruren, Ballstadøy, Vorfjorden (arm av Kjerkfjorden), Reine, Refsvika (Moskenes), Vedøy (Røst).

Oversikten viser at alle deler av Lofoten er representert. Etter hvert som det arkeologiske materialet blir analysert nærmere, er det all grunn til å tro at lista over samiske rorvær som kan defineres ut fra arkeologiske kriterier, kan komme til å bli ganske lang.

Konklusjon

Det foreliggende materialet etterlater liten tvil om at samisk kommersielt fiske i Lofoten (og andre steder) er av høy alder. Samene synes å ha vært svært raske til å utnytte de nye mulighetene som oppstod for kommersielt fiske allerede fra middelalderen. Særskilte rorvær ble trolig opprettet på et

tidlig tidspunkt. Både skriftlige kilder, stedsnavn og arkeologiske funn vitner helt klart om dette. På fiskefeltet lå samer og nordmenn side ved side, de fisket fra samme typer båter og stort sett med samme typer redskaper. Videre solgte de fisken til de samme handelsmennene og sendte den til Bergen med de samme jekteskipperne. Det etniske skillet kommer først og fremst til syne i forhold til bostedene på land under fisket. Det var nemlig en klar tendens til at samer og nordmenn etablerte hver sine rorvær, eller i det minste at arealet i det felles fiskeværet ble delt etter det etniske skillet.

Kartlegginga av det samiske sesongfiskeriet er kun ett aspekt av samenes historie i Lofoten. Men det er en viktig kunnskap å bringe fram i lyset, spesielt i forhold til å oppnå en mer helhetlig forståelse av samenes økonomi og tilpasningsformer i eldre tid. Videre er kartlegging av de samiske rorværene, og de fysiske restene av disse, viktig for å oppnå en dypere forståelse av Lofotens kulturhistorie spesielt. Det handler til syvende og sist også om å bli oppmerksom på og ta vare på verdifulle kulturminner. På svært mange steder er de samiske rorværene utslettet og overbygd av moderne fiskeværsbebyggelse, men enkelte steder har kulturminnene heldigvis fått stå nærmest urørte.

Forfatteren:

Alf Ragnar Nielssen (f. 1951) er førstekonservator ved Norsk Sjøfartsmuseum, Oslo. Har arbeidet i en årrekke som forsker og lærer i historie ved Universitetet i Tromsø, med hovedvekt på eldre tids historie. I perioden 2001-2005 var han bestyrer ved Lofotmuseet i Kabelvåg. Spesielt opptatt av kystkultur og kystsamfunns historie. Forfatter av "Fra steinalder til 1700-tallet" (1990) og "Fra vidstrakt prestegjeld til storkommune" (1994) – den felles historia for kommunene Lødingen, Tjeldsund og Tysfjord inntil 1870.

Adresse: Norsk Sjøfartsmuseum, Bygdøynevegen 37, 0286 Oslo

E-post:

alf.nielssen@

norsk-sjofartsmuseum.no

Litteratur og kilder

Stadnamnarkivet. Utarbeidet av Finn Myrvang. Kommunevis ordnet for Lofoten.

Tilgjengelig i elektronisk form ved Arkiv i Nordland, Bodø

Arkeologiske registreringer i Lofoten v. fylkesarkeolog Lars Erik Narmo, Nordland Fylkeskommune, Bodø

Aslak Bolts Jordebok. Utgave 1997 ved Jon Gunnar Jørgensen (redaktør). Univ.forlaget

Bratrein, Håvard Dahl 1998: "Passio Olavi – et kildested om finnmarksfisket på 1100-tallet", Håløygminne

Egilssoga. Utgave ved Det norske samlaget 1978. Ved Leiv og Magne Heggstad.

Hansen, Lars Ivar 2003: "Sami Fisheries in the Premodern Area – Household Sustenance and Market Relations". Manuskript 16.09.02.

Historia Norvegiae. Oversatt av A.Salvesen. Aschehougs Forlag 1990.

Kolsrud, Knut 1947: Finnefolket i Ofoten. Nordnorske Samlinger bd. VIII, Oslo

Lofotmanntallet 1667. Riksarkivet

Narmo, Lars Erik 2004: "Nusfjord – Lofotens eldste fiskevær". Publisert på Nordland fylkeskommunes nettside / www.nfk.no/.

Nielssen, Alf Ragnar 1990: Fra steinalder til 1700-tallet. Bind IV Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie. Utgitt av kommunene.

Nielssen, Alf Ragnar og Pedersen, Hilgunn 1994: Fra vidstrakt prestegjeld til storkommune. Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie V. Utgitt av kommunene.

Ottars beretning. Oversettelse ved A.O.Sandved. Tidsskriftet Ottar 1995, utg. Tromsø Museum

Tiendemanntallet 1665, som tillegg til Prestenes Manntall 1665, utarbeidet av lødingenpresten Hans Jacobsen Keinapel. Riksarkivet (mikrofilm).

Alf Ragnar Nielsen: "Sáme ja Lofoahttaguolástus ávdeþ ájgij"

Akta oasseulmijs prosjevtan "Etniske relasjonar i Nordre Nordland i historisk perspektiv" le guoradallat sáme histávráw Lofáhtan, sierraláhkáj árronguovlojt ja æládusájt. Lofáhtan ælla sáme histávrálettjat nav vuojnnusin læhkám dagu Nordlándan ietján, dássju muhttijn li sáme nammaduovvam "find" jali "lapp" tjálálasj gáldojn.

Sámij guollim Lofáhtan le állu dálusj ájges. Juo gasskaájge rájes li sáme oasesguollimin oassálasstám. Sierralágásj guollárbájkke lidjin juo vuostasj ájge rájes. Tjálálasj gáldo, bájkkenamá ja adjáj arkeologasj gávnadime tjielggasit dav vihtanassti. Lofáhtan li moadda namá ma subtsasti same árrombájkke le dát árrum, moatten bájken le "lapp" jali "finn" oasse namás. Dát vuoset sáme li dájn bájkijn árrum, muhtem sajijn le stuoves árudahka læhkám, muhtem sajijn dássju guollárbájkke.

Lofáhtaalmasjlägon jagen 1667 lidjin lägenangáktsa vantsa Divtasvuonas, árvvedahte li dá vantsa sihke dáttjaj ja sámi vantsa. Dán ájge oadtjun vantsa Divtasvuonas binnep guolijt gá ietjá vantsa. Dajt vantsajt majt diehtep li sámij vantsa lidjin oanebu Lofáhtan gá dáttjaj vantsa, ihkap sámijn lidjin ietjá æládusá duodden ja dan diehti ettjin máhte Lofáhtan ilá guhkev guollit, jali ihkap lidjin nievrep vædtsaga? 1700-lägon lij dille rievddam, dalloj lidjin sámijn buorep vædtsaga, nielljaläkgudás juohkka tjuohte sámes æjgguj divras jáddiviermiht, madi dáttjaj gaskan lidjin dássju gálmmläkguovtes juohkka tjuodes. Sióvan dási le ihkap sámijn lidjin sisbáhtusa vanntsabiggimis ma dáttjajn ællim, sáme ham viehka állu vantsajt biggijin.

Tjielgas tjerdalasj sieradusá lidjin sámij ja dáttjaj gaskan, buojkuvissan de ij lim dáhpen sábmme dáttjajn vállduj ávoddäl 1700-lägo lähpan. Guollidahttijn lidjin sáme ja dáttja buohtalakkoj, guollijn sámmi vanntsaslájajn ja vargga sámmi vædtsagij. Vuobddin guolev sámmi oasestiddijida ja Biergunij sáddijn sámmi jáktaskihparij. Tjerdalasj sieradusá báhtin vuojnnusij esski árromsajij hárráj gáttten. Sáme ja dáttja gesisik bájkijda árrujin, jali edesik juogadin sajev aktisasj guollárbájken tjerdalattjat.

Samisk båtbyggingshistorie i Nord-Salten

Vi må anta at båter og kunnskap om båtbygging har vært en nødvendighet for alle befolkningsgrupper langs kysten vår i all tid. Det er bred enighet blant arkeologiske forskere om at de første menneskene som koloniserte kysten for ca 12.000 år siden må ha gjort det ved hjelp av båter. I dag mener de fleste at disse menneskene hadde en maritimt tilpasset kultur allerede før de koloniserte den skandinaviske vestkysten. Fiske i havet må ha vært grunnlaget for disse kystbosettingene, og båten var i så måte uunnværlig.

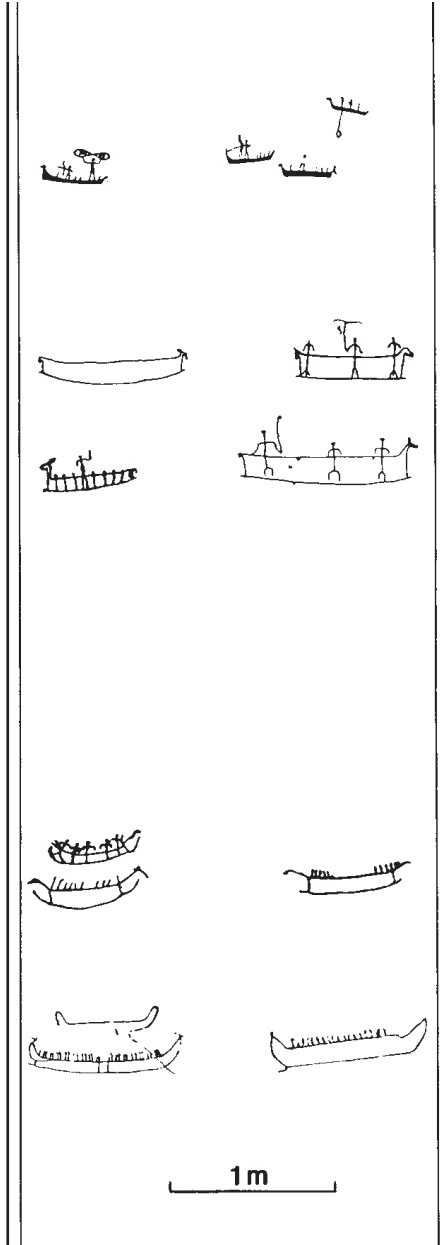
LARS BØRGE H. MYKLEVOLD

Båter er et vanlig motiv på mange tusen år gammel bergkunst, for eksempel på det store bergkunstfeltet i Alta (se f. eks. Helskog 1988). Det vitner om at båten var en integrert del av steinalderens samfunn. Man tror at båtene var bygget av et skjellett av treverk og trukket med sammensydde dyrehuder, omtrent som en kano eller kajakk. De ble antakelig ikke rodd, men padlet. Ut fra steinaldersamfunnene vokste gradvis fram en norrøn og en samisk kultur, slik at vi kan snakke om et tokulturelt kystområde fra om lag Kristi fødsel. Disse to kulturtradisjonene videreutviklet steinalderens båtbyggerkunnskaper og tilførte hver sine nye elementer i båtbygginga.

"... Sigurd lot noen finner inne i fjordene bygge skuter for seg. ...". Samer som bygger vikingskip? Illustrasjon: Atvin Jensvold

Båtfigurer ble hogget inn i berg for mange tusen år siden. Her eksempler fra bergkunstfeltet i Alta (Fra Helskog 1988)

Båtfunn i Skandinavia

Båtene har sannsynligvis gjennomgått mange forandringer i løpet av steinalderen, både i form og størrelse. Senere, kanskje i løpet av siste årtusen før Kristus – i bronselageren eller tidlig jernalder, har man begynt å bygge båter med hud av tre i stedet for dyrehud. Nå kunne båtene bygges større og mer solide enn tidligere, og det ble mulig å frakte større mengder folk og last. Den eldste kjente plankebygde båten vi kjenner fra Nord-Europa er Hjortspringbåten fra Danmark. Den ble bygget to-tre århundrer før Kristi fødsel. Halsnøybåten fra Hordaland er den eldste plankebåt vi kjenner fra Norge, og er datert til ca 200 e. Kr. Den var forsynt med keiper for årene, noe som viser at båten ble rodd og ikke padlet (Helberg 1995, s. 157).

Disse eldste båtfunnene har bordganger som er sydd sammen med sener eller rot-tæger. Den eldste klinkbygde båt vi kjenner til er Nydambåten fra Danmark som er fra 300-tallet. I ei grav fra Røsøy i Steigen ble det funnet en større mengde jernsaum, noe som tyder på at grava har inneholdt en klinkbygd båt. Grava er datert til første halvdel av 400-tallet. Også ei grav fra Skarstad i Lødingen inneholdt mange båtsaum, også denne fra 400-tallet (se Helberg 1995 for oversikt over båtfunn i Nord-Norge). Disse båtene antas å ha vært bygget etter norrøn skikk, altså med jern-

saum. Jernsaum ser ut til å ha vært tatt i bruk samtidig i hele det norrøne området.

Det var sannsynligvis ikke før seilet kom i bruk i løpet av jernalderen at båter ble brukt til å krysse åpent hav. Det var seilet som gjorde det mulig å reise på lange handels- og vikingtokter, samt muliggjorde den norrøne koloniseringa av Island, Grønland og de Britiske øyer. Et av de eldste båtfunn som med en viss sikkerhet kan sies å ha vært seilførende, er en båt fra Føre i Vesterålen. Båten stammer fra ei grav, og er datert til mellom 400-670 e. Kr. Båten var ca 10 meter lang, og hadde tekniske detaljer som tyder på at den har vært forsynt med rigg og seil (Helberg 1995, s. 161).

Den eldste skriftlige kilden om samisk båtbygging

Den eldste skriftlige kilden om samisk båtbygging er Snorre Sturlassons sagaberetning om tronpretendenten Sigurd Slembe (Snorre Sturlasson 1975). I 1138-39 overvintret Sigurd i ei berghule et sted på Hinnøya, etter en dramatisk flukt fra kong Inges menn. Dette forteller Snorre om hendelsene (Snorre Sturlasson 1975, s. 658):

”Men Sigurd og Magnus (Magnus blinde, den avsatte kongen; forfatters

anmerkning) og Torleiv Skjappe seilte nordover utenskjærs med 5 skip til Hålogaland. Magnus var på Bjarkøy om vinteren hos Vidkunn Jonsson, men Sigurd hogg stavnene av skipet sitt, hogg hull i det og senket det innerst i Øksfjorden (på Hinnøy), Om vinteren satt Sigurd i Tjeldsund på Hinnøy, et sted som heter Gljuvrafjord (...). Det blir fortalt at Sigurd den vinteren lot noen finner inne i fjordene bygge skuter for seg, og de skutene var bundet sammen med sener uten søm og de hadde vidjer isteden for kne, og 12 mann rodde på hver side. Sigurd var hos finnene da de gjorde skutene. Finnene hadde øl der, og gjorde gjestebud for han. Siden kvad Sigurd dette:

*Godt var det i gammen,
da glade vi drakk,
og kongssønnen glad
fikk gå mellom benker.
Det skortet ikke gammen
ved gammensdrikken.
Menn gledet hverandre
som hvor som helst ellers.*

Disse skutene var så snare at ikke noe skip tok dem på vannet, som det er kvedet:

*Få kan følge
furubåt hæløgsk,
som bundet med sener
for seilet flyver”.*

Snorre forteller ikke mer nøyaktig om hvor samene bygget skipene og gjorde gjestebud, annet enn at det var

”inne i fjordene”, og at Sigurd var med dit. Det er slett ikke sikkert at dette var på Hinnøya. Det kan kanskje heller ha vært i Ofoten-Tysfjord, der det nok var bedre tilgang på furuskog til båtbygging.

Skipene som samene bygget til Sigurd var av furu, og hvert skip ble altså rodd av 24 mann. Til sammenligning ble det berømte Gokstadskipet for eksempel rodd av 32 mann. Sigurd sine skip var derfor noe mindre enn dette, men må likevel regnes som ganske store skip.

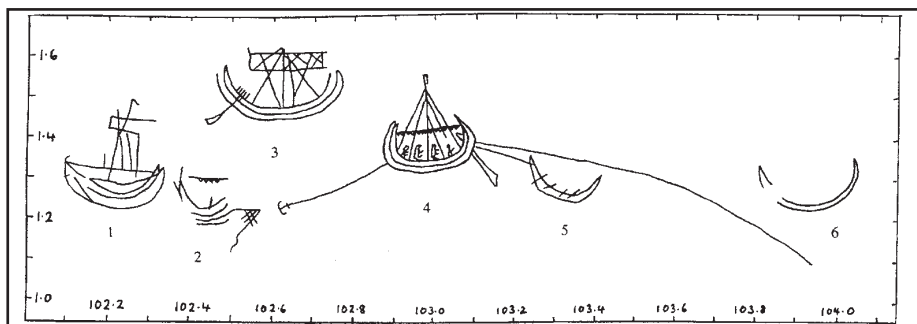
Når Snorre skriver at det var få skip som var like raske, så vitner dette om at samene var vel bevandret i båtbyggekunsten. Det er derfor tvilsomt at bygginga av disse skipene var noe enkelttilfelle. I en enda eldre kilde fra ca år 890, om den hæløgyske høvdingen Ottar, framgår det at samene betalte skatt til de norrøne høvdingene blant annet i form av skipsrep av kval- og selhud (Sandved 1995). Det forutsetter at samene må ha bygget og brukt båter som var egnet til fangst av slike dyr. Samene langs kysten må på Sigurd Slembes tid allerede hatt lange tradisjoner for bygging av relativt store båter, enten man bygget for eget bruk eller for salg til den norrøne befolkningen.

For en del år siden ble det oppdaget tidligere ukjent bergkunst i Padjelanta i Sverige. Denne bergkunstlokaliteten

Tilgang på skog er en forutsetning for å bygge båter. Det meste av båtømmerskog i Nord-Salten befant seg i de samiske fjordene, som her fra Mannfjordbotn, Tysfjord. Foto: Harald Egenes Lund. Arran fotoarkiv

er en av de yngste vi kjenner til i Skandinavia. Siden den ligger langt inne i landet og høyt til fjells er det oppsiktsvekkende at flere av motivene består av båter. Det er også mulig å gi ei relativ datering fordi båtene er fulle av detaljer som anker, mast og rigg (Bayliss-Smith og Mulk 1999). Detaljene tyder på at de ikke er eldre enn vikingtid – altså er de senere enn ca år 800. Båtene er dessuten forsynt med sideror, noe som rundt år 1300 er erstattet av midtror. Båtmotivene kan altså være fra grovt

Båtmotiver på bergkunst fra Padjelanta – langt inne i svenske fjellområder (fra Bayliss-Smith og Mulk 1999)

sett samme tidsrom som Sigurd Slembe sine båter. Padjelanta ligger nær den naturlige leden mellom Lulevassdraget og Tysfjord. Det må antas at bergkunsten er utført av innlandssamer som selv har vært ved kysten og sett slike båter, og kanskje er det båtene til sine slektninger i Tysfjord de har avbildet.

Hvordan avgjøre om et båtfunn er samisk eller norrønt?

Flere funn av båtrester i Nord-Norge har vært satt i sammenheng med samisk båtbygging. Bakgrunnen for dette har vært forskjellige byggeteknikker. Det har blant annet vært antatt at samene fortsatte å bruke dyresener til å sy sammen bordgangene lenge etter at norrøne båtbyggere tok i bruk jernsaum, noe sagafortellinga om Sigurd Slembe støtter.

På Øksnes prestegård i Vesterålen ble det funnet en båt i en norrøn gravhaug. Båten er 8-10 meter lang, og datert til 8-900-tallet. Tidligere mente man at bordgangene har vært sydd sammen med dyresener, og blant annet på bakgrunn av dette har den blitt tolket som en båt bygget av samer for norrøne oppdragsgivere/kjøpere. Senere undersøkelser har imidlertid vist at båten er sydd med furutæger og ikke dyresener, en skikk som ikke er ukjent i båtbygging i øvrige deler av Norden (Pedersen 2002). Det er derfor usikkert om Øksnesbåten er bygget av samer eller norrøne folk.

Et annet båtfunn, som er omtrent like gammel som Øksnesbåten, ble gjort på Bårset på Kvaløya i Tromsø kommune. Den er datert til 850-900 e. Kr. Båten er primært bygget med klinket jernsaum, mens den øverste bordgangen er sydd med rot-tæger. Den er

ca 12 meter lang, og har sannsynligvis hatt sju rom, det betyr at den ble rodd av 14 mann. Det er mulig at den også har ført seil (Pedersen 2002). Det har vært diskutert om Bårsetbåten skal settes inn i en samisk eller norrøn båtbyggertradisjon. Tidligere mente mange at det var en samisk båt, men nyere arbeider hevder at byggeteknikken er norrøn (Pedersen 2002).

Det er flere problemer ved å avgjøre den etniske tilhørigheten til båtfunne. De studiene som har vært gjort på samiske båter er ofte fra innlandsområder eller på båter som bare er vel hundre år gamle. Vi må forvente at samisk byggeskikk var annerledes ved kysten av Nordland for tusen år siden enn i de samiske innlandsområdene i nyere tid. Det er derfor vanskelig å overføre den kunnskap man har fra slike innlandsstudier til våre kystområder, eller å dra slutninger helt tilbake til jernalder.

Det har vært argumentert for at både Bårset- og Øksnesbåten er bygget etter det gamle norrøne målesystemet (Pedersen 2002). Dette kan godt være riktig, men på den annen side kjenner vi ikke til hvilket målesystem samene langs kysten brukte i sin båtbygging. I historisk tid brukte imidlertid samene samme måleenheter som ble brukt av norske båtbyggere, og dette kan godt ha vært tilfelle også lengre tilbake i tid. Jeg mener derfor at det ikke er tilstrekkelig å bruke målesystem for å avgjøre den etniske tilhørigheten til et båtfunn.

Tilstedeværelse eller mangel på jernsaum har ofte vært brukt for å stadfeste et båtfunns etniske tilknytning: jernsaum=norrøn, ikke jern=samisk. Det viser seg imidlertid at flere båtfunn, som for eksempel Bårsetbåten, er delvis klinket med jernsaum og delvis sydd med tæger. Riktignok gjør Snorre et poeng av at skipene som samene bygget til Sigurd Slembe var sydde, og ikke klinkbygde. Det bør likevel ikke utelukkes at samene også kan ha kombinert eller vekslet mellom forskjellige teknikker, på samme måte som norrøne båtbyggere gjorde i blant, alt etter hvilke egenskaper man ønsket at båten skulle ha. For eksempel vil en sydd båt oppføre seg elastisk i sjøen, mens en klinkbygget vil være stivere.

På bakgrunn av disse momentene mener jeg det er vanskelig å hevde den ene eller andre etniske tilhørighet til båtfunn langs kysten av Nord-Norge. Mange av de båtrestene som har blitt funnet i myrer eller i norrøne graver kan godt være bygget av samer.

Det finnes for øvrig andre momenter enn byggeteknikk som kan bidra til å belyse det etniske opphav til båtrestene. Senere tids undersøkelser av treverket i Bårsetbåten har vist at den er bygget av furu sannsynligvis fra indre fjordstrøk i nordre Nordland (Pedersen 2002, s. 9). Dette var områder som i hovedsak var samiske besittelser. Det vil si at båten kan ha vært bygget av samer i Salten eller Ofoten, på opp-

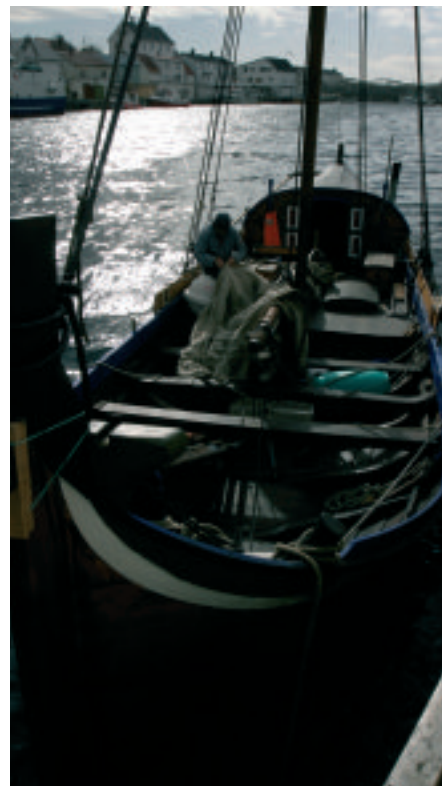
drag fra norrønt miljø, eller i det minste at skipstømmeret ble handlet hos samer. Det har vært foreslått at tømmeret stammer fra Saltdal (Pedersen 2002, s. 109), men det kan like gjerne være hugget i for eksempel Tysfjord eller Efjord.

At den norrøne befolkningen bygget båter er det ingen tvil om. De norrøne kjerneområdene lå imidlertid ute ved ytterkysten, og her var det lite skog som egnet seg til båtbygging, i hvert fall til større båter. Svært mye av båtstømmeret må derfor enten ha vært handlet hos samene i fjordene, eller båtene har blitt bygget av samer på bestilling eller som ordinært salg.

Fra "vikingskip" til "nordlandsbåter"

Nordlandsbåten blir gjerne framhevet som et symbol på norsk kystkultur. Det er imidlertid grunnlag for å hevde at den også er en samisk båt. Nordlandsbåter, fra de minste færingar til store fembøringer, ble bygget i samefjorder med skog som var stor nok til båtstømmer. Det gjelder også for samene i vårt område i Nord-Salten.

Båten er ei videreføring fra vikingtid/middelalderens båttyper, og ble utviklet og brukt av både norrøne/norske folk og samer. Jeg tror vi må regne med at mangfoldet var stort, og at det ble bygget nord-

Fembøring ved kai i Henningsvær. Slike båter bygget samene i Nord-Salten mange av. Nordlandsbåten burde derfor være et mer representativt symbol for det samiske i Nord-Salten enn for eksempel lavvuuen.
Foto: ©Boris Ersson, Årran fotoarkiv

landsbåter tilpasset lokale bruk og behov. Lenge var det lokale byggetradisjoner langs hele Nord-Norgekysten. Fra Saltenfjorden og sørover var det nordmenn som i første rekke stod for bygging av Nordlandsbåter, mens

Nordlandsjekta – et symbol på norsk kyskulturr – ble paradoksalnok oftest bygget av samer. Utsnitt av illustrasjon av Alvin Jensvold

i Troms og Finnmark var det samer som dominerte (Eldjarn og Godal 1990, s. 255). Områdene i nordre del av Nordland, er mer ukjente, men vi vet at båtbygging på 1700-tallet var vanlig blant samer i Vesterålen (Borgos 1999, s. 16-17), og ikke minst i samisk dominerte E fjord og Tysfjord på 16-1700-tallet (Nielssen og Pedersen 1994, s. 214).

Samiske og norske båtbyggere har utvilsomt lånt byggetekniske løsninger og metoder av hverandre, og bidratt til at nordlandsbåtene har blitt slik vi kjenner dem i dag. En viktig byggeteknisk detalj er at jernsaum etter hvert blir enerådende. Skikken med å sy bordgangene med sener, som holdt seg lenge i samisk båtbyggetradisjon, går altså ut av bruk. Når dette skjedde i våre områder vet vi lite om, men kanskje i perioden 1200-1400-tallet.

Etter hvert blir smedyrket svært utbredt i samiske miljøer i Nordland. Redskaper til båtbygging var først og fremst eggredskaper av jern, samt jernsaum til å klinke bordene med. Smedarbeid var derfor en forutsetning for båtbygginga. Lokalhistorikeren Hilgunn Pedersen har undersøkt skifteprotokoller (fra dødsbo) fra 1600-tallet i E fjord og Tysfjord (Nielssen og Pedersen 1994, s. 214). Hun fant at i ca halvparten av de samiske skiftene var det smedutstyr i boet, mens i de norske var det kun 5% som inneholdt slikt utstyr.

Jektebygging

Jekta er en annen avlegger fra vikingtidens båtbyggertradisjon. Mens nordlandsbåten først og fremst var beregnet til bruk under fisket, var jekta en videreutvikling av frakteskuter. Den største forskjellen fra forutgående båttypen var at jekta hadde tvert avskåret akterstavn – eller akterspeil. Dette er nok en påvirk-

ning fra byggeskikk på kontinentet. I tillegg var den bredere og hadde høyere fribord enn tidligere båttypen.

Jekta – og begreper som ”nordland-sjekt” og bergensjekt” – er i dag typiske symboler på nordnorsk kystkultur, akkurat som nordlandsbåten. Paradoksalnok ser det ut til at også jektebygging har vært en typisk samisk tradisjon, noe blant annet dikterpres-ten Petter Dass (1980) skriver om i Nordlands Trompet i ca 1690:

*”Der hugge Bue-Finnerne Planker og Bord,
Af hvilke de kiækkeste Jægter blir giord, Som
nogensteds flyde paa Strømmer”.*

Petter Dass` beskrivelse er rigtignok fra Beiarn, men gjaldt utvilsomt også lengre nordover. I sjøfinnemantallet av 1601 heter det om Tysfjord at: ”... Dersammesteds kunde byggis Jegter och Baader paa 30 eller 40 Lester ...” (Nielssen 1990, s. 327). Lester var en laste-enhet, dvs. et mål som sa noe om hvor mye last et fartøy kunne frakte. Når vi vet at 1 lest tilsvarer 2,1 netto tonn, vet vi altså at samene i Tysfjord bygget båter som kunne frakte opp til 84 tonn!

Bygging av jekter og andre båter må ha gitt betydelige inntekter til de samiske miljøene i E fjord, Tysfjord og tilgrensende områder. Flere av lensregnskappene fra begynnelsen av 1600-tallet forteller om jekter som er bygget i Tysfjord, og at det er betalt avgifter til staten for dette (Nielssen 1990, s. 327).

I tillegg til å levere båter og skipstømmer deltok samene også i bergensfarten. De deltok blant annet i lofotfisket og sendte tørrfisk til Bergen med jekt. Som regel ble fisken sendt med nordmenns jekter, men en sjelden gang også med egen jekt, slik som for eksempel jekteskipperen Jon Bagge i Nørvik (se for øvrig Nielszen 1990, s. 388-399). Gjennom disse virksomhetene var samene i Nord-Salten allereide på et tidlig tidspunkt knyttet til den europeiske markedshandelen.

Nordmenn overtar – båtbygginga sentraliseres

I løpet av 17-1800-tallet rykker den norske befolkningen stadig lengre inn i fjordene, og overtar flere og flere av de gamle samegårdene. Samtidig foregår en fornorskning av samene, slik at norsk kultur etter hvert blir den dominante i de gamle samefjordene. Dette medførte at det meste av båtbygginga – og kunnskapen og tradisjonene omkring båtbygging – ble videreført med norsk «fortegn» i Tysfjord og omliggende områder. Samtidig hadde også skogen blitt overbeskattet (Nielszen og Pedersen 1990, s.215). Siden det ble mangel på stort trevirke ble det heller ikke lengre bygget særlig store båter.

Selv om samene i Tysfjord ikke lengre bygger store skip, så finnes det mye kunnskap om båter. På bildet ser vi to forskjellige båter under ombygging og reparering. Foto: ©Kåre Nilsen

Da det i løpet av 1800-tallet vokste fram store båtbyggerier i Saltenfjord, Rana og Bindal, ble det sjeldnere å bygge båtene lokalt. Bygging av nordlandsbåter ble dermed konsentrert til få områder og gjort til en sentralisert industri. Båtene ble mer standardiserte og det lokale mangfoldet ble mindre. Det ble nå vanlig å kjøpe båter på markeder i forbindelse med lofotfiske, eller bestille fra de store båtbyggeriene. Dessuten framstår nordlandsbåten som en norsk båttype fra nå av, selv om det i enkelte samiske miljøer fremdeles og sporadisk ble bygget nordlandsbåter. Helt til sist på 1800-tallet var det mange tysfjæringer som bygde nordlandsbåtene sine selv. De

brukte da båter fra Salten og Rana som modeller (Storjord 1993, s. 94).

Samisk båtbygging – lever den fortsatt?

Mens tidligere tiders båtbygging i våre områder framsto nærmest som en hel samisk industri, er det ikke mye igjen av denne tradisjonen. Det bygges ikke lengre store båter beregnet for omsetning. I dag bygges bare båter helt sporadisk, og det dreier seg om små båter til eget bruk.

Fjordområdene i lulesamisk område er imidlertid lite utbygget med hensyn til veier, så båten er nødvendig for å komme seg i mellom, for eksempel til og fra hytta. Dessuten er blant annet Tysfjorden rik på fisk, så lokalbefolkningen driver en del fiske, både yrkesfiske og ikke minst fritidsfiske. Derfor finnes fremdeles mye kunnskap om båter rundt omkring i fjordene. Selv om det ikke bygges nye båter så ofte, foregår mye ombygging av båter. Overbygg/styrhus bygges om, skrog forlenges, og andre tekniske og funksjonelle løsninger gjøres for å forbedre båten og tilpasse den til det bruk den er tiltenkt. Det arbeides ikke bare med trebåter, men også med ombygginger av fiske- og fritidsbåter i plast, samt også bygging/støyping av mindre glassfiberbåter.

*Tysfjorden er rik på fisk, så lokalbefolkningen driver en del fiske. Båten er uunnværlig.
Foto: ©Boris Ersson, Årran fotoarkiv*

Var Sigurd Slembe i Tysfjord?

Jeg har i denne artikkelen forsøkt å sammenfatte det hovedsakelige av hva vi vet om samisk båtbygging i Nord-Salten. Selv om samisk båtbygging avtok utover 17-1800-tallet og framover, og kontinuiteten i tradisjonen ikke har vært altfor sterk, mener jeg likevel at den aldri døde helt ut. Kunnskapen om båter har vært, og er fremdeles, stor blant samene, og selv om båtbygging ikke har hatt samme omfang som for noen århundrer siden, så har likevel kunnskapen blitt videreført. Videreført i den forstand at ny kunnskap hele tiden har overtatt for

tidligere, i takt med teknologisk utvikling og moderne løsninger.

Det er gjort lite forskning på samisk båtbygging, i hvert fall i våre områder. Jeg har likevel forsøkt å peke på en del interessante elementer som det er mulig å utforske videre. Bårsetbåten er det mest kjent båtfunnet i Nord-Norge. Jeg mener den kan knyttes til det samiske miljø i Ofoten eller Salten, enten gjennom at båtømmeret kom herfra, eller at også båten ble bygget av samer. De samiske båtbyggerne må ha brukt et målesystem, men siden vi ikke kjenner noe annet målesystem langs kysten her, er det vel ikke urimelig å anta at samene anvendte

det samme system som kjennes fra de norrøne naboene? Sigurd Slembe fikk bygget nye skip "inne i fjordene". Det er hittil ingen som har fundert noe særlig omkring dette utsagnet fra Snorre. Kanskje var det tysfjordsamer som bygget båtene og laget gjestebud for Sigurd?

Litteratur

Bayliss-Smith, Tim og Inga-Maria Mulk 1999: Sailing boats in Padjelanta: Sámi rock engravings from the mountains in Laponia, northern Sweeden. I Nielszen, Olsen, Storm og Thuen (red.): Acta Borealia, 1-1999. Novus Forlag.

Borgos, Johan I. 1999: De er her ennå. Samisk historie i Vesterålen. I Bugge og Remen (red): Møte med Vesterålen. Kulturhistoriske emnehefter. Vesterålens kulturutvalg, Vesterålsmuseet.

Dass, Petter 1980: Nordlands Trompet. Gyldendal Norsk Forlag A/S (utgitt første gang 1793).

Eldjarn, Gunnar og Jon Godal 1990: Nordlandsbåten og Åfjordbåten, bd.2.

Helberg, Bjørn 1995: Fiskeriteknologi som uttrykk for sosial tilhørighet. En studie av nordnorsk fiske i perioden 400-1700 e. Kr. Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Helskog, Knut 1988: Helleristningene i Alta. Spor etter ritualer og dagligliv i Finnmarks forhistorie.

Nielszen, Alf Ragnar 1990: Fra steinalder til 1700-tallet. Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie, bind IV. Utgitt av kommunene.

Nielszen, Alf Ragnar og Hilgunn Pedersen 1994: Fra vidstrakt prestegjeld til storkommune. Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie, bind V. Utgitt av kommunene.

Pedersen, Walter Meyer 2002: Bårsetbåten. En revurdering av rekonstruksjonen fra 1937. Hovedfagsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

Sandved, Arthur O. 1995: Ottars beretning. Oversettelse av Sandved, A.O., i: Ottar nr. 5. 1995. Tromsø Museum.

Snorre Sturlasson 1975: Kongesagaer. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik A. Seip. Gyldendal.

Storjord, Thorbjørn 1993: Samene i Nord-Salten. Lulesamisk historie og kultur. Th. Blaasværs Forlag.

Forfatteren:

Lars Børge H. Myklevold (f. 1964) er født og oppvokst i Harstad. Han har hovedfag i arkeologi fra Universitetet i Tromsø og er museumslektor, for tiden konstituert museumsleder, ved Árran.

Adresse:

Árran – julevsáme guovdásj/lulesamisk senter, 8270
Ájluokta/Drag
e-post: lars.borge.myklevold@arran.no

Sáme vanntsabiggimhistávrrá Nuortta-Sálton

Vanntsá lij ájnas oasse gierggeájge sebrudagás, ja gá dát kultuvorra juogaduváj sáme ja norrøna kultuvorajda, goappásj kultuora ávddánah-tijga vanntsajehpudagáv.

Ájnna tjálos sáme vanntsabiggima birra le Snorre Sturlassona subtsasa gånägisá Sigurd Slembe birra. Jagijt 1138-39 dálvovadij Iinásuol-lun. Snorre tjállá sáme vuonaj sinna vantsav Slembij biggijin (duodjuhin), mij lij jáhtelabbo gá gájkká ietjá vantsa ja majna 24 álmme hæhttuujin suhkat. Sån ij nammada gässtá da sáme lidjin. Ihkap lidjin Ofuohtás jali Divtasvuonas gånna álkkep lij bietsijt gávonnat. Danen la sívva jáhkket sámijn lidjin állo máhtudagá vanntsabiggimis.

Gá bátsudisá vantsajs Nuortta-Vuonan ilmmusi le gássjelis diehtet jus la sáme vanntsá, valla máhttelis la muhtem mærráj biggimteknih-kav guoradallat ja dassta mierredit. Sáme ja láttij kultuvorajn lidjin vuojn sieradusá biggimteknihkajn.

Gæksa l álu gáhtjudallam gávoidibmen láttij merragáddekultuvorraj. Valla vanntsá l jáhkedahte aj sáme vanntsá. Sáme ja látte li luojka-dam biggimteknihkajt nubbe nuppes, ja nav la gæksa udnásj bæjvováj ávddánam.

Jákta aktan gevsajn la aj gáhtjudallam gávoidibmen láttij kultuvorraj, valla vuojnnet lij jáktabiggim ábajak sáme árbbedáhpe. Jáhkedahte jáktabiggim la læhkám ájnas ruhtagáldo sámijda Divtasvuonan, Áhkávuonan ja aj ietjá sajijn. Sáme oassálasstin Biergunoasestibmáj ja Lofoahttáguollimijda jávtaj.

Gá dárojuduhttem nav nanos sjattaj ja látte jáhtegáhtin vuonaj sissjelij, de máhtudagá ja aj árbbedábe vanntsabiggima vuoksjuj manenagi oassen láttij kultuoras sjattaj. Biggigáhtin vantsajt guovdásj guovlojn ja sieradusá vantsas vanntsaj binnebun sjaddin.

Ienemus oasse dán árbbedábes ij la udnátjij báhtsám. Stuor vantsa e desti biggiduová, valla vanntsá l moatte láhkáj vilá ájnas Divtasvuon-an. Ja guhtis diehtá, ihkap da sáme gudi vantsav Sigurd Slembij dahkin lidjin Divtasvuona sáme?

Motávrrá guollárvantsajda julevsáme guovlon

BJØRG EVJEN:

*Til os i Tysfjord kom den
første motorbåt*

*Omkring den tid,
vi hundretallet rundet.*

*Bygden væktes av en ukjent,
sælsom laat*

*Fra noget mulig nyt,
man hadde fundet.*

(Tysfjord Trompetas Haldor A. Jenssenas baktu)

Ájggegávdan jages 1905 gitta 1920 oadtjun guollárvantsa álles Vuonan motávrájt. Bárjástim- ja sugáájgge lij dal náhkámin. Valla geografalattjat lidjin stuorra sieradusá goassa ja man ruvva motávráv adnegáhtin. Nuorttalij-Vuodnaj bádiij vehik mañnet, gá buohtastahttep muhtem guovloj Allevuonan. Jus dássju Norttalij-Vuonav gæhttjap, de bádiij Rámssáj árrat, ja Finnmarkkuj mañnelattja. Nordlándan lidjin vuoñnet nuole ádá teknologijav adnuj váldátjit. 1910 mañnela boahtegáhtin esski mijá fylkkaj, valla de aj háhppelit báhtin.

Histávrrátjálle Jan Veá le ietjas tjállagijn vuosedam Sállto lij dat guovllo mijá fylkan mij vuostasj láge jagij bát-sij gá ádá teknologijav adnuj váldin. Dat sihta javllat guollára julevsáme guovlon mañnet motávráv áttjudin vantsajdisá.

Sálon ienemusá viessun guollárbánn-durin, gánná boadnásj lij guollár ja áhkásj slihturijt ja sijdav huvsaj. Valla dav ham dahkin ietjá guovlojn aj, ij gájt dát máhte sivvan liehket gá nav mañnet motávrájt áttjudin. Máhttin gus guovlo tjerdalasj vidjura liehket sivvan? Dáppen ham lidjin ienep sáme gá ietjá guovlojn. Dáhkki gus dákkir hypotesav guoradallat?

Divras, valla ij ilá divras

Gáktu vuoseduvvá tabellan vuollelin, de lassánij mærrkomvælgogis guollárvantsajs lähko suohkanin 1920 ja 1940 jagij gaskan, gietjavlágávtse vantsas gitta tjuohtegálmáláhke vanntsaj. Lassánibme lij aj vantsaj vuoksjuj gánná lidjin motávrá, nielljaláge vantsas gitta tjuohtelágenangietja

vanntsaj. Jagen 1940 lidjin vargga divna, avtselák prosennta, oadtjum motávráv guollárvantsajdisá.

Motávrrá lij ádá teknihkalasj gámbál gá bádiij, gámbál mav dábalasj guollar máhtij oasstet. Dámmpamásjijnna lij ham juo máttijt jagijt juo gávnnum, valla lij ilá stuorak ja lássát ábajak guollárvantsajda. Divras lij aj. Ádá eksplošjávnnámotávrrá mij dálla bádiij, lij viehka unnep, ja mañnagi sjattaj álbep gá nav álov dassta buvtadin. Vájku álbep sjattaj, de ij lim dal huoman nav álbbe, ettjin gájt divna rádev vuojne allasisá dakkirav oasstet dalága gá bádiij.

Jagen 1922 lij Divtasvuonan akta guovtet guolláris, vihttalákakta prosenta, gudi lidjin guollárvantsaj motávráv oasstám. Jus buohtastahtta ráddnásuohkanijn Oarjjevuodájn, de gis dáppe lidjin guhttalákakta prosenta guollárijs allasisá motávráv áttjudam.

Ádá vædtsaga aj adnuj báhtin, duola dagu snurreváda, nuohte ja ræhkka-trállá. Ienemus oasse ettjin máhte, jali ettjin nagá, ruhtádile diehti dájt oasstet. Motávrájt áttjudit lij aj ruhtaássje.

Jus gæhttjap dāv rudádile vuoksjuj, de lij Divtasvuonan gássjelamos dille vuona sisñemus guovlojn. Jus suohkana tjerdalasj vidjura li sivvan dási ij la nav álkke javllat. Jus galggap siváv dájda vidjurijda gávnnat, de máhttep usjudallat ienemus oases álm mugis sisñemus vuodnaguovlojn lidjin same, madin vuona davemus guovlojn ællim nav álos sámijis. Jus gávnnap tjielgga sieradusáv dáj guovloj gaskan, de máhttep guoradallat jus dát ássje gullu álm mugiga tjerdalasj vidjurijda.

Tjáledum guollárvantsa állásit ja man moadásin lij motávrrá (prosænnta álles lågos) Divtasvuonan

Sisñep ja davep oase

Jus Divtasvuonav sisñep ja davep guovlojda juohkep ja motávrrålågovan dan milta árvustallap, de oadtjop ietjá gáváv gá jus suohkanav állásit gæhttjap. Vuostatjin lij álles láchko tjáledum guollárvantsajs viehka unnep sisñep guovlon gá davep guovlon, lågenanguokta vantsa guhttalåkgudá vantsaj vuosstij jagen 1922. Nuppádis de lidjin viehka gallegattja sisñep guovlon gænna lidjin motávrrá, dássju guovtes jagen 1922. Da lijga guokte oasserederiija; Konrad Jensena baktu Slihpén ja Amund Pedersena baktu Måskén.

Vanntsamotávrrá Árrana ádå vuosáduván. Gávová: Bård Eriksen©Árran

	1922 vantsa	%	1928 vantsa	%	1940 vantsa	%
Guollárvantsa állásit	78		118		130	
Motávrrájn	40	51%	68	58%	117	90%
Suohkana sisñemus guovlojn	12		20		24	
Motávrrájn	2	17%	3	15%	18	75%
Suohkana davep guovlojn	66	98	106			
Motávrrájn	38	58%	65	66%	99	93%

Gálldo: Mærkkomvælgogis guollárvantsa Vuonan

Dáv gáváv gávnnap aj muhtem mærráj Oarjjevuoldán. Dánna lidjin ienemus vantsa sisñep guovlon, guoktalåkgietjav, madi davep guovlon lidjin lågenanaktse vantsa. Valla mij guoská motávrrájda, de lij dagu Divtasvuonan. Vihttalåktse prosentá vantsajs sisñep guovlon lidjin motávrráv oadtjum vanntsaj, madin gietjavlåknjelje prosentá davep guovlon. Moattes Oarjjevuoldán li merrásáme máttójs. Jagen 1920 árrun ienemus oasse dájis gierragijis, sij gudi ájn sábmén tjáleduvvin tjálasj gáldojn, suohkana sisñep guovlojn. Dát le sæmmi árudakgáváv gá Divtasvuonan. Ienemus oasse sámijis árrun suohkana sisñep guovlojn.

Máhttepus de javllat sieradus lej sámij ja láttij gaskan? Nav álkke galla ij la, jus galggap luohtedit moatte guoradallamijda Nordlánda suohkanin. Dajn guoradallamijn vuojnnepus motávrrá ruvábute bádjij davepus guovlojda. Árru sisednambájkijn Helgeláttén ja Sáltón hiejjtín guolástusájn danén gá sieradin virgenis, tjuottjot guolástushistorihkkár Jan Veá. Sieradieme sisadno lij, oasesednambarggo sjattaj ájnna-samos. Sáltón lij vehik ietjáláhkáj. Dássju muhtem mærráj li máhttelis rievddadit lasedum oasesednambarggij sisnepus guovlojn. Divtasvuonan, Rivtagin ja Fuoldávuonan lij ietjáláhkáj. Topografija diehti e dá dáfo vuojga hieba stuoráp bándorsijda, ja jur dájn bájkijn árrun sámé. Ep máhte nuoles ávddánimev motávrráano vuoksuj tjielggit oasesednambarggo rievddamijn, valla sáméálmuga hæjos ruhtadilijn. Jus etnisitehta le sivvan, le gássjelis mierredit. Valla árvvedahte le galla muhtem mærráj sivvan. Jus usjudallap muhtem oasse álmugis ietjas etnisitehta diehti nággiduváj dájda gártjes dáfojda. Dan diehtij ruhtaekonomija manet sjattaj oassen sijda ekonomijas. Sij buvtadin ietjasa adnuj ienni gá vuobddemij. Ja dassta diedon ittjij sjatta ekonomalásj ruhtabáhtso mij hæhttuj liehket jus galgaj motávrváv oasstet guollárvannt-saj.

1940 rádjáj de lassánij láhko guollárvantsajs goappátjij dáfujn. Dálá lidjin 93 prosenta vantsajs motávrvávantsa davepus guovlojn, madi sisnepus guovlojn

Gájkkeguole Hinisvárvén. Lofáhtan guollit lij ájnas sámé áládus. Gávová: ©Boris Ersson, Árrana gávovávuorkká.

lidjin 75 prosenta vantsajs motávrvávantsa. Sisnepus guovllo lij ájn vehik báhtsám.

Lofáhtan

Guollim lij ájnas áládus julevsámé guovlon, ja vargga juohkka sijdan lij vanntsa, stuoráp jali unnep, mij lij tjáleduvvam guolástussaj. Divtasvuonan le vallje guolijs, ja ij la guhkás Lofahttaj gánná dálvijt guolliji. Divtasvuona davepus guovlojn, 20 sijdajs Hierenjárgas Kalvijkkaj, mannin jagen 1905 aktse lijnnaátringa ja guokta stuorvi-

ermmevantsa tjoahkkáj 50 ulmutja Lofoahttaj, fisskuj. Gállun, nælggun ja vájbbin, valla bessin dábddát aktijvuodav gádtšen, ja rudájt tjijnnit. Moattes mannin manjela Finnmarkkuj gidájáddiguollimijda dáppe.

Guollára álu mannin sáemmi guollárvántbájkijda jages jahkáj. Jagen 1918 lidjin 350 Divtasvuonaga gudi Lofáhtan guollijn. 50 lidjin Brettesnesan, 45 Hinisvárvén, nieljes Storváganin, 13 Steinen ja Stamsutten, madi ienemus oasse, 238 álmma, lidjin Ristáden ja Gánasvuonan.

Lofåhtan (fisskon) gevsajn. Gåvvå: ©Boris Ersson, Árrana gåvvåvuorkká.

Sáme Helmukvuonas aj guollimijda oassálasstin:

«Lofåhtan le sán muhttijn aktu guollim ja muhttijn oajvven ietjas vantsan, nieljeruvvagijn. Sujna lidjin dalloj nieljes manen dáppet Helmukvuonas» (ságájdahhtemin Ø. Vorrenijn 1951).

Njálmásaj gáldoj milta lej dábálamos sáme ja látte guollijin guhtik lagásisá. Sáme gæhttalain bargov oadtjot sáme vanntsægádijs jus lij máhttelis. Dan diehti gå ienemus oasse stuoráp vantšajs lidjin dajs guovlojs vuonan gánná sáme ettjin áro, de lij ienemus barggo dáppe. Danen lij dáhpen sámijda láttij ávdás barggat, ja dárogiella sjattaj sijá aktisasj barggogiellan.

1800-lågon lij álu vanntsaoajvve sábmme, ja sámástij. 100 jage mañjela ij lim sæmmi álkke sámástit, muhtem mærráj dan diehti gå sámegiella ij lim anon sæmmi láhkáj, binnebut sámástin. Valla dán ássje birra ep galga dánna giehttot.

Nissunijs gudi Lofåhtan guollijin lidjin dássju gallegattja, navti váj álles sáhka lij daj gallegattjaj birra gudi oassálasstin, dagu Buks-Berret. Nissuna lidjin sijddaárron, ja jus soajttá guollijin, de lij ienemus sijddaguollim.

Ádå máhtudagá ja átsådallama

Lidjin buorre ja aj nievres bieles gå bårjjásav motávrañn målssun. Motávrañn sjattaj álkkep guollit. Motávrañn álkkebut jáksin guollimsajijda, ja hæstafámo máhttin spællaj biejaduvvat mij giesij viermijt vanntsaj. Jus nievres dálkke sjattaj de lij aj álkkep gáddáj jávsádit. Nissunijda sijdan sjattaj aj buorep gå álmmá bessin álkkebut sijddaj.

Valla motávrañn bádiij aj ádå dille rudáj hárráj. Divras hatte diehti hæhtunjin moattes lánajt áhtsát gå ællim siján nuoges rudá. Dalloj ij lim dáhpe lánajt áhtsát. Danen moattes ettjin vuojsa lijkku dán ádå systemmaj. Duodden sjaddin viehka stuorra låna.

Dagu ávdebut nammaduvvam, hatte mañenagi vuollánin, divras hattijs vehik álbep hattijda. Jagen 1905 mávsij 10 hk "Dan" 3.500 krávná. Buohtastahttema diehti de lij industribargge bálkká neljadis dassta. Álles vidáruvvak bårjjása dagi mávsij 1890-lågon birrusin 400 krávná. Ájn jagen 1911 mávsij 8 hk "Populær" 1.600 krávná, mij lij állo ruhta dalloj.

Moattes de aktan oasstin, oasserederiajt vuododin. Ládna de juogeduváj moadásij. Jagen 1922 Vuona stáhta guolástusbánnka vuododuváj, bádiij Merraguolástusfánda sadjáj. Máhttelisvuohta lánajt áhtsát bárránij, ja aj siesstembán-

kajn ma vuododuvvin duon dán guovlon. Jagen 1918 dáhkkidij Divtasvuona Siesstembánka 67 låna.

Rænto ja oassemávso hæhttujin mávseduvvat, ja dárbbu lij ienep ruhtaj. Danen de lassánij guolástus. Merragáttevuonan sjattaj nav, sij gudi ávd-dåla dæssju guollijin muhtem ájgev jagen, dálla guolligåhtin ålles ájgev. Nissuna de hæhttujin ietja rijbbat bargujn sijdan ienebut gå ávddåla.

Ulmutja hæhttujin aj oahppat teknologasj viehkkænævojt adnet. Dat gájbedij ådå máhtudagáv, máhtudahka mav ettjin nuoren máhte oahppat, nav dagu åhpadibme dålusj vantsajn lij læhkám. Jus galgaj motåvråv skruvvit jali sekstántav adnet de hæhttuj låhkåt dan birra, dajna gå adnotjielggiduså lidjin bohtám.

Dån diehti ja ietjå sivråj diehti sjattaj læhkåm- ja tjållemtjehpudahka doarojgaskan åjnna sabbo vuodon bæjvålasj iellemin. Ulmusj hæhttuj dådjadit åhtsåmus-sjiemåjt lånajda, ja dajt riekta dievddet. Jus sjaddi motåvråv oasstet, de hæhttuj dådjadit mij adnotjielggidusån tjuottjoj. Tjabu mijå tjålle åjggegåvdan soajttå dat liehket gæssjelijsvuohtan.

Båhtusa ja sivrå

Moadda histåvrråtjålle li tsuojggim jur dá nammaduvvam åssje sieradin sårnåjt lættijs. Sjienå ja adnotjielggidu-

så lidjin diedon dårogiellaj. Sujna gænna lij ietjå iednegiella, degu sårmegiella, ja gut ittjij dårogielav tjålalattjat buvte, sujna lidjin gæssjelijsvuoda. Soajttå danen ettjin lænajt oattjo. Moattes li dånja båtusijda vuosedam, sierralåhkåj li nån tjålåm guoradallamijn Finnmårkos. Gå Divtasvuona davep guovlojn sjaddin dæssju ienep ja ienep vantsa motåvråj, madi sisnep guovlojn ettjin vuojga motåvråv adnegoade, gånå ienemus oasse sårmegielagijs årrun, de lidjin ihkap gielalasj sivrå dasi. Jus ulmusj galgaj lånav oadtjoj de hæhttuj aj vehik biednikniehke liehket. Ienemus oasse dan åjggåsasj sårnåjt ællim biednikniehke.

Gielalasj ja ekonomalasj sivråj diehti ællim sårme ja lætte desti avta buohta guolástusån. Sårme histåvrrå professor Henry Minde tjålå tsuojggusit majt åvddånibme guolástusån luluj vånjukudit. Guolástusælådus lij åjnna sårmos ælådus vuodnaguovlon. Sån gut dån ælådusån båtstij, oattjoj gæssjelijsvuohtaj.

Histåvrråtjålle li aj tjålåm sårme binnebut lættijs organisasjånåjt vuododin maj baktu rånkalvisåjt åvdedin. Valla navti ij lim Divtasvuonan. Jagen 1938 vuododuvvin guollårsiebre guovlon. Ålles suohkanin, sisnep ja davep guovlojn. Sårme ålmmuk dån guovlon lij sårnåjt dånmalasj oassevålde gå lårde mij guosskå sebrudakpolitihkasj åvddånibmån.

Gå galggå tjelggit gånku motåvrråadno åvddånibme lij ietjålågasj dånfos dånfej, de hættu aj giehttot guollårbånndura ælådusstruktuvrå birra. Ålmmå guollij madi nissun båndorsjivav hånldadij, valla slåddjijga de aktan. Ihkap soabmåså, sårme ja lætte, ettjin ane buorren stuoråp motåvrråvantsav åttjudit. Lulun hættut ienebuv guollit vaj buvta laseduvån, danen gå hæhttujin mår lånav mårket. Danen hæhttujin ålmmå guhkebuv sijdas ierit årrot, ja nissuna hæhttujin ienebuv barggat. Dånfojn gånå sijda ekonomija vuodon lidjin moadda dånma, lij åjnna ålmmån moatten ælådusån oassålåsstet ja bessat sijdan barggat guhkebuv.

Ij lim åvvnåis visses sij gudi ådånåjggåsasj vantsajt åttjudin guollimijn vuorbåstuvvin nav vaj lånav nahkin mårket. Ja jus vuorbåstuvvin, de ettjin gånka ane buorren ållo rudåjt åmastit. Divtasvuona sårme guovlojn lij læstadianissma nanos, ja dan oajve mierredin viehka ålov aj sebrudagån mij lij tjoaggulviså ålggolin. Sidjij ij lim ruhtaja åbmudaklassånibme dæssju buorre åvddånibme.

Dåla I buojkulvis mij dav vuoset: Gå sahte ulmutja radioav åttjudin doarojgaskan, de læstadianara adnin dav medijån man baktu moadda nievres åssje åvdeduvvin vigedis sievojda. Ettjin dånågij dav dånkkida. Valla mannel gå lidjin guhkev dån åssje birra giehttum ja gånna dånkkiedådus radion lidjin åjnna guollårijda,

Esski jagen 1960 lidjin divna registreridum guollárvantsajin Divtasvuonan motávrrá. Vuodnabadás jagen 1963. Gávová: Harald Egenes Lund. Árrana gávovávuorkká

ja guolleboahtemdiedádus sæmmi guovlos bádij, de vaddin loabev radioav adnuj válldet. Diedon ettjin galga vuojga ietjá prográmmajt gull-dalit.

Rasjonalasj tjielggidus duodden ekonomijaj ja giellaj

Jan Vea tjállá vánes berustibme ja ij máhtudahka lij sivvan gá Sálto bátsij gá motávrrájt guollárvantsajda áttju-din. Sivva ij lim konservatissma jalik gieresvuolta dálusj ájggáj, ájnat sniv-

va árvustallam mávsulvisvuoda gáktuj, dagu guollárbándorsijdajn álu dahkin. Dási sidáv duoddit jus etnisi-tehtav válldep duodden tjielggidus-faktávrrán, de hæhttu aj ruhtaekono-mija ja giellalasj dile, duodden jáhku-lasj oassáj, aj nammaduvvat gá dát nuoles ádástahttem Nuortta-Sálto sisnep guovlojn galggá tjielggiduvvat. Ihkap ællim ga gájkka nav duosstela gák lulun liehket, gá galggin lánajit áhtsát stuorrasebrudagás? Ájn jagen 1952 lidjin niellja rabás vantsa motáv-rá dagi Divtasvuonas guollimin Lofáhtan. Gálmma dajs vantsajs lidjin sámij vantsa. Esski jagen 1960 lidjin gájkka vantsajin Divtasvuonas motáv-rá. Aktan Oarjjevuoldáj lij Divtasvu-odna manjemus suohkan Sálton gánná muhtema Lofoahttaj mannin vantsajin mij biekkajin ja giehta fámoj jádij.

1970-lágos rievddadin oajválattja iet-jas ekonomiasj politihkav sáme álm-muga hárráj. Dan diehti oadtjun sáme ruhtadárjav ádáájjgásasj vantsajt oas-tátjit. Muhtem ájgev lij Divtasvuona stuorámus vanntsá Måskén, suohkana sisnep guovlon. Dat lij mk "Varen" 210 hæsstafámoj, mav A/S Musken-senteret æjgguj.

Tjálle

Björg Evjen (r. 1952) la Sulidælmás. Sujna le histávrráda ktár-gráda Råmså Universitehtas. Sån la ávddåla barggam polar-, industrija- ja nissunhistávrrájn. Sån la aj tjállám Divtasvuona sijddagirijit, ja álggám la Fuosko sijddagirijeprosjevtajn. Adressa: Samfunnsvitenskapelig fakultet, Institutt for historie, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø.

E-poassta: bjorge@sv.uit.no

Girjålasjvuolta:

Evjen, Björg 1998: Et sammen-satt fellesskap, Tysfjord kommu-ne 1869-1950.

Evjen, Björg 2001: Mangfold og velferd, Tysfjord kommune 1950-2000.

Veá, Jan 2004: Der hav møter land, Fiskerbondesamfunnet i Nordland 1870-1940.

NOS Fiskeristatistikk

Bjørg Evjen:

”Motorisering av fiskeflåten i lulesamisk område”

I tidsrommet 1905 til 1920 fikk motoriseringen av fiskeflåten sitt gjennombrudd i Norge.

Sammenlignet med andre kommuner var folk i Tysfjord tregere med å anskaffe seg motor til båtene. Spesielt fiskerne i den indre/samiske delen av Tysfjord var seint ute med å få motor i båtene sine. Fram mot 1940 var det en økning i antall motoriserte fiskebåter i Tysfjord, men fremdeles var det klart færre motorbåter blant samene. Hvordan kan dette forklares?

Språket i bruksanvisningene til motorene og på søknadsskjemaene om banklån var selvsagt norsk. Den som hadde et annet morsmål, som samisk, og som ikke behersket skriftlig norsk, kunne få problemer. Det kunne føre til at de ikke alltid nådde fram med sine lånesøknader.

Fiskerbondehusholdets næringsmessige struktur kan også ha hatt betydning. Mannen fisket mens kona styrte småbruket, men onnene tok de helst sammen. Kanskje var det noen, både av samer og bumenn, som derfor ikke så det å skaffe seg en større motordrevet båt som noen fordel. Da måtte de drive fiske i stor skala for å øke fortjenesten, for lånet skulle tilbakebetales. Det innebar at mennene måtte være lengre borte fra hjemmet, og at kvinnene fikk økt arbeidsbyrde

For dem som tok steget ut og anskaffet seg moderne båter, var det heller ikke sikkert at fisket slo til slik at lånet kunne betjenes. Og selv om det lyktes, var det ikke alle som vurderte det som positivt å tjene seg opp store penger. I den samiske delen av Tysfjords befolkning stod læstadianismen sterkt, og lederne her hadde mye å si også i samfunnet utenfor de religiøse samlingene. For dem var økonomisk og materiell vekst ikke vurdert som en entydig positiv utvikling. Kanskje hadde heller ikke alle den selvsikkerheten som skulle til, for å søke om store lån i det norske samfunnet?

Ennå i 1952 var det fire åpne båter uten motor fra Tysfjord som var registrert under Lofotfisket. Samer eide tre av dem. Først i 1960 hadde alle de registrerte fiskebåtene fra Tysfjord installert motor. Ved siden av Sørfold var dette siste kommune i Salten der noen dro på Lofoten i båt drevet av vind og handmakt.

Lokale fjordressurser og reguleringspolitikk. Tilfellet Tysfjord

I de senere år har reguleringen av fisket på kysttorsk blitt en omstridt sak. I 2004 ble totalkvoten halvert til 20 000 tonn og siden da har det blitt iverksatt strenge reguleringer. Disse reguleringene har først og fremst rammet den delen av kystfiskeflåten som har brukt de nære kystfarvann og fjordene for sin fiskerivirksomhet. Men desimeringen av bestanden eller rettere bestandene av kysttorsk, har ellers hatt stor betydning for samtlige som har hentet føde fra fjord og hav, uansett grad av fiskeritilknytning. Tilgjengelighet av lokale fiskeressurser kan som sådan sies å ha betydning for både næringsvirksomhet, trivsel, livsform og tradisjonell matauk for de som lever i Bygde-Norge.

BJØRN K. SAGDAHL

Denne artikkelen skal delvis vende blikket bakover i tid og fokusere på spørsmålet om behovet for lokale reguleringer, lokal argumentasjon og hvordan eventuelle krav har blitt fulgt opp av fiskeriforvaltningen. Og i så fall, hvem har stått bak slike krav og hvordan har de blitt begrunnet? Spørsmålet om eventuelle reguleringstiltak berører også kunnskapsgrunnlaget for inngrep i fiskerivirksomheten. Eventuelle inngrep må kunne begrunnes og faktakunnskap om lokale forhold om fiskebestander, lokale stammer, gyte- og oppvekstområder har ikke alltid vært like tilgjengelige. Det betyr ikke at slik kunnskap

Fortsatt finnes konsentrasjoner av sild i Tysfjord. Foto ©Sander Andersen

Det har ofte forekommet konflikter mellom mindre fartøy med tradisjonell driftsteknologi og store, havgående fartøy med industrialiserte driftsformer. Det såkalte "Trollfjordslaget" er et klassisk eksempel. Illustrasjon: Utsnitt maleri av Gunnar Berg, "Slaget i Trollfjorden"

ikke finnes. Lokalt har mange fiskere tilegnet seg omfattende kunnskap om det lokale økosystemet. Spørsmålet er om slik kunnskap tillegges vekt av offentlige instanser når eventuelle krav om lokale reguleringer har blitt reist.

Vi skal bruke Tysfjord som eksempel på en lokal fiskerikonflikt med lokale krav om regulerende inngrep. Data-

ene er hentet fra noen år tilbake, men er kun ment å bygge opp under mer generelle refleksjoner om lokalt fiske, lokale reguleringsbehov, bruk av lokal kunnskap og forvaltningsmessige reaksjoner. Dataene vil ellers bli supplert med data om lokale regulerings-spørsmål fra Nordland for underbygging av argumentasjon.

Lokale reguleringer og organisering

Konflikter mellom lokale fiskere som driver med passive redskaper og mobile driftsformer med innslag av aktive redskaper er ikke av ny dato. Ofte har dette dreid seg om en konflikt mellom mindre fartøy med tradisjonell driftsteknologi og store, havgående fartøy med industrialiserte driftsformer. Det ofte omtalte "Trollfjordslaget" kan her stå som et historisk eksempel. Det rike sildefisket som en fikk i årene etter andre verdenskrig, aktualiserte slike konflikter. Tilreisende sildesnurpere skapte ofte lokale driftsproblemer på fjorder og i nære kystfarvann.

Et spesielt rådgivende forvaltningsorgan ble opprettet alt i 1958 for å bidra til løsninger på slike konflikter. Et regionalt utvalg for lokale reguleringer, tilknyttet de tidligere fiskerisjefkontorene, skulle settes sammen med representasjon fra de ulike driftsformer i det aktuelle fiskerisjefdistrikt. I Nord-Norge har disse vært sammen-

fallende med fylkeskommunene. Betegnelsen fiskerisjefkontor har senere blitt endret til avdelingskontor for Fiskeridirektoratet. Senere, i 1977, ble det gjort endringer i sammensetningen av utvalget for å bedre kontakten med regionen ved at fylkeskommunen ble representert. Og kontakten med lokalt politisk nivå ble utbygget ved endring av forskriften i 1987 ved at lokale regulerings-spørsmål skulle sendes over til den aktuelle kommune for uttalelse eller fremmes av kommunen (se Sagdahl 1998). Ordningen er fortsatt i virksomhet.

I utgangspunktet må en bemerke at den formelle beslutningen om eventuelle regulerende inngrep var sentralisert til Fiskeridirektoratet. Det fylkesvise reguleringsrådet hadde og har kun en rådgivende funksjon. Dette i likhet med det riksdekkende reguleringsrådet som gir sin årlige tilråding ved fordelingen av de fastsatte kvoter for de ulike fiskeslag. Men en rådgivende funksjon kan langt på vei bidra med realitetsavgjørelser betinget av trekk både ved aktørene, saksforholdet og beslutningsmiljøet. En kan her nevne trekk ved artikuleringen av krav som skriftlighet, dokumentasjon, innsikt i regelverk etc. Aggregeringsgraden er et annet relevant moment som berører grad av støtte, alliansebygging og politisk tyngde som kan settes bak krav. Oppnådd enighet bak en tilråding eller en flertallstilråding kan derfor vise seg å bli avgjørende for den etterfølgende formelle beslutning.

Tilreisende sildebåter ved havn på Drag. Foto: ©Sander Andersen

Vi skal i denne artikkelen kun ta sikte på å gi et lite riss av problemstrukturen som er knyttet til lokale reguleringer. Med utgangspunkt i sesongfisket av sild på Tysfjorden skal vi peke på noen sentrale trekk ved problemkomplekset og den forvaltningsmessige oppfølging. En står her overfor velkjente trekk ved lokale reguleringskonflikter om enn i en noe forstørret utgave. Lokal flåte har stått overfor presset fra en storbåtflåte, hvor en lokalt særlig har fokusert på innslaget av havfiskefartøy. Argumentene berører fortregning fra fiskefelt, redskapskollisjoner, neddreping av sild og fisk, forurensning samt frykt for de langsiktige konsekvenser for det lokale økosystemet. «Caset» gir i så måte et godt inntak til å belyse bredden av

konflikter som tidvis utspinner seg ved beskatning av fiskeressurser på fjorder og i nære kystfarvann.

Tysfjord kommune og lokale reguleringsbehov

Tysfjorden er en sidefjord til den indre delen av Vestfjorden. Fjorden har mange forgreininger og strekker seg nesten til grensen mot Sverige i øst. Kommunen Tysfjord omkranser fjorden med dens sidefjorder, grensende mot Ballangen kommune i nord, Hamarøy kommune i sørvest og Sørfold kommune i sør. Kommunen

hadde i 1995, da kravet om reguleringsinngrep ble reist, i underkant av 2500 innbyggere. Bosetningen er foruten to sentra spredt på ulike steder langs hovedfjorden. De to tettstedene Drag og kommunesenteret Kjøpsvik har imidlertid det meste av befolkningen. Mange har lulesamiske røtter og kommunen huser det lulesamiske kultursenteret Àrran. Institusjonen utgjør et ressurscenter for ivaretagelse av samiske interesser, språk og kultur. Det er nærliggende å konkludere med at en samisk selvbevissthet har hatt en betydelig vekst i de senere år og at en i større grad ønsker lokale løsninger som gjenspeiler samiske interesser.

Tysfjord faller inn under området for en eventuell etablering av en samisk fiskerisone som foreslått av Sametingets innstilling av 14.01.95. Salten Sameforening har utarbeidet en egen handlingsplan for samisk politikk. Planen har nylig vært til behandling i kommunen. En valgte her å nedsette et utvalg for videre oppfølging, men så lang har ikke arbeidet blitt fulgt opp med konkrete regulerings tiltak ut fra et samepolitisk perspektiv.

Vestfjorden med sidefjorder var det geografiske senter for gjenoppbyggingen av den atlanto-skandiske sildestammen eller rettere norsk vårgytende sild (NVG). Etter nedfiskingen på 60- og 70-tallet hadde den resterende del av bestanden tilhold i den indre del av Vestfjord-bassenget, derunder Tysfjord. I mange år hadde

en store konsentrasjoner av sild om høsten og ved årsskiftet, og fortsatt finnes konsentrasjoner av sild i dette området. Noe sild blir gjenværende i fjorden, mens hovedtyngden trekker ut i Vestfjorden på vandring sørover langs kysten. Senere trekker deler av bestanden ut i Norskehavet og gjøres til gjenstand for et omstridt internasjonalt fiske i det såkalte «Smutthavet». Tysfjord har ellers en stedegen stamme av sild, ifølge lokale fiskere.

Tilgjengelighet av ulike årganger av sild har alltid hatt konsekvenser for

tilgang til andre fiskeslag som beiter på sildebestanden. En må her spesielt nevne sei og torsk. I tillegg har store flokker av spekkhoggere kommet inn på fjorden og gitt grunnlag for en ny form for inntekt av hvalrelatert turisme; «whale-whatching». Sildeforekomstene i Vestfjorden og i Tysfjorden medførte derfor en oppgang både i det lokale fisket og i aktiviteter knyttet til turisme.

Tradisjonelt har det lokale, marine ressursystemet først og fremst vært beskattet av lokale fiskere, hvor

hovedtilpasningen har bestått av fjordfiske. I 1990 hadde en 29 registrerte fiskere i Tysfjord mot 24 i 2004. Tradisjonelt har de lokale fiskere deltatt i Lofotfisket, men i de senere år har det lokale fisket preget fiskeritilpasningene. Innslaget av besøkende kystfiskefartøy har tidligere vært forholdsvis beskjedent, men tidvis har fiskere fra tilgrensende kommuner driftet i den ytre del av fjorden. Her er dessuten kommunens eneste fiske-mottak lokalisert.

Men gjenoppbyggingen av sildestammen og opphøret av fiskeforbudet medførte et stort tilslag av fremmedbåter av ulik størrelse. Grovt sett besto disse av tre grupper; store ringnotfartøy opptil 200 fot, sildestrålere og kystnotfartøy. Den siste gruppen faller sammen med det en vanligvis benevner som kystfiskefartøy, selv om dette er en sammensatt gruppe med store variasjoner i størrelse og driftsformer. For sesongen 1995/96 regnet en med at ca. 250 fremmedfartøyer deltok i fisket med anslagsvis en besetning på ca. 2000 mann. Fisket ble betraktet som uvanlig godt og effektivt. Bare i løpet av januar ble det oppfisket ca. 200 000 tonn sild. Med moderne leteutstyr og konsentrerte forekomster i trange fjordfarvann gis det langt bedre muligheter til et kostnadseffektivt fiske enn i åpnere farvann. Følgelig oppsto et press om tilgang til å beskatte sildeforekomstene på fjorden, til tross for lokale reaksjoner.

Tysfjord kommunes eneste fiskemottak er Brødrene Hveding på Korsnes.

Foto: ©Sander Andersen

Konflikttemaene som utviklet seg hadde sin rot i storbåtfisket etter sild i fjordsystemet. Stor sild ga best pris og etter som fjorden var rik også på mindre sild, kunne ulovlige utslipp av fanget sild finne sted. Lokale fiskere hevdet i alle fall at dette fant sted og at enkelte sidefjorder var preget av forurensning. Ved fangster med not og trål unngår en vanligvis ikke en viss neddreping av sild og fisk, slik at mindre forurensninger lett vil oppstå. I tillegg til forurensning hevdet fiskerne at det også fant sted en for stor andel av bifangster av torsk og sei, og at dette kunne gi langsiktige negative konsekvenser for det lokale fisket. En hevdet at tilgjengeligheten av fisk hadde blitt mindre og at dette hadde sammenheng med storbåtflåten driftsformer. Videre hadde en hatt brukskollisjoner og fortrenkning fra fiskefelt. Kravet om økte restriksjoner og kontroll av sildefisket fikk dermed stor lokal oppslutning.

Ut fra deltakerloven av 1972 og den reviderte saltvannsfiskeloven av 1983 var det gitt forskrifter som i utgangspunktet ga et forbud mot sildefisket i området. Fisket ble gjennomført ut fra dispensasjon og på bestemte vilkår som var slått fast i forskriftene. Disse var gitt av Fiskeridepartementet, mens Fiskeridirektøren var bemyndiget til å følge opp behovet for eventuelle endringer. Storbåtfisket etter sild på Tysfjorden ble derfor gjennomført som et nøye regulert fiske ut fra

"Oppsynet" ved havn på Drag. Foto: ©Sander Andersen

dispensasjon, og kontrollert av Fiskeridirektoratets Kontrollverk. Inspektørene fra Kontrollverket var bemyndiget til å gripe inn dersom ulovligheter ble oppdaget og kunne om nødvendig stenge fisket.

Lokale krav og reaksjoner

Reaksjonene fra de lokale fiskerne på konsekvensene av storbåtfisket etter

sild ble i første rekke formidlet via de to lokale fiskarlagene. En ønsket ikke et absolutt forbud mot sildefisket for fremmedflåten, men hevdet at de store fartøyene måtte utelukkes for fiske på fjorden; fartøy over 70 fot og med nøter over 60 favners dybde. De mer utpregete kystfiskefartøy som tok del i fisket, valgte en altså ikke å utelukke.¹ Det var storbåtflåten en fokuserte på i håp om å vinne støtte for dette kravet fra fylkesfiskarlaget. Kravet ble riktignok behandlet på et styremøte i laget, men en fant ikke å

¹ Ut fra intervjudata går det fram at en ikke anså en utelukkelse av disse som realistisk ved den videre kanalisering av kravet.

I Nordland har man fått driftssituasjoner hvor den "sterkeste rett" har preget forvaltningsbildet i fjordene. Foto: ©Sander Andersen

støtte kravet fra lokallaga i Tysfjord (Se Sagdahl 1998). En hevdet at det tross alt var bedre med et regulert og kontrollert fiske på Tysfjorden, enn at storbåtflåten skulle drifte på sild i åpne havområder hvor den vanskelig kunne kontrolleres like effektivt.

Også kommunestyret fulgte opp de lokale reaksjonene. Ved møte av 30.06.94 ble konkrete krav om strengere reguleringer vedtatt enstemmig. I innstillingen til vedtak ble det pekt på behovet for at ressursforvaltningen måtte få en klarere «...distriktpolitisk profil ved at lokale fiskere bedre kan utnytte de regionale fortrinn i fisket og kunne høste av de lokalbaserte fiskeressursene».

En krevde derfor i tråd med de lokale fiskarlaga at storbåtfisket etter sild på fjorden måtte opphøre, at det ble gitt tillatelse til å fiske sild med landnot, at myndighetene måtte engasjere seg i dokumentasjonsspørsmålet om den påståtte forurensning, samt at fjordbotnene innenfor 500 meter fra land ble fredet for notfiske etter sild.

Vedtaket ble oversendt fiskerisjefen i Nordland, fiskeridepartementet, Nordland fylkeskommune, fylkesfiskarlaget og de lokale fiskarlaga i kommunen. Kravet ble ikke behandlet av det regionale reguleringsrådet det samme år. Derimot mottok kommunen noen måneder senere det som må kunne karakteriseres som et "hyggelig svar" fra juridisk kontor i Fiskeridi-

rektoratet. En viste her til sildestammens overvintringsmønster som siden 1987 inkluderte Tysfjord og at ressursen var viktig ikke bare for det lokale fisket og kystfiskeflåten, men også for det øvrige Norge. En orienterte om regelverket og at fisket foregikk i nøye kontrollerte former samt at det var utøverne av fisket som hadde ansvaret for at reglene ble fulgt. Noe dausild var ellers en konsekvens av notfisket som en måtte påregne. En inviterte så kommunens miljøvernleder til å komme ombord på ett av Kontrollverkets oppsynsfartøy slik at en bedre kunne gjøre seg kjent med avviklingen av fisket. Det er imidlertid her å merke seg at kommunens ulike konkrete krav ikke ble berørt i svarbrevet, selv om en indirekte ikke syntes villig til å skille mellom ulike fartøygruppers rett til å utøve fisket på fjorden.

Høsten 1995 ble det pånytt drevet sildefiske på fjorden og med økende reaksjoner fra lokalt hold. En hevdet at noen sidefjorder til Tysfjorden nærmest hadde blitt ødelagt for lokalt fiske ut fra forurensning, en hadde merket en tilbakegang i det lokale fisket, samt at brukskollisjoner hadde funnet sted. Kommunen tok derfor ved vedtak av 27.11.95 på nytt opp kravet om strengere reguleringer av sildefisket på fjorden og ønsket denne gang at en i tillegg til å forby drift med nøter over 60 favners dybde, også skulle forby bruk av trål og snurrevad. Og Nordsjøtrålere som deltok i fisket skulle forbys fra 01.01.96 samt at en

denne gang hadde valgt å utvide fredningssonen for not i fjordbotnene til 1000 meter.

Pånytt sendte en kravet til de samme instanser og fulgte opp med en purring av 19.01.96 (for videre dokumentasjon og drøfting av reguleringskravet, se Sagdahl 1998, s. 75-103). Flere aviser dekte det store sildefisket som fant sted og den lokale konflikten ble også delvis belyst. Kommunens krav ble imidlertid ikke fulgt opp av det regionale reguleringsrådet, som heller ikke på dette tidspunkt hadde årlig møte. I de senere år har en riktignok fått en bedre skjerming av den indre delen av Tysfjorden ved de løpende reguleringsbestemmelsene. Det mangeårige lokale kravet om skjerming har i så måte blitt delvis imøtekommet, men ikke som en direkte oppfølging av de krav som ble reist og formidlet i 1994 og 1995 ved bruk av det etablerte beslutningssystemet for lokale reguleringer.

Erfaringer med utvalgsinstitusjonen og lokale reguleringer

Forsøket på å tilrettelegge for lokal innflytelse på reguleringspolitikken for kystnært- og fjordbasert fiske ved etableringen av regionsvise rådgivende utvalg for lokale reguleringer, var i sin tid en positiv innrømmelse fra de sen-

Lokalt finnes det ressurspersoner med mangeårige erfaringsbasert kunnskap om det lokale ressursystemet – en kunnskap kommunene i liten grad har benyttet. På bildet Elmar Andersen, fisker fra Tysfjord. Foto: ©Boris Ersson, Árran fotoarkiv

trale fiskerimyndigheter om det særskilte forvaltningsbehov som her forelå. Riktignok var de sentrale fiskerimyndigheter motvillig til å etablere ordningen og influerte fra etableringstidspunktet på funksjonsmåten, men med utvalgsordningen ble det iallfall etablert en kanal for lokale reguleringsbehov. Erfaringene må likevel oppsummeres som høyst utilfredsstillende, selv om vi finner forskjeller på funksjonsmåten til de regionale reguleringsutvalga i Nord-Norge.

Utvalgets sammensetning og retningslinjer har endret seg noe over tid betinget av et økt press fra lokalt nivå om en bedre kobling til kommunesektoren. Men selv om slike saker nå skal kanaliseres via den berørte kommune eller gjøres til gjenstand for høring i kommunen dersom saken fremmes via fylkesfiskarlaget, så er det de ulike driftsformer i fisket som utvalget består av, supplert med muligheter til representasjon fra fylkeskommunen, som har kontroll over tilrådingen til

etterfølgende vedtak. Oppnevningen av fiskerrepresentantene skjer etter innstilling fra fylkesfiskarlaget og Fiskeridirektoratets regionale avdelingskontor står både som saksbehandler og leder for utvalget. Utvalgsordningen framstår derfor som en utpreget statlig sektorforvaltningsordning, men med en kommunal forankring for oversendelse og høring av saker som berører kommunen. Dersom et lokalt fiskarlag tar opp en sak som faller inn under utvalgsinstitusjonen, og fremmer den via sin organisasjon, skal saken oversendes kommunen til uttalelse. Fylkesfiskarlaget har en tilsvarende uttalelsesrett.

Et fellestrekk ved utvalgsordningen ut fra de empiriske undersøkelser som er gjort, er at en ikke har valgt å legge vekt på argumentasjon ut fra lokal, såkalt folkelig kunnskap, om det lokale ressurssystem. Slik kunnskap har blitt avvist som gyldig argumentasjon og har som min analyse av utvalgets funksjonsmåte i Nordland viser (Sagdahl 1998), blitt direkte oversett som argument for oppfølging. Utvalget har her selv aldri tatt noe initiativ for at lokale undersøkelser skal foretas. I Nordland har en heller ikke etablert noen praksis med lokale befaringer slik som en forsøksvis har gjort lenger nord. "Bevisbyrden" har i stedet blitt lagt på de lokale brukerne som ikke har hatt noen reell mulighet til å få understøttet sin argumentasjon med

akseptert vitenskapelig belegg. Og som erfaringene fra Nordland viser, har en her også avvist å følge opp en invitt fra Fiskeridirektoratet om å lokalisere områder med yngel og ung-fisk for lokale reguleringsbehov, selv om lokale fiskarlag og fiskerirettlederkontor har kommet med utspill (Se Sagdahl 1998). Mens en i Troms og Finnmark har åpnet for slike reguleringer, har en i Nordland valgt å legge temaet dødt. Generelt synes en i de to førstnevnte fylkene å ha vært noe mer imøtekommande overfor krav om lokale reguleringer enn i Nordland, særlig i Finnmark.

Nordland skiller seg dessuten negativt ut når det gjelder møtetrekvens og oppslutning om møtene. Utvalget har nærmest periodevis opphørt å fungere og har siden 1977 ikke hatt regulære møter. Kun noen få møter har blitt avvirket etter dette tidspunkt. I Nordland har dessuten fylkeskommunen ikke nyttet høvet til representasjon i utvalget. Og i de tilfeller en har valgt representant, har vedkommende valgt ikke å møte. Også dette representerer en betydelig forskjell i forhold til Troms og Finnmark, hvor vi finner eksempler på at fylkesrepresentantene har vært aktive og engasjerte i spørsmålet om å få etablert lokale reguleringer ut fra et lokalsamfunns- og distriktsperspektiv.

Forskjellen fylkene imellom er likevel

ikke så stor at det gir grunnlag for å hevde at utvalgsordningen har hatt en betydelig ulik funksjon for etablering av lokale reguleringer. Dataene viser at en gjennomgående har lagt seg på en svært restriktiv praksis. Dette dokumenteres også av Samisk fiskeritutvalg (Innstilling fra Samisk fiskeritutvalg 1997). Av de 246 sakene som en registrerte, har kun ca. 33 % fått gjennomslag i utvalgene. Samtidig bemerker utvalget at krav om reguleringer av fiske på pelagiske bestander i liten grad har blitt tatt til følge. Denne avslagslinjen er i samsvar med funn fra undersøkelsen av utvalgsordningen for Nordland, som ellers viser at utvalgets støtte til lokale reguleringskrav har vært betydelig lavere enn snittet for landsdelen. Bortsett fra støtte til tidligere krav om forbud mot lysfiske, har en fulgt en nærmest konsekvent avslagslinje.²

Utredningen fra Samisk fiskeritutvalg understøtter ellers det jeg har funnet for Nordland, at hovedtyngden av sakene fremmes av lokale fiskarlag og ikke av lokale "kverulanter" som det ofte har vært hevdet. I undersøkelsesperioden var hele 188 av de 246 sakene fremmet av lokallag av Norges Fiskarlag. Lagene var stort sett hjemmehørende i fjordområder og var ut fra utvalgets vurdering preget av fiskere som driftet med konvensjonelle redskaper. At Troms hadde 65% og Finnmark 26% av sakene, mens Nord-

² Utvalgets materiale omfatter kun tidsrommet 1978-93. En må dessuten ta forbehold for datagrunnlaget og klassifiseringen av saksutfall som grunnlag for utvalgets framstilling.

land hadde kun 9%, kan ikke sees som et uttrykk for et betydelig lavere reguleringsbehov i Nordland. Snarere tvert i mot ut fra de data som foreligger for perioden 1978 - 1993. Årsaken til det lave antallet saker for Nordland må tilskrives utvalgets funksjonsmåte, at det delvis har ligget nede, og at en kun har avvirket tre møter i undersøkellesperioden, samt at en har valgt å behandle saker som fellessaker. Uavhengig av stedlige forhold og eventuelle forskjeller i det lokale økosystem har en behandlet krav om restriksjoner på bruk av f.eks. snurrevad eller not som fellessaker. Vi finner eksempler på at mer enn 30 særskilte saker er behandlet som fellessak med en generell begrunnelse for avslag. Eller som en uttrykte det ved avslag på krav om lokale reguleringer for snurrevad, not og trålredskaper ved utvalgsmøtet i 1987:

“..Det rådgivende utvalg for lokale reguleringer i Nordland finner ikke at det knytter seg rent spesielle gyte- og oppvekstforhold til noen av de områder hvor det nå kreves forbud mot bruk av trål, snurrevad og snurpe-not...” (se Sagdahl 1998)

Bevaring av fiskebestandene burde løses ved generelle reguleringer og ikke lokale. Dessuten fant en grunn til å bemerke at krava kom fra lag hvor medlemmene ikke selv var knyttet til driftsformene og at natthfredningen var tilstrekkelig som reguleringsform. Det er her å innvende at verken det faglige grunnlag for vurderingen er

forsøkt dokumentert, eller at det er gitt vurderinger av eventuelle ulike lokale forhold. Saksbehandlingsmessig sett framstår dette som utilfredsstillende saksbehandling.

En lignende avslagsformulering finner vi ved behandlingen av forbudskrav mot snurpenotfiske etter sei og sild på fjorder og fjordbotner noen år tidligere. Forvaltningslinja syntes å ligge fast til tross for at argumentasjonen ikke bare har gått på redskapskonflikter, men også på beskyttelse av lokale fiskestammer, eller slik som fiskerinemnda i Moskenes uttrykte det alt i 1966. Forbudskravet mot not- og trålfiske etter sild på den trange Reinefjorden var ikke begrunnet i bare redskapskonflikter med faststående redskap, men også fordi fjorden hadde en lokal sildestamme og lokale stammer av både torsk, hyse og sei som befolkningen langs fjorden var avhengige av (Sagdahl 1998, s. 161-196).

Også ved reguleringskrav av reketråling finner vi lignende lokale begrunnelser, at visse felt burde fredes på grunn av beskatningen av yngel og at de var oppvekstområder for “..torsk, hyse og kveite”, slik som Distriktsfiskerlaget på Vega fastslo. Avslaget hadde en begrunnelse som var lite i samsvar med prinsipper for forvaltning av fornybare ressurser. En kunne ikke støtte et slikt reguleringskrav og viste til en uttalelse fra fylkesfiskerlaget “...da det kunne medføre lignende krav

fra andre områder/kommuner. Reketrålfisket utgjør en del av kystfisket og etter styrets oppfatning må det dette såvel som andre fiskerier gi mulighet til fortsatt eksistens” (Sagdahl 1998).

En manglende vilje til å tenke økologisk og ut fra prinsipper for bærekraftig forvaltning kjennetegner saksforberedelsen og vedtaka i utvalget. Særlig er dette oppsiktsvekkende for saksbehandlingen på slutten av 70-tallet og i 1980-åra, hvor bærekraftig forvaltning i stigende grad framsto som målet for ressursforvaltningen og preget samfunnsdebatten. Dette gjenspeiles også i behandlingen av utspillet fra fiskerinemnda i Moskenes om muligheten til å få fredet lokale oppvekst- og gytefelt. Svaret fra Fiskeridirektoratet var imøtekommende hvor en tilrådde bruk av lokal kunnskap for å identifisere slike områder og at det mest praktiske ville være å forby fiske i slike områder, “..enten permanent eller for visse områder”. Oppfølgingen fra fiskerisjefkontoret avdekket at de lokale konflikter særlig gjaldt bruken av snurrevad, men at det ikke var vilje til stede for å følge opp med forslag til reguleringer. I saksforberedelsen til utvalgsbehandlingen stilte en seg negativ til opprettelse av verneområder:

“Utvalget kan ikke se at det er biologisk grunnlag for å verne spesielle områder i hele eller visse deler av året. For å dokumentere et eventuelt behov for stengning av spesielle

områder, mener utvalget at Havforskningsinstituttet bør intensivere sitt arbeid. En mener at en er bedre tjent med reguleringstiltak av generell karakter for å sikre fiskebestandene for framtida. Utvalget tror ikke det er rette veien å gå med å utelukke visse redskaper i enkelte områder til spesielle tider av året". (Sagdahl 1998)

Saken ble imidlertid aldri fremmet for utvalgsbehandling og lagt død av en nytiltrådt fiskerisjef. Standpunktet er derimot betegnet for holdningen til lokale reguleringer hvor hensynet til ressursbevaring har stått i forgrunnen. En har konsekvent avslått å tilråde lokale reguleringer, også for trange fjordarmer hvor en lokalt bl.a. har argumentert med ressurs hensynet og lokale behov for skjerming. Også fjorder og de nære kystfarvann skulle innbefattes i det generelle reguleringssystemet; være åpne farvann. Og det var ikke vilje til stede for å ta hensyn til mer spesifikke lokale forhold eller selv å framskaffe informasjon om slike forhold. Lokale fiskestammer er et begrep som glimrer med sitt fravær i saksbehandlingen ved fiskerisjefkontoret, selv om lokale fiskarlag har brukt slik argumentasjon i sitt forsøk på å få etablert reguleringer.

Dermed har en i Nordland fått driftssituasjoner hvor den "sterkeste rett" har preget forvaltningsbildet på fjorder og de kystnære farvann. Samisk fiskeriutvalg finner ellers at saksforholdet og begrunnelser for utspill om lokale reguleringer stort sett er det samme for hele

landsdelen. Fortrenging fra fiskefelt for de konvensjonelle driftsformer og frykten for at drift med not- og tråredskaper skal ødelegge ressursgrunnlaget for lokale fiskere med passive redskaper, går igjen som begrunnelser. Ved etableringen av "Overvåkingstjenesten for fiskefelt" i 1984 og ulike tiltak for å sikre at minstemålet på fanget fisk ble overholdt, fant utvalget at situasjonen hadde blitt noe bedret, men at det likevel var behov for å opprettholde utvalgsordningen. Derimot stilte Samisk fiskeriutvalg spørsmål ved den representative ordningen og ved hensiktsmessigheten av den sentraliserte beslutningsmyndigheten: "Etter utvalgets oppfatning kan det her synes som en her på politisk avstand detaljstyrer lokale forhold med de svakheter som dette kan ha for sakens innhold" (Innstilling fra Samisk fiskeriutvalg 1997, s. 170). En foreslo derfor en desentralisering av beslutningsmyndighet til lavere forvaltningsnivå som Fiskeridirektoratet, fiskerisjef eller fylkeskommunenivå, mens ett utvalgsmedlem gikk inn for koordinering på lokalt nivå og at fylkeskommunen burde få den formelle beslutningsmyndighet. Utvalget gikk imidlertid enstemmig inn for at

"..den ensidige representasjonen fra yrkesfiskernes side i Rådgivende utvalg for lokale reguleringer bør vike plass for en sammensetning der den regionale politiske dimensjonen i større grad vektlegges. Dette betyr at både Sameting og regionalt politisk miljø i fylket i større grad enn i dag bør være representert i

RUR. Bare på denne måten kan en sikre at den politiske dimensjon bygges inn i saksgangen". (Innstilling fra Samisk fiskeriutvalg 1997, s. 170)

Til tross for tilrådingen og at Fiskeridepartementet tidligere selv hadde bedt om synspunkter på organiseringen av forvaltningen for lokale reguleringer, har utvalgsinstitusjonen og prosedyrene ikke blitt endret. Det nye er at en etter mange år med reguleringsmuligheter har trukket konklusjoner om overbeskatning, nærmest halverte totalkvoten for 2004 og iverksatte drastiske begrensninger på fisket etter kysttorsk ved områdestengninger fra 01.05.04. og oppfølgende reguleringer for 2005. Men disse tiltakene har blitt utformet og vedtatt uavhengig av utvalgsinstitusjonen og prosedyrene for lokale reguleringer.

Konkluderende bemerkninger

At initiativet fra Tysfjord om en mer restriktiv reguleringspolitikk for fisket på fjorden ikke ble fulgt opp av utvalgsinstitusjonen og fiskerimyndighetene, skaper neppe forbauselse når en ser utfallet i lys av den forvaltningspolitikk som utvalget har stått for. Utvalget har vært fanget inn av en tidlig fastlagt forvaltningslinje og har ikke maktet å endre denne til tross for endringer i kunnskapsgrunnlaget. Årsakene til dette ligger i selve representasjonsordningen til utvalget og i

den forvaltningsmessige linjen som fiskerisjefkontoret har hevdet. Og så lenge de lokale fiskarlag ikke har funnet støtte for reguleringsforslagene i fylkesfiskarlaget, har krava dermed ikke oppnådd den nødvendige støtte for at Fiskeridirektoratet kunne følge opp med lokale reguleringer. Den manglende politisering av slike krav fra fylkeskommunen og den politiske unnlattelse av å bruke sin representasjonsrett, har dessuten virket inn.

Den samiske dimensjonen ved reguleringskravet fra Tysfjord kunne likevel ha gitt et annet utfall, dersom denne hadde blitt sterkere politisert. Det tidligere nedsatte Samerettsutvalget hadde på dette tidspunkt avlevert sine første utredninger om rett til land og vann i Finnmark (NOU 1993: 4 og NOU 1994: 21). Men debatten om urfolks rettigheter i sine nær- og bruksområder har først fått tyngde etter den politiske oppfølging av Samerettsutvalgets andre utredning, som ikke bare omhandlet situasjonen i Finnmark, men som satte fokus på rettighetsspørsmål og vern mot inngrep i grunn og naturgoder i alle samiske bruksområder i landet. Og spørsmålet om rettigheter i sjø er fortsatt politisk uavklart, selv om det fra samisk hold vises til både internasjonal og norsk rett (Pedersen 2004). Først i 2005 ved behandlingen av Finnmarksloven initierte Stortinget at "... samers og andres rett til fiske i havet utenfor Finnmark" skulle følges opp og utredes. Regjeringen ga den 23.06.05 Fiskeri- og kystdepar-

tementet i oppdrag å følge opp Stortingets vedtak.

Men uansett politiseringsgrad av behovet for lokale reguleringer vil en være avhengig av et faktagrunnlag for legitimering av regulerende inngrep i kystfisket. Vi har i denne artikkelen sett at lokal argumentasjon har blitt avfeid, så lenge den ikke har vært understøttet av faglige instanser. Disse har tidligere i liten grad hatt oversikt over fjorder og de nære kystfarvann. Mangel på kunnskap har derfor også virket mot muligheten for å få etablert lokale reguleringer. Dette til tross for at det internasjonale "føre-var-prinsippet" for forvaltning av fornybare biologiske ressurser ble tiltrådt av norske myndigheter tidlig på 1990 tallet. Med den økte politiske oppmerksomhet på desimeringen av kysttorskbestandene etter tusenårsskiftet har også kunnskapsgrunnlaget blitt bedre utviklet. I dag vet en at det finnes mange lokale bestander av bl.a. sild og torsk, men fortsatt er det en mangelfull registrering og viten om tilstanden til den enkelte bestand.

Når kunnskapsgrunnlaget er utilfredsstillende utviklet, har dette også å gjøre med kommunal unnfalldenhet. Plan og bygningsloven har i mange år gitt muligheter til å kartlegge oppvekst- og gyteområder innenfor de kommunale grunnlinjene i sjø ved kystsoneplanlegging. Lokalt finnes det ressurspersoner med mangeårige erfaringsbasert kunnskap om det lokale ressursystemet og funksjonsmåten. Dette er en kunn-

skapsbase som kommuner i liten grad har utnyttet. Og i den grad kystsoneplanlegging har funnet sted, har en ofte overfokuserert på oppdrettsnæringens behov for lokaliteter og ikke brukt planleggingen som et instrument for kunnskapsutvikling om det lokale økosystemet. Riktignok er det ikke et ett til ett forhold mellom lokalt kunnskapsgrunnlag og reguleringer, men etablering av en "kunnskapsbank" om det lokale marine økosystemet ville utvilsomt kunne ha styrket argumentasjonen og muligheter for politisk gjennomslag for lokale reguleringer. Kystkommunene, derunder Tysfjord, har selv muligheter til å gjøre bruk av lokale ressurspersoner som gjennom bruk av fjordressursene over mange år, har utviklet kunnskap om ressursystemet, personer som det i dag stadig blir færre av.

Et eventuelt gjennomslag for lokal innflytelse på reguleringspolitikken vil ellers være betinget av en omfattende reorganisering av beslutningsprosessen. De rådgivende utvalg for lokale reguleringer med den nåværende representasjonsordning er for lengst utgått på dato, og både representasjonsordningen og vedtaksorganiseringen må tilrettelegges for at lokale reguleringsbehov kan fanges opp og medføre snarlige og hensiktsmessige løsninger. I praksis vil dette måtte medføre økt innflytelse for lokalt og regionalt forvaltningsnivå.

Forfatteren:

Bjørn Sagdahl er førsteamanuensis ved Avdeling for Samfunnsfag ved Høgskolen i Bodø.

Adresse:

Høgskolen i Bodø,
Avdeling for samfunnsfag,
8049 Bodø,

E-post: bjoern.sagdahl@hibo.no

Litteratur og kilder

Innstilling fra Samisk fiskeriutvalg av 10.04.1997. Fiskeridepartementet.

NOU 1993: 4: "Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark". Justis- og politidepartementet.

NOU 1994: 21: "Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv". Justis- og politidepartementet.

Pedersen, Steinar 2004: Utredning av 16.11.04: "Urfolksperspektivet i fiskeriregionaliseringen", SEG Samisk Nærings- og utredningssenter AS, Tana

Sagdahl, Bjørn (red.) 1998: "Fjordressurser og reguleringspolitikk. En utfordring for kystkommuner". Kommuneforlaget.

Bjørn Sagdahl:

«Bájkálasj vuodnaresursa ja gártjodimpolitihkka. Buojkulvis Divtasvuodna»

Manemus ájgij le regulerim jáddiguolástusás merragáttén riiddoássjen læhkám. Jagen 2004 binneđuváj állesoasse lahkijn, guoktaláktuv-sán tonnaj, ja dat rájes li garra gártjodime doajmmaj biejaduovvam. Dát le ienemusát tjasskam dajt vantsajt ma lahka merragáttijn ja vuonajn li guollim, valla dát le vájkkudam juohkkahattjaj guhti nuores le iellemlájbev viedtjam, vájku dal man álov li guolástussaj tjaná-duovvam. Dan diehtij máhttep javollat dát dille guosská æládušdájmajda, soapptsomij, iellemvuohkáj ja árbbedábálasj biebbmoásadibmáj unnep bájkátjijn álles Vuonan.

Muhtem sierralágásj háldadusorgádna vuododuváj dákkir riiddoássjijt tjoavdatjijt, valla mijá guovlon ij la dát nammadus ávvánis doajmmam, dássju ávtgalla tjáhkanimijt li ásadam moatten lágijjagen.

Divtasvuodna le Sámedikkes jagen 1995 oajvvádum sáme guolástusdáfuj jus dakkir luluj sjaddat. Pládna le áttjak giehtadaláduovvam suohkanin, nammadam li muhtem nammadusáv dán barggub, valla náv guhkás ælla majdik dájna ássjijn dahkam.

Árbbedábálatjtat li bájkálasj guollára Divtasvuonan guollim. Valla 1990-lágo gassko rájes báhtalin állo amás vantsa sildáv guollitjijt, álu stuoráp guollárhávsa. Gá dá stuorra vantsa báhtalin, de bájkálasj guollára ruojav dahkin. Bájkálasj guollársiebre aj vuosteldin dáv, valla fylkkaguollársiebre ittjij guorrasa, ja danen ettjin bájkálasj guollára jávsáda ietjasa vuojnoj dán ássjen. Tjabu suohkan vuosteldij ietjas mærrádusáj baktu. Valla Nordlándan li stuorámus vantsa vuojttám, ja li bessam guollit Divtasvuona gártjes vuodnasákkijn nav váj árbbedábálasj guollesujtto le ierit biejaduovvam ja manenagi de li guolijis binnum.

Ihkap bájkálasj guollára Divtasvuonan lulun ienebuw gullut jus lidjin ienep dættov biedjat sáme dimensjávonnáj, valla jus bájkálasj guollára galggi gullut boahhte ájggáj de hæhttu mærrádusproseassa rievdaduovvat viehka álov, udnásj vuogijn ij dájma.

Rávgga og gubbon

- mytiske vesener i det maritime miljøet

I samisk mytisk tenkning finnes historier om forskjellige vesener av ulik karakter. Noen av disse skapningene har man fryktet. Andre igjen kunne være signal om at noe ville hende eller at man måtte være ekstra forsiktig dersom man møtte på dem. Her skal jeg fortelle om noen av disse vesenene som er videreformidlet til oss gjennom fortellingene. For det første gjelder dette draugen som regjerte ute på havet, dessuten gubbon som man kunne møte både i husene og i båten. Historiene om disse skapningene er flere og kan på ulikt vis fortelle om både den nordnorske og den samiske kulturen, som disse historiene er en del av. Men før jeg går inn på fortellingene om disse ulike vesenene skal jeg først plassere de ulike fortellingene innen den folke-religiøse tenkningen.

ODDMUND ANDERSEN

Myter og riter

Historiene som vi her skal presentere tilhører både den samiske og den nordnorske folkereligionen. Det er historier om makter som inngår i et nettverk av historier om andre krefter, der både guder og demoner kan inngå. De representerer vesener utenfor vår verden, i en annen sfære. Fortellingene om disse kreftene tilhører en kulturs myter. Slike myter er mer enn bare fortellinger. Generelt har slike myter ulik betydning i ulike kulturer. Likevel kan en anta at det har vært

Draugen kunne ofte komme roende eller seilende i båt. Illustrasjon: Th. Kittelsen

Rávogga – draugen. Illustrasjon Th. Kittelsen

med på å forme hverdagen til mange folk.

Mytene kan ha ulik funksjon og forklaringen på dem er mange (Myrvoll 2000b, s. 54, Steinsland 2005, s. 87-95). En tilnærming kan være å anta at de gjenspeiler menneskets underbeviste sjelelige prosesser. De kan knyttes til prosesser i samfunnet som man sliter med å forstå. Det finnes eksempelvis myter som forteller om hvordan verden ble skapt og hvordan menneskene kom til verden, mens andre myter beskriver eller forklarer andre

Draugen måtte man ikke få om bord i båten, men hvis gubbonen ble med i båten hjalp han til med å beskytte båt og mannskap. På bildet er en båt fortøyd på Helland, Tysfjord. I bakgrunnen ser vi Hulløya. Foto: Utlånt av Tysfjord Historielag/Arnt Ivar Fenæs. Arran fotoarkiv

deler av samfunnslivet. På denne måten kan mytene betraktes som fortellinger som er ment å gi mening i tilværelsen, der mytene forklarer hvorfor ting er som de er. Mytene blir fortellinger om hvordan kulturen forstår seg selv.

Samtidig vil mytene kommunisere normer og verdier i samfunnet, normer og verdier som folk forholder seg til i hverdagen. Underforstått viderefører samtidig mytene strukturer som samfunnet er bygd rundt og derigjennom opprettholder samfunnsor-

denen. De kan derfor knyttes til maktstrukturer i samfunnet, der visse grupper kan være tjent med at visse myter har livets rett mens andre fortellinger ikke vektlegges (Steinsland 2005, s. 93-95).

Mytene er nært knyttet til ritene. Ritene er uttrykk for den kommunikasjon som skjer fra denne verden og over til den andre verden hvor kreftene har sitt tilholdssted. Ved å gjøre bestemte handlinger kan en komme i kontakt med den andre siden, med kreftene, enten for bruk av disse kref-

tene eller for å beskytte seg mot dem. Dette kan være større ritualer som skjer i forbindelse med offentlige seremonier eller også handlinger enkeltmennesker gjør i bestemte private situasjoner (Steinsland 2005, s. 29).

Rávग्ga eller draugen – en farlig kraft på havet

Døde som drukner på havet og ikke ble funnet, ble til draug. Dette er en tradisjon som er vanlig både i det samiske og det nordnorske samfunn. Langs kysten er historiene om draugen kjent fra den nordlige del av Mørkekysten i sør og opp til Øst-Finnmark i nord (Westrheim 1992, s. 64). I den nordnorske tradisjonen er draugen hovedsakelig knyttet til fiskeri, der historien særlig omhandler de store sesongfiskeriene i Nord-Norge, lofotfisket og finnmarkfisket. Dessuten synes draugtradisjonen i det nordnorske samfunn å være knyttet til mannen, for det er menn som møter draugen på havet og kjemper mot den (Hauan 1995, s. 50).

På samisk heter draugen rávgग्ga og er en figur som lever sterkt i mange av de samiske lokalsamfunn. Den samiske draugen eller rávgग्ga er på mange måter annerledes enn draugen i den nordnorske tradisjonen. Den er ikke entydig knyttet til havet eller de store

fiskeriene. På samme måte som den nordnorske draugen finnes den i havet, men den kan også forlate sjøen, bevege seg oppover langs elver eller til og med finnes i vatn (Intervju med Inga Karlsen 2004, Grundström 1979, s. 10-11, 38). Den samiske draugen er dessuten ikke kun forbeholdt mannen. Det er også tradisjon om at kvinner kan møte på draugen og kjempe mot den (Aira 2001, s. 36). Selve forståelsen av draugen er også noe forskjellig innen nordnorsk og samisk folkeminne.

Her skal jeg beskrive draugen slik den er kjent i samisk fortellertradisjon. Denne tradisjonen vil dessuten bli sammenlignet med nordnorsk tradisjon, men siden dette er en felles fortellertradisjon kan det i noen tilfeller være vanskelig å skille klart mellom disse to tradisjonene. I noen tilfeller er det derfor i denne teksten ikke sikkert skilt mellom nordnorske og samiske folkeminne. Siden det her legges vekt på de samiske fortellingene vil det først og fremst være den samiske tradisjonen som fremheves.

Draugens utseende

I nordnorsk tradisjon beskrives draugen vanligvis som et hodeløst vesen, overvokst av tang og tare. Mangel på hode kan skyldes den harde medfart et lik ble utsatt for når det havnet i sjøen. I de tilfeller der draugen beskri-

ves med hodet, var ansiktet dødningblek, øynene lyse gule og rundt kjef-ten var det et ondskapsfullt smil. I noen tilfeller kunne den hodeløse draugen ha hodet på brystkassen. Ble den skikkelig gammel kunne det også vokse skjell på den (Hveding 1944, s. 44). Draugen var vanligvis utkledd som en fisker, med skinnstakk, skinnbukse og skinnhatt (Westrheim 1992, s. 81-82). Han ferdes vanligvis i en båt, men kunne i noen tilfeller opptre i en halvbat. Den halve båten fortalte selvfølgelig om den dramatiske som skjedde når båt og mannskap gikk under.

Men draugen kunne også skapa seg om og opptre i andre former (Westrheim 1992, s. 82-83). Draugen kunne også opptre som en stein overvokst av tang i fjæra. Fiskerne tok derfor nødvendig en stein overvokst av tang om bord i båten. Og dersom noen slo på slike tangbevokste steiner, sprang draugen plutselig opp, for så å fyke av gårde langs land så gnistfokket stod etter den. Draugen kunne også markere seg med å legge fra seg slimklumper eller tilsvarende i fjæra, kalt draugspy.

I lulesamisk område synes draugen vanligvis å opptre som et hodeløst vesen. Mangelen på hode synes å ha vært selve beviset på at det var en draug man så. Den samiske forfatteren Anders Larsen, fra Nord-Troms forteller at det var vanlig å se draugen i arbeidsklær og med støvler på føttene (Larsen 1950, s. 42). Fra Tysfjord beretter også en informant at draugen

kunne observeres i arbeidsklær, eksempelvis dongeriklær eller gammel lump (Intervju med Peder Pedersen 2004). Han kan også komme roende i båt, men det er usikkert om tradisjonen med draugen i en halvbåt er kjent i lulesamisk område. På samme måte som i nordnorsk tradisjon kan den fremtre som en stein overvokst av tang, eller den kan komme som et dyr, for eksempel en røyskatt. Den kan også opptre som en oter eller kun som en tangkvast. En av mine informanter fra Tysfjord fortalte følgende historie:

”Det var nån som skulle hent vatn. Det var mørkt, når de då kjem med vassbøtten, sånn at de får lyset i fra stua, sånn at det bynt å lys i vassbøtta. Såne overnaturlige vesen de tåle jo ikkje lys. Då bynte de å skvalpe i bøtta, det byn å rør på seg i bøtta. Så ser vedkommende ka de e før nåkka. Det e tang i bøtta. Det e helt unaturlig å ause opp tang fra elva, ei rennanes elv. Vedkommende skjønnte jo dette med en gang. Tok berre den bøtta med tanga og slo te bake”

(Intervju med Inga Karlsen, 2004)

Også fra de samiske områdene i Nord-Troms fremheves det at draugen kan opptre i andre former, slik som en sel eller kobbe, en sekk som flyter på havet, en fugl eller en rev

(Larsen 1950, s. 40; Thomassen 1999, s. 142).

Draugen viser seg og varslar

Draugen kunne vanligvis høres ulende og tutende på skjærene ute i havet (Hveding 1944, s. 44). Han skal ha mye å gjøre med skarven og derfor kalte de gamle skarven for ubyrtsfugl. Draugen var regnet som ondskapsfull, hevngjerrig og farlig. Bakgrunnen skal være at den ikke var kommet i kristen jord. Draugen vil derfor hevne seg ved å trekke andre med seg ned i havet. Når man møter den enten nede i fjæra eller på det åpne hav har man nok med å berge seg. Historiene er derfor fulle av folk som kjempet mot draugen.

Et slikt varsel som går igjen er når den kommer i båten. Dette er en vandrehistorie som finnes i mange områder i nordnorsk folkeminne. Her heter det at draugen etter at den er kommet i båten, hopper fra rom til rom i båten mens han sier: ”Her høv det ikkje”, inntil han vanligvis kommer til et rom som han finner passende og han da sier: ”Her høv det”. Resultatet er at den personen som sitter her kommer bort på havet. Dette var vanligvis høvedsmannen (Hauan 1997).

I det samiske tradisjonsmaterialet synes imidlertid ikke draugen å være knyttet til spesielle personer. I stedet synes det som om alle kan bli tatt av draugen, både kvinner og menn. Karen Andersen i Pålsommerseth for-

teller i boka ”Samiske røyster” at hun en gang møtte draugen i fjæra (Aira 2001, s. 36). Det var mens hun henta tang til sauefor at draugen slo til henne. Hun forteller at for å komme seg tilbake til huset måtet hun korse seg flere ganger. Fingermerket til draugen skal ha sittet lenge på låret hennes. Historien illustrerer at draugen også kan angripe kvinnene.

Et annet trekk som synes å være forskjellig mellom den nordnorske og lulesamiske tradisjonen er måten draugen kan forstås. I nordnorsk tradisjon kan det synes som om draugen i blant kan ha sympatiske trekk, der draugen kommer og varslar om forestående uvær. Ulike historier om sjøvotten kan illustrere dette. Det er nemlig flere historier om at fiskere finner en vott enten liggende i båten eller rekende på havet. Tradisjonen sier da at man skal ta votten og få laget en vott maken til den man fant. Deretter skal man kaste den på havet på samme sted hvor votten ble funnet. Draugen vil da komme tilbake og varsle deg om storm og uvær på havet (Hveding 1944, s. 41).

Tilsvarende historier finnes også i Nord-Troms knyttet til samisk tradisjon. Her heter det at om draugen kom roende og reiste seg og huiet var det et tegn på uvær (Thomassen 1999, s. 142-143). Huiet den flere ganger etter hverandre ble stormen sterkere. Her heter det også at jo nærmere den

høres ut å være desto lenger borte var den, og omvendt.

I lulesamisk område synes imidlertid ikke disse sympatiske trekk å være synlig. Siden draugen antas å være evig på jakt etter hevner er den regnet som farlig. Den kan paralisere folk, trekke dem ut av båten og ned i havdypet. På samisk heter det "imodal-lat" (Intervju med Inga Karlsen 2004). Dette kan oversettes med å bli bergtatt. Bare ved sitt blotte nærvær kan den også varsle om død i nærmeste fremtid. En informant forteller at det var en person som trødde på en draug når han skulle over bekken. Resultatet var at han fikk ondt i foten. Ved å komme i kontakt med draugen satte derfor draugen ondt på han. Det finnes derfor aldri noen sympatisk trekk hos draugen, slik som av og til i nordnorsk tradisjon. Varsler om uvær er i stedet knyttet til en annen person, nemlig gubbonen, som holder til å båten. Denne skikkelsen skal jeg senere komme tilbake til.

Å sikre seg mot draugen

Det var viktig å lære seg tegnene etter draugen og handle ut fra de signaler man fikk. I de tilfeller det ble sett tegn fra draugen var det viktig å vise respekt for de signaler draugen sendte for på denne måten å hindre ulykker.

Et slikt tegn på at draugen hadde vært til stede i båten, og som finnes fra hele det nordnorske miljøet, er tradisjonen knyttet til hvordan årene skal være i båten. Hveding (1944, s. 43) skriver at når årebladene er snudd feil vei, var det et tegn på at draugen hadde vært i båten. Slikt rot i båten som draugen hadde gjort var da tolket som en oppfordring til landligge (Westrheim 1992, s. 93). Hauan (1997, s. 36) knytter slike historier til at fiskerne på denne måten ble opplært i arbeidsnormer for hvordan man skulle være når man var på havet. Dersom uværet kom brått på var det viktig at alt lå på de rette plassene. Å legge årene feil vei var et signal om at man ikke var fullbefaren fisker eller at man ikke kjente alle kulturelle kodene i fiskebåten. På denne måten kunne derfor dette vitne om den felles kultur som den nordnorske fisker måtte beherske.

Det er usikkert hvor sterkt denne tradisjonen med årenes plassering har stått i Tysfjord. På spørsmål til en eldre fisker om han kjente til at årene måtte ligge på en bestemt måte svarte han at det betydde lite hvordan årene lå i båten. I stedet synes det å vektlegges at man skulle sikre seg når draugen dukket opp i båten, i fjæra eller på land (Intervju med Peder Pedersen 27/10-04).

Innen samisk folkeminne er det viktig å bruke stål når man møter draugen. En informant forklarer det på følgende måte:

"Gå olmutja lea fællam de sudderavga, stallada ravga i frå, ahte i ravga boade ietjasa alde, stallada ietjasa først, gå galge åtsat dalle dakkerit" (Intervju med Inga Karlsen, 2004).

På norsk blir dette at man skal bruke kniven og skjære bort draugen, slik at den ikke kommer på deg. Da kunne man ta kniven og eksempelvis lage et kors i luften for på denne måten sikre seg mot å bli paralyseret eller imodal-lat. Den samme tradisjonen med å bruke stål og jern for å skjære bort draugen finnes også hos samene innen Sirkassidaen i Jokkmokk (Grundström 1979, s. 10-11).

Dersom draugen tok tak i ripa var det også en del råd som var viktig. Var det en baby om bord i båten kunne man klippe babyen, slik at ungen skrek. En informant fra Tysfjord fortalte at draugen ikke tålte babyskrik, og for derfor straks av gårde ved babyskrik (Intervju med E. Andersen 1999). I nordnorsk tradisjon nevnes dessuten at man kan styre båten i ring med solen, slik at draugen slapp taket.

Tidligere er det nevnt at draugen er redd for lyset og ilden. Folk kunne derfor tenne bål i fjæra for å holde draugen unna. Dette fremgår for øvrig av den tidligere siterte historien, om personen som fikk draugen i bøtta når vedkommende hentet vann fra elven. I det draugen kom inn i lyset begynte den å røre på seg. Mange brukte også fyrstikker når de var ute og reiste. Eksempelvis kunne man ved møte

med draugen tenne tre fyrstikker, samtidig som man spyttet, noe som jaget draugen bort.

I nordnorsk folkeminne nevnes det også at man kunne bruke "mannsjit". Det skal ha vært et effektivt middel mot draugen. Mye "sjit" i fjæra er nemlig forklart som årsak hos noen til at draugen ikke ses så ofte i dag. Sjit var også effektivt, for eksempel der draugen kunne løse opp fortøyninger slik at båtene drev av gården. Da kunne man smøre litt sjit på fortøyningen og draugen ville holde seg vekk. Det er imidlertid usikkert om dette er kjent i de samiske områdene. Andre midler kunne være å kaste kirkegårdsand på draugen dersom han dukket opp. De kristne symboler var for øvrig også viktig. En kunne risse inn kors på båt og naust, slik at draugen skulle holde seg unna. Selv om bruk av kristne symboler ikke er fremkommet gjennom mitt intervjumateriale fra Tysfjord, ser vi at det brukes i andre sammenhenger for å beskytte mot de underjordiske, slik at det nok også kan ha vært brukt mot draugen.

Det var også viktig å verne seg mot draugen når man gikk i land. Om kvelden når du skulle på land kunne nemlig draugen stå og vente på deg. I lulesamisk område kunne man spytte, helst tre ganger, før man sette foten på land. Da forsvant draugen. Man kunne også si "pfusj, kom dokker unna". Og hadde man sett draug og var redd den skulle følge deg, var det om å gå

baklengs opp fra fjæra for på den måten å sikre seg at draugen ikke fulgte etter (Intervju med Elmar Andersen 1999). I følge noen informanter var det nok å komme oppfor flomålet, så skulle man være på sikker grunn (Intervju med Inga Karlsen, 2004).

En kan imidlertid ikke være sikker på om draugen ikke kommer over flomålet. Det kjennes nemlig historier der drauglignende vesener som man møtte i flomålet, fulgte etter inn på land. Dersom slike vesener kom etter, var man i livsfare. Da var det om å ikke slippe den foran seg, men holde den bak seg. Men klarte man å krysse en elv var man på sikker grunn, siden slike vesener ikke kunne krysse vatn. Dette gjaldt for øvrig generelt døde personer som ikke var havnet i kristen jord.

Hvorfor finnes historier om draugen?

Det er ukjent hvor langt tilbake i tid tradisjonen om draugen går, men skikkelsen dukket opp i topografisk litteratur på slutten av 1700-tallet, og fra nå av og fremover kjennes det en rik tradisjon om denne skikkelsen. Det er særlig i de samiske områder at draugen har stor innpass i samisk fortellertradisjon. Draugen kjennes imidlertid også lenger tilbake i tid. Fra sagalitteraturen og da fra norrøn eller norsk tradisjon, kjennes begrepet

draugr, som beskriver personer som hviler i gravhaug eller går igjen. Etter norrøn rettsoppfattelse var det også forbudt å vekke opp draugr eller haugbui for å bruke han som hjelper innen trolldom og magi. (Westrheim 1992, s. 62-64).

Siden draugen døde på havet og ikke ble funnet førte det til at den ikke ble gravlagt i kristen jord. Dermed mistet den saligheten. Hauan og Mathisen (1994, s. 288) påpeker at de salige kunne være til hjelp for de kristne, mens de usalige døde utgjorde en trussel. Eksempelvis var den utbårne, eller æbuk som det kalles i samisk tradisjon, på samme måte som draugen en trussel. Å møte den utbårne når man vandret i skogen eller på fjellet kunne være direkte farlig.

Hauan (1995, s. 52-53), som har drøftet tradisjonen med vekt på norsk folkeminne, mener imidlertid at draugen ikke kun kan forstås som en gjenganger. I stedet argumenterer hun med at den må forstås som ondskapens kraft i sjøen. Om dette sier hun: "Draugen representerer mer enn de usalige døde, han er også de ikke-menneskelige, ukontrollerbare onde krefter i naturen – i det ville rommet. Det farlige og ondskapsfulle, de uforutsigbare krefter som berørte, skadet og drepte mennesker på havet er samlet i draugtradisjonen" (Hauan 1995, s. 52-53). Hun konkluderer derfor med at draugen kan være både det overnaturlige vesenet og en gjenganger.

Videre sier hun at den nordnorske fiskeren levde i to verdener, en som lå hjemme på landjorda og en som lå på havet. Disse to verdene var det viktig å holde atskilt. Fiskeren passerte derfor en grense når han gikk fra land til hav. Havet kunne betraktes som villmarka, der fiskeren var i en liminal tilstand, utenfor hjem og utenfor det siviliserte fellesskapet hjemme på land. Der utenfor hjemmet og i villmarka var fiskeren sårbar og utsatt for kreftene fra de overnaturlige vesener (Hauan 1995, s. 53-54).

Et viktig poeng i Hauans (1995, s. 55-56) argumentasjon er dessuten at hun mener å finne at det som oftest er høvedsmannen som draugen er ute etter. Hun hevder derfor at denne tradisjonen er knyttet til kampen mellom høvedsmannen og draugen. Høvedsmannen var ansvarlig for både båt og mannskap. Han var enten båteier eller valgt på grunn av sin dyktighet, og hele mannskapet var avhengig av hans kunnskap og innsikt. Draugen utfordret derfor høvedsmannen, siden han var øverst i båt hierarkiet, og for å klare seg måtte høvedsmannen vise at han var både dyktigere og smartere enn draugen.

Den samiske draugen er på samme måte som den nordnorske draugen usalig. Den er ikke kommet i kristen jord, og utgjør på denne måten en trussel mot samfunnet, men den kan ikke på samme måte som i nordnorsk tradisjon knyttes til kampen mellom

høvedsmannen og draugen. I stedet fremgår det at den er en trussel mot alle som beveger seg inn på dens territorium, både kvinner og menn. Den er heller ikke kun knyttet til havet, men kan finnes i elver og vatn. Er man uheldig å trå på draugen når du går over elven kan man bli syk. På denne måten blir draugen en del av folkereligjøsiteten (Myrvoll 2000a). Den kan knyttes til ett av mange vesener som det samiske samfunn er omgitt av, og som man må passe seg for.

Jeg er enig med Hauan (1995) om at draugen ikke bare kan forstås som en gjenganger. Opprinnelsen er sannsynligvis i en kaosmakt på havet som går tilbake til førkristen tid. Spørsmålet er om den på samme måte som i nordnorsk tradisjon kan knyttes til områder utenfor kulturens domener, i villmarken. Til nå har debatten i samisk sammenheng om kulturområder kontra villmark dreid seg om hvordan utmarken kan forstås, og da særlig med fokus på fjellområdene (Anderesen 2004; Schanche 2002).

I kystsamiske miljø har ressursene i havet vært like viktig som de på landjorda. Er fortellingene om draugen bekræftelse på at havet må forstås som en del av villmarka, utenfor kulturens hjem, hvor man var utsatt for farlige kaoskrefter? Fra samisk folkeminne fremgår det at draugen ikke var entydig knyttet til havet. Man kunne også møte den når man gikk over bekken, innenfor gårdstunet. Kaoskrefter

synes derfor ikke entydig å være knyttet til områdene utenfor gårdsbebyggelsen. Også innenfor gården kunne slike krefter påtreffes.

I samisk tenkning synes det i mindre grad å være slik at man utfordret kreftene som omga seg. I stedet skulle man akseptere og leve med disse kreftene. Å utfordre naturen synes derfor ikke å være riktig innen den samiske tenkningen. I stedet var det viktig å kjenne til de tegnene fra ulike krefter som de ulike vesener ga ut, for på denne måten å være forberedt på at noe kunne hende. Her hadde alle sammen ansvar for å tolke de signalene som ble gitt. Var man ikke i stand til å tolke slike signal kunne det gå den enkelte ille. I tillegg var det viktig å vite hvordan man skulle handle når uhellet var ute og draugen viste seg. For gjorde man de gale ting og ble tatt av draugen kunne man selv bli omdannet til draug.

Draugen levde i nordnorsk tradisjon frem til begynnelsen av 1900-tallet. Med innføring av motorbåtene mistet den nordnorske befolkning i stor grad troen på draugen, men i mange av de samiske bygdene lever denne tradisjonen videre.

Gubbonen

Gubbonen er et samisk navn som muligens kommer fra det norske "god

*Gubbonen holdt til vanlig til på gården, men kunne i blant også følge med i båten.
Illustrasjon: Kurt Solberg*

bonde" (A. Kintel: pers. med.). I nordnorsk tradisjon er han også knyttet til landjorda, forstått som nissen (Hveding 1944, s. 51-52). Det er antatt at han bodde i gamle hus, stuer, låver og staller. Om natten snorksov han, mens om dagen beskyttet han gården, særlig dyrene i fjøset. Det var viktig å være venn med han og lønne han for arbeidet. Gubbon beskyttet gården mot ulike typer ulykker som brann, bunød og skadeverk. Gubbon trivdes best i gamle hus. Han er beskrevet som en liten mann, med langt skjegg og rødt hode. Det var regnet som godt å ha gubbon på gården. Dersom folk

Gubbondøra på Hulløynes. Foto: ©Bodil Storjord

så at han gikk med sekken sin i fra huset, da varsle han brann, skrea eller anna ulykke, og da måtte folk rømme gården (Storjord 1991, s. 44).

Gubbonen i båten

I Tysfjord er imidlertid ikke gubbon bare knyttet til gården. Han kan også være å finne i båtene. Torbjørn Storjord sier i sin bok om lulesamiske sagn og eventyr at gubbonen var en liten gråkledd kar som holdt til om bord i de små fartøyene før i tida. Det

var ikke plass til han i de små nordlandsbåtene, men i jakter, galeaser og skøyter, der romsterte han.

Gubbonen kan også bo i åpninger i berg. Det er det en historie fortalt av Hveding (1935, s. 59) som forteller. Han sier at det på nordsiden av Storhågen på Hulløynes skal det være et høgt flog som går rett i havet. Her skal gubbonen ha bodd i ei åpning i berget. Der inne satt en gammel kvit-skjegget mann mellom to bål. Over hvert bål hang det ei gryte. Han skal ha sittet der over lang tid inntil en fisker en dag støtte med åren mot

åpningen. Da sprang døra igjen, og siden har den aldri vært åpen. I dag ses ennå merket i floget etter døra.

Gubbon passet på båten når det var fiske. Han var et varslingsystem for båt og fisker. Hørte skipper eller mannskap gubbonen, det vil si at det ramla med kjettinger, eller annet i båten, da måtte man flytte fordi fortøyningen ikke holdt, eller hamna var for dårlig. Og tok han tak rundt stormasta var det ikke annet enn å kappe den ned, for det var et varsel om at det kom storstorm (Storjord 1991, s. 44).

Dersom båten kom til en hamn eller kai og de så at gubbonen forlot båten, da skulle mannskapet også forlate båten, for da ville båten søkke. En lokal fisker fortalte meg en historie fra Tranøy, der man så at gubbon dro på land. Den natta søkte båten (Intervju med E. Andersen, 1999).

Tilsvarende historie finnes hos Torbjørn Storjord. Han har intervjuet en Angell som var med jakta "Haabet" på sildefiske ved Tranøy. Han forteller da:

"Medt på natta våkna e a at nokka neppa i me, og i halvmørke såg e einn liten kaill på køykanten. Han var gråkledd og ikke høgere inn vedkassen der borte i kråa. E skjønna godt ka dettan va før einn kar, og e vekt kompisan mine, og vi satt ut ekstrarfortøyning. Så kom uweret, men gubbonen såg vi ikkje meir tel". (Storjord 1991, s. 44)

Det er usikkert om gubbonen også kan ha onde trekk slik som draugen. Fiskere skal ved fiske på Kvitehavet ha opplevd å få en russergubbon om bord. Det ville de ikke ha med seg og fikk narret den ut av båten (Storjord 1991, s. 46).

Avslutning

Både draug og gubbon tilhører en del av de samiske mytiske fortellingene. På sene kvelder kan slike historier ha blitt fortalt videre til spente tilhørere. På denne måten har ideer om krefter utenfor oss blitt videreført fra generasjon til generasjon. Tilhørerne har gjennom disse fortellingene blitt opplært i den verden som hver enkelt levde innenfor, en verden som kunne både gi og ta. På denne måten har historiene vært med på å forklare mange av de hendelser som kunne skje rundt den enkelte, samtidig som en ble opplært i å gjøre de rette ting dersom en selv kom ut for slike hendelser.

Forfatteren:

Oddmund Andersen (f. 1959) er født og oppvokst i Skånland i Troms fylke. Han har doktorgrad i arkeologi fra Universitetet i Tromsø, og arbeider nå som forsker ved Árran.

Adresse: Árran – julevsáme guovdasj/lulesamisk senter, 8270 Ajluokta/Drag

E-post: oddmund.andersen@arran.no

Litteratur:

- Aira, V. 2001: Karen. Samiske røyster. Red. : Aira, V. og Jernsletten, K.
- Andersen, O. 2004: Steder i det reindriftssamiske kulturlandskapet. Samiske Landskapsstudier. Rapport fra et arbeidsseminar. Dienjut nr. 5. Nordisk Samisk Institutt.
- Grundström, H. 1979: "...riggasa skuollin ja soabbe gitjerdij-", "...ringarna rasslade och staven knarrade-" Årbok, Jokkmokks museum.
- Hauan, M. Og Mathisen, S. T. 1994: Fortellinger, folketro og virkelighet. Normorsk kulturhistorie 2. Det mangfoldige folket. Gildendal norsk forlag.
- Hauan, M. 1995: ...Om å kappseile med draugen. Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon.
- Hauan, M. 1997: Draugens mange hensikter. Ottar Fortellinger i nord, nr. 214.
- Hveding, J. 1935: Folketru og folkeliv på Hålogaland. Norsk folkeminnelag nr. 33, Oslo (Norsk folkeminnelag)
- Hveding, J. 1944: Folketru og folkeliv på Hålogaland II. Oslo (Norsk Folkeminnelag).
- Larsen, A. 1950: Om sjøsamene. Tromsø museums årshefter vol. 70, nr. 2.
- Myrvoll, M. 2000a: Folkloristiske betraktninger. Fortolkninger og forklaringer om hulder og draug. Tradisjon 2-00/1-01.
- Myrvoll, M. 2000b: "...de underjordiske tåla icke korsteknet..." - om tro på og råd mot de underjordiske. Læstadianismen – Fra en ropende røst til en voksende blomst- Bårjås Populærvitenskapelig tidsskrift fra Árran - lulesamisk senter.
- Schanche, A. 2002: Meahcci, den samiske utmarka. Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati. Dienjut nr. 1. Sámi Instituhtta.
- Steinsland, G. 2005: Norrøn religion: myter, riter, samfunn. Pax.
- Storjord, T. 1991: Lulesamiske eventyr og sagn. Bodø lærerhøgskoles Skriftserie nr. 2
- Thomassen, O. 1999: Lappenes forhold nedskrevet 1896-98 av skolelærer Ole Thomassen om Lyngen og Porsanger herreder, med tillegg av Peder Arild Mikalsen. Sámi Giellaguovddás-Samisk Språksenter Gáivuona Suohkan-Kåfjord kommune.
- Westrheim, S. 1992: "Det er så mangt mellom himmel og jord". Draugen. Hevneren fra havet. Red.: Skoglund, T. Westrheim, S. Eriksen, H.K.) J. W. Cappelen's forlag as.
- Westrheim, S. 1992: Dryppende våt og farlig. Draugen hevneren fra havet. Red.: Skoglund, T, Eriksen, H. K. og Westrheim, Cappelen.
- Intervju og feltrapporter:
Andersen, O. 1999: Fiskeplasser i Hellemofjorden. Befaring og intervju med Elmar Andersen.
- Andersen, O. 14/5-04-04: Intervju med Inga Karlsen, Ájladde/Helland.
- Andersen, O. 27/10-04: Intervju med Peder Pedersen 27/10-04.
- Takk til Marit Myrvoll som har gitt kommentarer til denne artikkelen.

Oddmund Andersen:

”Rávgea ja gubávnná – myhtalasj viessoga nuoren”

Sáme diidan gávnnuji subtsasa duon dán ilmmenierra birra. Subtsasa aneduvvin ja dádjaduvvin moatte láhkáj; subtsastaláduvvin sebrudagá árho ja njuolgadusáj birra, ja li lahka rijtajda.

Rávgea lij ulmusj gut lij nuoren ferram. Nuortta-Vuona láttij subtsasij milta rávgea dássju nuoren gávnnuj, valla sáme diida subtsasti rávgea birra gut adjáj lij jágáj ja jávríjn.

Rávgea lij ábaj oajve dagi, ja julevsáme rávgea lidjin álu dákkijs gábtjádum. Máhtij aj ietjá hámen ihtet, duola dagu gierggen.

Julevsáme guovlojn ij lim rávgajn makkirik buorrevuohta, sán lij bahá ja várálasj, sidáj ietjá ulmutijit nuore tjielgálassaj viedtjat.

Máhttelis lij merkajit vuojnnet ma subtsastin rávgea lij lahkusin. Jus galgaj rávgav vas ierit gádodit, de rávgea baláj duola dagu tjuovgas ja dálás. Rávgea ij lim sáluk, ij lim sán goassak risstalasj ednamij boahtám. Uddni dáhkki javllat rávgea nuoren gávvit usjudallamvuogev mij la sámij dálusj áskos báhtsám.

Ietjá ilmmenierra lij gubávnná. Ij lim sán dássju gádj sinna, vantsajn aj gávnnuj. Gubávnná vantsav suoddij ja várrodij.

Gubávnná ja rávgea libá oassen sáme subtsasijs. Dá subtsasa tjielggijin dáhpádusájt majt ulmusj átsádaláj ja bagádin gáktu galgá ulmutjahttet jus ietjá bále boahttu.

Da laksekonsesjonene kom til bygda

Det er ikke ofte at små, marginale bygdesamfunn kan innkassere betydelige politiske seire. Men tildelingen av de to laksekonsesjonene til Musken i 2002 må beskrives nettopp som en betydelig politisk seier. Dette særlig fordi denne tildelingen innebar et helt nytt og uventet unntak fra den vanlige praksisen i fiskeriforvaltningen. Havbruk har jo heller ingen kopling til tradisjonell samisk næringsvirksomhet som tiltaket kunne legitimeres ut i fra. Det har tidligere heller ikke vært konsesjonstildelinger på særskilt grunnlag som kan sammenliknes med denne, og tildelingen kom både som følge av den vanskelige situasjonen som Musken var i og som følge av effektivt politisk håndverk. Noen betraktet til og med "Muskenmodellen" som en ny marin utviklingsmodell for samiske fjordbygder. Denne artikkelen tar for seg noen elementer fra Nordlandsforskningsrapporten (Sandersen 2005) som har evaluert dette tiltaket.¹

HÅKAN T. SANDERSEN

Fra Muskenaksjon til Hellemprosjekt

Konsesjonstildelingen kan bare forstås på bakgrunn av Muskenaksjonen som foregikk vinteren 1995-96. Som følge av den store fraflyttingen og økende

arbeidsledighet, synkende elevtall på skolen, samt at både posthuset og butikken var truet av nedleggelse, gikk fem personer sammen og startet en aksjonsgruppe som fikk navnet Muskenaksjonen. I desember 1995 proklamerte aksjonsgruppa at man vurderte å avertere hele bygda til salg eller alternativt søke om kollektivt utflyttingsbidrag. Tiltaket får god pressedeckning og aksjonsgruppa utta-

Peder Pedersen – eller Mikkel-Petter – fotografert i 2005. I 1996 fikk han audiens hos Hans Majestet Kong Harald V. Foto: ©Boris Ersson, Árran fotoarkiv

¹ Forskningsprosjektet har strukket seg over tre år og er finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet. Forskningen har foregått i regi av Nordlandsforskning, Bodø

Bygda Musken i Hellemofjorden. I 1995 proklamerte "Muskenaksjonen" at hele Musken var til salgs. Foto: Lars Børge H. Myklevold, ©Árran

ler bl.a. at det trengs 20-30 millioner kroner i lokale tiltak for at bygda skal overleve (se for eksempel Framover eller Nordlandsposten 7. desember 1995). Lederen for aksjonsgruppa, den energiske Paul Gæløk, uttaler bl.a.:

Dersom Tysfjord kommune ønsker at Musken skal avfolkes, må det etableres et reservat for Hellemo-samene på Drag. (...) Jeg frykter at vi alle til slutt vil havne i en ghetto på Drag" (Nordlandsposten 7. februar 1995)

Selv om salgsstrategien var omstridt i bygda var den et vellykket medie-stunt som synliggjorde de betydelige problemene og fikk saken på dags-

orden politisk. I romjula har aksjonsgruppa et møte med kommuneledelsen og det bestemmes at det skal lages en utviklingsplan for Musken. Bygda hvilte ikke lenge på laurbærene og allerede i januar startet Hellemo lokalutvalg arbeidet med et omfattende og imponerende dokument kalt "Planforutsetninger – Utviklingsplan for å sikre bosettingen i Hellemofjorden – Beskrivelse, prinsipper, mål og argumentasjon".

Aksjonsgruppa ønsket større oppmerksomhet rundt sin sak, og planleggingen av en enda mer omfattende mediebegivenhet tok etter hvert form. Den da 78 år gamle Peder Pedersen, lokalt kalt Mikkkel-Petter, fikk 7. febru-

ar 1996 audiens hos Hans Majestet Kong Harald V på Slottet, medbringende et spann med salt uer som gave. Mikkkel-Petter tilbød også Kongen tomt til en gamme i Musken. Saken fikk riksdekkende medieomtale. Til Nordlandsposten, 8. februar 1996, under overskriften "Takk for ueren, Mikkkel-Petter!" uttalte Mikkkel-Petter:

"Kongen var en grei kar, han. Vi hadde en god prat. Jeg tror han vil hjelpe oss slik at vi berger Musken"

Saken fikk brei dekning i alle nasjonale media, og Musken ble med dette virkelig satt på Norges-kartet. Den vellykkede mediestrategien med Mikkkel-Petter gjorde at departementsfolk, fylkespolitikere og stortingspolitikere våren 1996 nærmest sto i kø for å besøke Musken, og det var en lang rekke oppslag i mediene om den vanskelige situasjonen i Hellemofjorden. Den 10. april møter også et 30-talls byråkrat- og næringslivstopper til idé-dugnad i Musken etter invitasjon fra aksjonistene. Seinere kommer både Sametingsrådet og Fylkesutvalget i Nordland på besøk.

I Tysfjord kommune er det verken ressurser eller særlig stor vilje til å følge opp prosessene i Musken, og aksjonsgruppen jobber følgelig mest opp mot fylkeskommunen, Sametinget og sentrale myndigheter i Oslo. Den 30. november arrangeres et møte i Oslo mellom Muskenaksjonen, Tysfjord kommune, Árran, Nordland fyl-

keskommune, Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), Sametinget og stortingspresident Kirsti Kolle Grøndahl. Delegasjonen møtte stor forståelse, og det ble demonstrert og klargjort hvordan Musken faller mellom flere stoler i virkemiddelapparatet.

På nyåret 1997 fører bestrebelsene til at KRD kommer på banen for alvor, og under et besøk i Musken i januar gis det signaler om at bygda vil få 3 millioner kroner over en treårsperiode. Tysfjord kommune, Nordland fylkeskommune og Sametinget bevilget midler til en stilling som prosjektkoordinator, og Paul Gælok ansettes som prosjektkoordinator. Hellemprosjektet blir med dette en realitet. Disse beslutningene skapte stor optimisme i bygda, og enkelte familier ytret til og med ønske om å flytte innover til Musken.

Midlene som ble gitt i det treårige Hellemprosjektet skulle i følge tildelingsbrevet benyttes slik at de har

«...(E)n initierende og kompletterende effekt i forhold til andre offentlige organer og finansieringskilder».

Midlene skulle med andre ord helst brukes som start- eller toppfinansiering, og først og fremst til tiltak innenfor rammene av den lokalt utviklede utviklingsplanen. Mye midler og energi i prosjektet ble benyttet til forsøket på å realisere et grendesenter i

Tysfjord Marine Farm sitt anlegg på Storjord. Selskapet var en av de sterkeste økonomiske interessentene i Musken Laks AS. Foto: ©Boris Ersson, Árran fotoarkiv

Musken. Et utkast til et stort og nokså urealistisk byggeprosjekt ble utviklet, og selv når man seinere i samarbeid med kommunen kom fram til et langt mindre konsept med en kostnadsramme på 4,5 mill. kroner greide man ikke å gjennomføre prosjektet, og det hele ble etter hvert lagt på is. På utredningssiden ble det arbeidet med temaer som turismeplan, leirskole, fiskerihavn, samisk språk-, natur- og kulturskole og duodje - samisk husflid.

Et av de helt konkrete og positive forbedringene som prosjektet bidro til, er at man fikk Husbanken til å gjenoppta utlån til finansiering av ny boligbygging på stedet. Dette førte til at det fra 1997 ble bygget seks nye boliger i Musken. I regi av prosjektet fikk man også bygget et nytt sauefjøs og etablert et elektronisk klasserom. De største enkeltkostnadene i prosjektet var knyttet til støtte til kjøp av fiskebåter og utstyr, og til utarbeiding av turismeplan og utredninger, samt arkitekthonorarer i forbindelse med

grendehuset. Prosjektet fikk en relativt uheldig avslutning og ble ikke videreført slik mange ønsket. Hellemprosjektet ble formelt avsluttet i mars 2001.

Lule sjømat har lagt ut flere skjelloppdrettsfarmer i Tysfjord, men tapte kampen om laksekonsesjonene. Foto: Lars Børge H. Myklevoid, ©Árran

Samlet må man kunne si at prosjektet arbeidet godt på idéfasen, men i liten grad greide å få lokale og eksterne aktører på banen i iverksettingen og realiseringen av tiltakene. Trolig skyldes dette både for mye fokusering på idéfasen, men også på en undervurdering av vanskene med å etablere næring og utvikling nedenfra i så marginale og lavkapitaliserte samfunn. Den løse og frikoplete organiseringen av prosjektet bidro også til at det kom relativt lite ut av de tre millioner kroner som prosjektet fikk fra KRD. Prosjektet kom til som en følge av kreativt og friskt politisk grasrotarbeid og god nettverksjobbing, men ble i avslutningsfasen tilsvarende skjemet av dårlig styring, manglende politisk og organisatorisk koordinering og lokal passivitet. Men på et område lyktes Hellemprosjektet svært godt - med å skaffe laksekonsesjoner til bygda.

Departementet åpner døren for tildeling

Oppmerksomheten mot fjordressurser og fjordbasert sysselsetting tiltok utover i Hellemprosjektet, og særlig fra 1998 sto havbruk høyt på dagsorden. I begynnelsen snakket man bl.a. om røyeoppdrett, men bl.a. koplingen mellom fylkespolitikere Håkon M. Pettersen (Venstre) - som var nestleder i Hellemprosjektet - og Hans Petter Meland (SP) - som var oppdrettsgründer innenfor laks - bidro til en dreining av oppmerksomheten over mot oppdrett av laks. Også her skjedde det etter hvert en dreining fra forskningskonsesjoner til ordinære matfiskkonsesjoner. Pettersen var for øvrig felles borgelig gruppeleder i perioden 1995-1999 og satt sentralt i fylkesutvalget og hadde dermed nærhet til beslutningsprosessene. Pettersen har også vært styreleder i Árran siden etableringen i 1999, og var godt kjent med problemstillingene i Tysfjord.

Fylkestinget hadde møte i Narvik 19. april 1998, og prosjektkoordinator Paul Gæløk var til stede og drev aktiv lobbyvirksomhet. Ikke minst ved hjelp av Håkon M. Pettersen (V), Hans Petter Meland (SP) og Ester Vollebæk (KrF) greide man å få til en felles uttalelse (beskrives som et oversendelsesforslag) underskrevet av alle de politiske gruppeledere i Nordland Fylkesting. Her het det:

"Fylkestinget er opptatt av å skaffe Muskenområdet i Tysfjord næringsvirksomhet som tar utgangspunkt i naturgrunnlaget i fjorden. (...) I denne forbindelse ber fylkestinget om at fylkeskommunen bistår Prosjektgruppa for Hellemprosjektet slik at det kan søkes om en forsøkskonsesjon i lulesamisk område for laks/orret lagt til Musken. (...) Fylkeskommunen må også sørge for å trekke inn habil kompetanse og kapital fra oppdrettsnæringen i området." (sak 22/98 om fylkesplanen 1996-1999 og fylkesplanmeldingen 1997)

En slik unison og tverrpolitisk uttalelse til departementet var et sterkt

Foring ved anlegget til Musken Laks AS. Foto: ©Boris Ersson, Árran fotoarkiv

Musken Laks har bidratt til en flytebrygge i Musken. Foto: ©Boris Ersson, Árran fotoarkiv

politisk signal til sentrale myndigheter, og ble virkelig lagt merke til. I tillegg forpliktet dette administrasjonen i fylkeskommunen til å engasjere seg i saken. I juni sender prosjektkoordinatoren et brev med uttalelsen som vedlegg til fiskeriminister Angelsen, og ber om et møte med ministeren om slike laksekonsesjoner.

Henvendelsen behandles positivt i Fiskeridepartementet (FID). Selv om man tidligere ikke har hatt sammenlignbare tildelinger og generelt var skeptisk til slike særtiltak, og mange internt i departementet var i mot en slik tildeling, så mente departementet likevel at den helt spesielle situasjon i Musken talte for at en slik tildeling kunne aksepteres. Dels fant man at lovverket (oppdrettsloven) faktisk kunne hjemle en slik tildeling. Dels hadde departementet et behov for å

gjøre noe politisk i forhold til det samiske og bedre på bildet av departementets politikk som svært "samblind". Dels var det generelt og sterkt politisk trykk i favor av en slik tildeling, ikke minst for å bidra til at landet følger opp sine forpliktelser overfor samene. Og dels var situasjonen i Musken så spesiell at departementet så liten fare for presedens ved en slik tildeling. Etter et møte i Oslo i november sender departementet et brev 7. januar 1999 til Hellemoprojektet der man lovet å "se på mulighetene" for en slik tildeling.

Denne relativt sterke reservasjonen beholdes nedover i brevet, der det videre står:

"For Fiskeridepartementet er det en forutsetning for å vurdere en tildeling av konsesjoner til å drive matfiskoppdrett av laks og ørret til

Musken at dette vil få de ønskede ringvirkningene for området. Fiskeridepartementet har derfor sett det som naturlig at Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) vurderer om det er hensiktsmessig å utforme et næringsprosjekt hvor to oppdrettskonsesjoner inngår. På denne bakgrunn har departementet sendt et brev om dette til KRD".

Selv om reservasjonene er sterke så går den departementale ordlyden her likevel langt i å åpne for muligheten for en slik tildeling, og det ville være uriktig å si at departementet her ikke lover noe. En slik velvilje som departementet her utviser, må forstås relativt forpliktende. Man kan neppe anbefale KRD å følge et slikt spor uten at FID gjennom dette sier seg villige til å følge opp.

Departemental holmgang

Fiskeridepartementet var skeptiske til de lokale effektene av konsesjonene, og vurderte det slik at man i Musken hadde urealistiske forventninger til hvilke ringvirkninger som ville komme. Man var også usikker på om man lokalt hadde den kompetanse som var nødvendig, for at lokalbefolkningen skulle kunne ha en rolle i denne virksomheten. Og nettopp for å sikre at utviklingseffekten ble større enn bare de to-tre arbeidsplasser slike konsesjoner vanligvis gir opphav til, bestemte departementet seg derfor for å stille

Fra produksjonslokalene til Br. Hveding på Korsnes. Musken Laks' moderselskap, Tysfjord Marine Farm, har kjøpt seg opp i Br. Hveding. Foto: ©Sander Andersen

vilkårene om et næringsprosjekt. Verken befolkningen i Hellemofjorden eller departementet ville være tjent med at man ikke fikk til et godt prosjekt. I brevet fra Fiskeridepartementet til KRD av 7. januar 1999, der departementet altså stiller seg positiv til å vurdere et slikt tiltak, skriver departementet derfor avslutningsvis:

"Fiskeridepartementet ser det som naturlig at Kommunal- og regionaldepartementet tar hånd om og utformer et næringsprosjekt, hvor to konsesjoner for oppdrett av laks og ørret inngår, dersom departementet ser det

som ønskelig og interessant å arbeide videre med denne problemstillingen".

Fiskeridepartementet stiller altså som forutsetning for en tildeling at det utvikles et større næringsprosjekt der konsesjonene bare er ett av elementene som inngår. Det ligger i brevet også en premiss om at det er KRD som bør organisere fram dette prosjektet. KRD oppfattet betingelsen noe provoserende ettersom de jo nettopp var inne i et treårig prosjekt til 3 mill. kroner i bygda, og derfor på mange måter allerede hadde oppfylt dette kravet. Og da å kreve enda et nytt næringsprosjekt ble oppfattet som urimelig. Dessuten var same- og minoritetspolitisk avdeling ved KRD – som håndterte denne saken – en typisk samordningsavdeling med relativt få tilgjengelige ressurser og med fagkompetanse på helt andre felt enn nærings- og bygdeutvikling.

I første omgang startet en departemental holmgang mellom Fiskeridepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet der brevene gikk hyppig fram og tilbake, og der det åpenbart var stor uenighet mellom dem om hva som skulle skje under hvilke forutsetninger og hvem som skulle gjøre noe. De to partene ble i denne situasjonen mer eller mindre handlingslammet, men etter hvert forsøkte både KRD og prosjektledelsen i Hellemoprosjektet å få fylkeskommunen på banen, da i første omgang for å få dem til å vurdere og dokumentere

om næringsprosjektet som FID forutsatte allerede forelå gjennom det som var gjort i regi av Hellemoprosjektet. I april skriver fylkeskommunen i brev til Hellemoprosjektet:

"Slik Nordland Fylkeskommune ser det, er det næringsprosjekt som Fiskeridepartementet forutsetter i sitt brev til Kommunal- og Regionaldepartementet i grove trekk allerede på plass. Næringsprosjektet vil kunne styrkes ytterligere ved at det i en eventuell konsesjonsutlysning settes krav som betinger at søkerne også bringer inn bidrag i forhold til dette.»

Fylkeskommunen mener med andre ord at vilkårene som FID stiller for å vurdere konsesjonstildelingen allerede på dette tidspunktet "i grove trekk" er på plass. Men fylkeskommunen anbefaler likevel at man bør ha en avklaringsrunde med KRD og FID for å få deres synspunkter på hvorvidt vilkårene er oppfylt. Synspunktene fra fylkeskommunen er tydeligvis ikke nok til å løse opp i floken, og saken står fortsatt fast. Ettersom Hellemoprosjektet var organisert slik at det var relativt frikoplest fra både kommune og fylkeskommune, ble også disse tre instansene på mange måter paralyserert i forhold til å gjøre noe med situasjonen. Det går flere brevvekslinger utover i 1999 og 2000 mellom KRD og fylkeskommunen og KRD og FID om hvorvidt vilkårene fra FID er oppfylt, og dokumentasjon på dette, samt hvilken instans som eventuelt bør overta initiativet i saken.

Saken står slik mer eller mindre stille fra januar 1999 til april 2001. Men bordet fanger, det politiske trykket i saken er fortsatt like sterkt, og fiskerimyndighetene innser nok etter hvert at vilkårene de stilte ikke kommer til å bli mer oppfylt enn de allerede er gjennom Hellemoprojektet. Beslutningen til den nye Arbeiderpartiregjeringen om å ta vederlag for konsesjonene fordret en endring av oppdretsloven, og den 6. april 2001 fremmet regjeringen tilrådingen fra Fiskeridepartementet i Odelstingsproposisjon nr. 65 (2000-20001) Om lov om endring i lov av 14. juni 1985 nr. 68 om oppdrett av fisk skalldyr m.v. (vederlag ved tildeling av konsesjoner for matfiskoppdrett av laks og ørret). I proposisjonen sies det følgende om konsesjonene i Tysfjord:

"I samsvar med betinget tilsagn gitt av Fiskeridepartementet i 1999, legges det for øvrig opp til å tildele to konsesjoner lokalisert til Hellemofjorden i Tysfjord kommune. Dette for å styrke det lulesamiske samfunnet i Musken. Det vil bli knyttet spesielle tilleggsforutsetninger til disse konsesjonene".

Som følge av beslutningen i Odelstinget er diskusjonen mellom KRD og FID i praksis over, og det er etter dette klart at konsesjonene faktisk blir tildelt.

Søknadsprosess og tildeling

Svært mye energi og tid ble brukt til å sikre at konsesjonsspørsmålet faktisk

ble avklart. Når så dette plutselig er positivt avklart oppstår nærmest et vakuum, og i stedet for å lokalt jobbe hardt med tildelingskriteriene fram til tildelingen, overlates nå saken mer eller mindre til fiskerimyndighetene aleine. Disse arbeider blant annet med å tilpasse konsesjonstildelingene i havbruk til påpakninger som har kommet fra ESA, EFTAs overvåkingssorgan, og har flere høringsrunder på tildelingsforskriftene. Dette bidrar til at også tildelingen til Musken blir ytterligere forsinket, ettersom man bestemmer seg for å behandle Muskenkonsesjonene innenfor den ordinære tildelingsrunden. ESA-tilpasningen gjør også at kravene ved konsesjonstildeling til lokalt eierskap og lokale ringvirkninger svekkes.

Når den endelige tildelingsforskriften foreligger så legges det vekt på at virksomheten i størst mulig grad skal bidra til å oppnå forskriftens formål om å styrke det lulesamiske samfunnet i Musken, at virksomheten skal lokaliseres i nærheten av Musken, at det er lokal deltakelse på eiersiden, at det så langt mulig skal foretas lokal rekruttering til arbeidsplassene som opprettes, samt at konsesjonshaveren bidrar til å etablere og finansiere de infrastrukturtiltak virksomheten krever. Det skal i tillegg også legges vekt på søkerens eksisterende eller planlagte økonomiske aktivitet i regionen. I merknadene til forskriften defineres "region" her som "det lulesamiske miljøet i Tysfjord". For Muskenkonse-

sjonene gjaldt dessuten forbudet mot overdragelse av konsesjonene i 12 år, mens det for de øvrige var 10 år. Vederlaget for konsesjonene i Finnmark var 4 mill kr og 5 mill. kr for resten av landet, mens de to Muskenkonsesjonene var vederlagsfrie. Med unntak av disse særskilte vilkårene så var Muskenkonsesjonene omfattet av det samme tildelingssystemet som de ordinære tildelingene i runden. Søknadsfristen ble ved utlysningen satt til 25. september 2002.

Verken kommune, fylkeskommune eller Sametinget hadde noen innflytelse eller ord med i laget under tildelingen, selv om disse selvsagt hadde bidratt med innspill under utformingen av tildelingskriteriene. Delvis ønsket nok fiskerimyndighetene å håndtere dette på egenhånd på lik linje med de øvrige konsesjonene, og delvis var nok disse øvrige politiske organene også lykkelige over å slippe å ta stilling til en såpass politisk ladet sak. Intensjonen med konsesjonene var som nevnt i størst mulig grad å sikre samiske interesser og varig styrking av Muskensamfunnet. Det var imidlertid fra begynnelsen av en klar forståelse av at ingen rene lulesamiske interessenter i Musken ville være i stand til å stille med nødvendig kompetanse eller egenkapital til konsesjonssøking, utbygging og drift av lakseanlegg. Dette var klart for alle involverte parter, og fokuset i prosessen ble derfor tidlig rettet mot hvordan de aktuelle søkerkonstellasjonene

best kunne bidra til å sikre de lokale samiske interessene, samtidig som også alle de ordinære oppdrettsrelaterte aspektene ivaretas.

Det kom inn fem søknader på konsesjonene i Musken. De fem firmaene som søkte var MuskenSenter AS, Arctic Marine Consulting AS, Musken Oppdrett AS (SUS), Lule sjømat AS og Musken Laks AS. Bak MuskenSenter AS stod interessenter som i stor grad hadde røtter i Musken, som enten var bosatt der eller hadde utflyttet fra bygda. Arctic Marine Consulting AS hadde eiere hjemmehørende i Tysfjord og med sjøsamiske aner. Musken Oppdrett AS (SUS), v/Smolten AS, hadde sin forretningsdrift i Hamarøy og Flakstad kommune og ingen lulesamiske interessenter involvert. I Lule Sjømat AS var sterkeste økonomiske interessent Tysfjord Havbruk AS som var registrert på Drag, men heleid av Aagaard-gruppen med tilhørighet i Tromsø. Musken Laks AS, som mottok konsesjonene, var de sterkeste økonomiske interessentene Tysfjord Marine Farm på Storfjord og Gigante-konsernet med tilhørighet til Bodø. Gigante Havbruk AS eide bare 5,45 % av aksjene i Musken Laks direkte, men var sterkt inne på eiersiden i Tysfjord Marine Farm.

Både Lule Sjømat AS og Musken Laks AS hadde en andel av aksjonærene blant folk som var bosatt i Musken, og begge kunne også dokumentere relevant kompetanse og kapitaltilgang. I realiteten var det bare disse to søkerne

som konkurrerte om konsesjonene, de øvrige kandidatene ble tidlig silt bort i prosessen som mindre aktuelle. Søknadene fra Lule Sjømat AS og Musken Laks AS var nokså likestilte, men i følge Fiskeridepartementets regionkontor var det særlig det at Musken Laks AS i størst grad syntes å ivareta kriteriene om lokalt eierskap som var utslagsgivende. Både Lule Sjømat AS og Muskensenter AS påklaget beslutningen, men ingen av klagen førte frem. Muskensenter AS stevnet senere til og med fiskerimyndighetene for retten, men trakk saken like før rettssaken skulle opp.

Effektene av tildelingen så langt

Det tok tid før anlegget til Musken Laks AS ble etablert og driften kom i gang. Men i september 2002 kommer det første smoltutsettet, og driften har etter dette gått relativt normalt. Høsten 2003 skjer den første slaktingen, og selskapet kunne konstatere at erfaringene med lokaliteten i Musken var svært gode. De biologiske resultatene beskrives av ledelsen som svært gode, og bruken av lokal arbeidskraft til driften av anlegget har også vært vellykket. Økonomisk sett har riktignok selskapet – som de fleste andre laksebaserte havbruksbedriftene i landet – slitt tungt i denne perioden. Likevel kunne selskapet notere et resultat i 2004 på kr 600.000,-. Riktignok hadde selskapet ikke smoltutsett dette året.

Men med en nøktern og langsiktig drift har man kommet seg over den verste kneiken, og lakseprisene har gått betydelig opp det siste året. Selskapet har også utvidet driften og driver nå på to lokaliteter. Som følge av oppkjøp av aksjer fra folk som har flyttet fra Musken er den lokale eierandelen noe redusert, og Tysfjord Marine Farm har etter tillatelse fra Fiskeridirektoratet økt sin eierandel i Musken Laks til 58 %.

Ringvirkningene fra havbruksvirksomheten i Musken er moderate i forhold til det de fleste i Musken opprinnelig hadde forventet. Men disse forventningene har hele tiden vært urealistisk høye. Målt etter en mer næringsintern målestokk er ringvirkningene imidlertid omtrent som man kunne forventet. For mange i lokalbefolkningen var havbruksvirksomheten heller ikke det mest sentrale ved tiltaket, men snarere forhåpningene om betydelige økonomiske ressurser som skulle utløses gjennom tildelingen, og som kunne brukes til generelle infrastrukturtiltak på land med liten eller ingen kopling til havbruksvirksomheten. Mer enn en spesifikk næringsetablering så mange tiltaket heller som en generell finansieringskilde. Denne tankegangen reflekteres også i sluttrapporten fra Hellemoprosjektet der alle de opplistede tiltakene, med unntak av selve konsesjonstildelingen langt på vei foreslås finansiert av den fremtidige konsesjonshaveren. De øvrige åtte punktene gjaldt arealplan,

grendesenter/skole, IKT, vann og avløp, utbygging og vedlikehold av veisystem, utbygging og vedlikehold av kai, utbedring av havneforholdene og etableringen av et næringsfond. Tiltakene var kostnadsberegnet til over 22 millioner kroner. Tanken om at den som fikk konsesjonene nærmest skulle utvikle bygda også på andre områder enn havbruk, vitner nok også om at selve havbruksetableringen ikke var særlig godt forankret lokalt.

Konsesjonene gir i dag opphav til tre arbeidsplasser, av disse er to fulltidsstillinger i Musken, mens en pendler inn fra Storjord. I tillegg kommer noen spredte månedsverk på deltid samvarierende med produksjonssyklusen gjennom året. I tillegg til denne sysselsettingseffekten har man både formaliserte og uformelle opplærings-effekter som en klar lokal gevinst fra havbruksvirksomheten. Tre personer fra Musken har i regi av selskapet i samarbeid med Kunnskapssenteret i Gildeskål vært i gang med fagopplæring innenfor havbruk. En flytebrygge med småbåtanlegg og som også benyttes i oppdrettsvirksomheten er etablert, og selskapet har bidratt til dette. For å lette kommunikasjonene har selskapet også bidratt til en brygge på Hellandsberg.

Planen om et fiskemottak er ikke blitt realisert, og det synes heller ikke som om det i den nåværende situasjonen kan være grunnlag for det. Kun en fiskebåt i Musken er i drift, og laksen fra havbruksvirksomheten er det ikke

relevant å slakte lokalt, ikke minst som følge av det strenge slakte- og hygieneregelverket som slik slaktevirksomhet må etterleve. Lokal slaktevirksomhet av laks vil kreve svært store investeringer i blant annet kai, slaktelinjer, produksjonslokaler, kjøle-/fryserom og vannverk. Dette er langt utenfor det som er mulig å få til i Musken bare på grunnlag av de to konsesjonene, og en etablering ville fordret et samarbeid mellom mange små selskaper eller allianser med store, tunge aktører i bransjen. Det er også vanskelig å tenke seg at man i dag legger et slikt nytt anlegg til en veiløs bygd uten bilferge.

Sett i et nøkternt nærings- eller bedriftsperspektiv er de kortsiktige og næringsrelaterte ringvirkningene omtrent som man kunne forvente, ikke minst som følge av at det lokale selskapet i Musken er avhengige av et moderselskap på Storjord som ivaretar mange av funksjonene i selskapet i forhold til finansiering, kompetanse og drift. I et lengre tidsperspektiv kan det også være en fordel at selskapet ikke har gått raskt fram med "goodwill"-tiltak som var frikoplet fra havbruksvirksomheten i en periode der næringen "lå med brukket rygg". Hadde man gått for tungt inn med slike tiltak under slike rammebetingelser ville man lett ha belastet driften økonomisk på en slik måte at selskapet kunne fått problemer, og i verste fall gått konkurs. Slik sett kan man kanskje være glad for at tildelingen av

konsesjonen trakk ut i tid, og at Musken Laks ventet litt med å sette ut smolt. Hadde man akkurat gjennomført tunge investeringer og hatt mye fisk i sjøen når krisa inntraff, ville de økonomiske problemene kunne ha blitt mye større.

Når det gjelder infrastrukturtiltak med minimal tilknytning til havbruksdriften, men som var diskutert og bebudet forut for og i søknadsprosessen, er situasjonen dårligere. Barnehaugen er ikke realisert, og begrunnelsen for dette har vært at barnetallet er så lavt at det ikke er økonomisk forsvarlig å drive, samt at det etter hvert har vært liten eller ingen etterspørsel etter tiltaket. Heller ikke butikkdriften er realisert, selv om Musken Laks AS riktignok lenge støttet og drev butikken før konsesjonene kom i drift. Det er uenighet om manglende butikkdrift skyldes at ingen blant de lokale var interessert i å drive en butikk, eller om det skyldes at selskapet ikke kunne gi rammebetingelser som var gode nok til at noen vil ta sjansen på å starte opp driften igjen.

At flere av disse ikke-havbruksrelaterte og lokalt forventede tiltakene ikke er realisert kan selvsagt beklages, men det er ikke mulig å finne informasjon som dokumenterer at dette i særlig grad skyldes manglende vilje, interesse og oppmerksomhet fra oppdretts-selskapets side. I diskusjonen omkring konsesjonene, i søknadene og under tildelingsprosessen var det lite konkret om tidspunktene for når de ulike

tiltakene skulle iverksettes, og det vil i et næringsutviklingsperspektiv uansett være viktig å tenke langsiktig. Det kan også diskuteres hvilke forpliktelser selskapet faktisk har til å realisere tiltak uten direkte tilknytning til havbruksvirksomheten.

Selskapet har drevet nøkternt og fornøftig innenfor de meget vanskelige økonomiske rammebetingelsene som har omkranset næringen i den aktuelle perioden. Det er heller ikke noe som tyder på at situasjonen i Musken hadde vært særlig annerledes om konsesjonene hadde blitt tildelt en av de andre søkerne. Også Lule Sjømat AS/Lapponia Proventus - hovedkonkurrenten i søknadsprosessen - har for eksempel slitt tungt i den samme perioden, og virksomheten deres i Tysfjord går ikke videre godt. For Musken Laks AS synes den økonomiske situasjonen å bli stadig bedre, og moderselskapet, Tysfjord Marine Farm AS, har for eksempel nylig kjøpt seg opp i Br. Hveding på Korsnes i Tysfjord – Norges største produsent av lutefisk. Dette kan tyde på at det viktigste økonomiske fundamentet til virksomheten i Musken er relativt godt.

Har "Muskenmodellen" vært vellykket?

Som et stykke politisk entreprenørskap var tildelingen en stor suksess

for bygda og de som arbeidet den fram, og vitner om både kreativitet, mot og en betydelig lokal innsats. Men problemene knyttet til tildelingen, blant annet stridighetene mellom departementene, tilsier imidlertid at det neppe er politisk mulig å gjøre noe liknende i overskuelig framtid i andre samiske fjord- og kystområder. Sannsynligvis var dette et engangstilfelle knyttet til helt spesielle politiske og andre rammebetingelser i Tysfjord og Musken. Det er derfor i dag neppe relevant å snakke om "Muskenmodellen" som en generell modell for utvikling av samiske fjordbygder. Og i hvilken grad tildelingen kan være et bidrag i utviklingen av samiske rettigheter er det for tidlig å si noe om.

Som vi har vært inne på har ringvirkningene fra de to konsesjonene så langt vært omtrent som man kunne forventet, og på linje med andre selskap som driver med to konsesjoner. Men det er opplagt at som kortsiktig kriseløsning på et akutt fraflyttingsproblem har konsesjonstildelingen ikke vært vellykket. Fraflyttingen snarere økte enn avtok i perioden etter konsesjonstildelingen, og befolkningen er nå nesten bare halvparten av det den var før konsesjonssaken startet. Fraflyttingen foregikk imidlertid relativt frikoplek fra havbrukssatsingen, og det er vanskelig å påvise noen sammenheng mellom havbruksetableringen og flytting. Noen hevder riktignok at konkurransen mellom søkerelskapene – som hadde allianser med

ulike deler av lokalbefolkningen – bidro til å øke konfliktnivået i bygda.

At det lokalt forventes at selskapet skal bringe til veie ulike goder utover selve næringsvirksomheten bidrar dessuten til at det oppstår en interessemotsetning mellom selskapet og lokalbefolkningen, og lokalbefolkningen kan lett komme til å innta en "kritisk overvåkningsrolle" vis-a-vis selskapet i stedet for å se det som en god lokal alliert. Konkurrans prinsippet er neppe særlig egnet i en slik kontekst, og det er heller ikke heldig at private selskap skal ha juridisk uklare samfunnsmessige forpliktelser overfor ei lita bygd. Og kanskje burde man uansett valgt en tildelingsmetode der man unngikk konkurranse mellom ulike deler av bygda og at søkerne overbød hverandre på infrastrukturensiden. Begge deler bidro nok til å skape både høyere forventninger og høyere konfliktpotensiale enn det mer tilpassede tildelingsordninger ville gitt.

Spørsmålet er om lakseoppdrett i det hele tatt er egnet som kortsiktig krisetiltak i små og marginale fraflyttingsområder. For det første så er laksemarkedene og lakseprisene notorisk ustabile, og slik usikkerhet gjør næringen mindre egnet som "motor" eller "kunstig åndedrett" for et utsatt lokalsamfunn. Trolig ville andre næringer og tiltak vært mer egnet.

For det andre gjør "næringsfattigdommen" i Musken at det er få andre aktører og næringsvirksomheter som man

kan inngå næringsallianser med og som kunne gjensidig styrket hverandre. Klimaet for å få i gang næringsutvikling og synergieffekter i bygda i tilknytning til havbruksetableringen er ikke godt. Til det er det eksisterende nærings- og befolkningsgrunnlaget alt for tynt. Det er for eksempel nå kun en fiskebåt med konsesjon igjen i Musken. Satsingen på utnyttelsen av marine naturressurser kan også være en tvilsom kriseløsning i en situasjon der landbaserte og kvinnerettede tiltak kanskje ville vært mer virkningsfullt. I produksjonsleddet utgjør andelen kvinner en svært liten del av næringen. Havbruk er dessuten verken særlig arbeidsintensiv eller godt koplet til lokale landaktiviteter, og når næringen i tillegg er både nokså kapitalkrevende og svært konjunkturutsatt, så er havbruk trolig et dårlig valg som kortsiktig kriseløsning i marginale og fraflyttings- truede bygder.

Mange håpet selvsagt at konsesjonene kunne mobilisere politiske, økonomiske og symbolske ressurser som kunne stoppe fraflyttingen. Fraflyttingen hadde sin årsak i forhold som nedleggingstruet skole, fravær av lokal matbutikk, generell befolkningsmessig uttynning, forgubbing og andre forhold bidratt til fraflyttingen, årsaker som gjensidig forsterker hverandre. Og i en slik situasjon er det ikke nok å "satse på én hest", og forventningene som enkelte hadde til de to konsesjonene som en generell redningsplanke

for problemene i Musken, var nokså ubegrunnet.

Situasjonen med en nedleggingstruet skole og mangelen på butikk i bygda illustrerer godt behovet for koordinerte og helhetlige løsninger for slike pressede lokalsamfunn. I forhold til slike prosesser kan ikke laksekonsesjoner aleine berge bygda, og dette illustrerer både Fiskeridepartementets poeng om å utvikle en større og bredere "næringspakke" rundt konsesjonene, og behovet for at offentlige myndigheter på ulike nivå og innenfor ulike sektorer også må trekkes inn i slike bygdeutviklingstiltak. Ukoordinerte tiltak og handlinger vil lett føre til at de motarbeider hverandre og mislykkes.

Forfatteren

Håkan T. Sandersen er førsteamanuensis i statsvitenskap ved Høgskolen i Bodø og arbeider bl.a. med havbruk, kystsonoplanlegging og naturvern. Sandersen hadde også et vikariat i kommuneadministrasjonen i Tysfjord i 1987-88.

Adresse: Høgskolen i Bodø, Avdeling for samfunnsfag, 8049 Bodø,

E-post: haakan.t.sandersen@hibo.no.

Litteraturliste

Sandersen, Håkan T. 2005: Fjordfolk på konsesjonsjakt – Evaluering av tildelingen av konsesjoner på særskilt grunnlag til den lulesamiske bygda Musken i Tysfjord. NF-rapport, Nordlandsforskning, Bodø.

Sandersen, Håkan T. og Terje Olsen 2001: «Verneprosesser, ressursforvaltning og samiskhet - fjordressurser og forvaltningsutfordringer i Tysfjord». I Die-dut nr. 2/2001, Nordisk Samisk Institutt, Kautokeino.

Håkan T. Sandersen: "Dallog gå luossakonsesjåvnå båhtin"

Ij la álu smáv sajátja poltihkalattjat vuojtiti. Valla gå Måsskåj juolloduváj guokta luossakonsesjåvnå jagen 2002 de hæhttup dav politihkalasj vuojtton nabddet. Jus galggá dáj guovte konsesjåvnåjuollodimij birra giehttot de hæhttu vehik tjelggistit Måskeaksjåvnå birra. Måskeaksjåvnå lij 1995-1996 dálve. Dallog Måskega ruojav dahkin hæjos dile vuosstij mij lij bájken, ulmutja ierit jáhtálin ja baregosaje vádnunin. Dán aktijvuodan lij Mihkkila-Petter Gånågisá lunna hágaj. Dát aksjåvnå vuorbástuváj. Måsske állo berustimev oattjoj.

Boados dát aksjåvnås lij Hellemoprosjekta, stáhtta juollodij gálmma miljåvnå Måsske-sebrudahkaj, dá rudá galggin aneduvvat æládu-sávdånibmáj. Paul Gælok, gut jádedij Måsskeaksjåvnå, biejaduváj aj virggáj prosjektabarggen Hellemoprosjevtan. Dát prosjekta ittjij rat vuorbástuvá ietján gå luossakonsesjåvnåjt áttjudit, dán prosjevtan lij hæjos loahpe moatte síváj diehti.

Guolástusdepartemennta lij álgos doarek dákkir sierralágásj konsesjåvnåjt juollodittjat, valla buorre politihkalasj bargo baktu de Guolástusdepartemennta ja Suohkan- ja guovllodepartemennta manemussaj guorrasin, ja dá guokta konsesjåvnå juolloduovvin Måsskåj návoká dasi gut oattjoj dajt áhtsáma manjela. Vihtta bájkálasj vidnudagá áhtsin dá guokta konsesjåvnå, Musken Laks AS ja Lule Sjømat AS ájnna oalle gilpustiddje dáj konsesjåvnáj badjel, danen gå dán lidjin guovten vidnudagán lij máhtudahka ja ruhta, majt dá ietjá vidnudagá vádnunin. Goappátjijn dájv viddnudagájn lidjin bájkálasj æjgáda. Musken Laks AS oattjoj dát guokta konsesjåvnå, juollodime manjela gujddijin Lule Sjømat AS ja MuskenSenter AS mærrádusáv, valla mærrádus ittjij rievddaduvá. MuskenSenter AS tjabu diggáj buotij ássjev, valla gæssádin dav vas jur ávddál ássje galgaj álget.

Jus ga Musken Laks AS vehik suojmma doajmmagádj, de biedjin vuostasj viejegijt ragátmánon 2002, ja dat rájes li dábalattjat doajmmam. Álgon lij vehik gártjes ruhtadille, valla jagen 2004 lij boados 600.000 kråvnå. Vidnudahka ij la álgadam dajt dájmajt majt loabedij, rámbuodav ja mánájgárdev, valla ij máhte javllat viddnudahka ij la gæhttjalam dájv áttjudit. Ietján lidjin bájke álmugin ilá stuorra vuorddemusá dájda konsesjåvnájda, ulmutja mak jáhkkin dat vidnudahka mij konsesjåvnåjt oattjoj galgaj doajmmaj biedjat divona dajt dájmajt majt Hellemoprosjekta oajvovadij.

Konsesjåvnáj vájkkudusá li dagu lulu vuorddet guovtet konsesjåvnås unna bájkátjin. Danen e guolebiebbmamkonsesjåvnå vuojga hieba jus galggá buoredit smáv bájkij dilev, gå dajs sjaddi binná duoddevájkkudusá. Soajttá lulu buore muhtem gátteæládusáv ja gájkbuoremusát nissunbargosajijt farra áttjudit Måsskåj.

Fiskemáddo – fiskenes stammor

I samisk tradisjon finnes fortellinger om at alle dyreslag har en slags stammor eller åndelig overhode, vanligvis betegnet máddo (Kalstad 1997, s. 24). Máddo kan være knyttet til dyr på land, fisk og sjøpattedyr. Fra landjorda kjennes eksempelvis gårgámáddo, det vil si en slags stammor for maur, tsuobbomáddo, en stammor for frosken eller otermáddo, for å nevne noen arter (Larsen 1950, s. 43, Qvigstad 1927 s. 417, 549). Siden jeg her skal konsentrere meg om det maritime miljøet skal jeg gå inn på noen av de ulike typer máddo som er å finne i havet. Dette gjelder akkaren, hummeren, ueren og fiskemáddo generelt. Men før jeg går inn på selve temaet skal jeg trekke frem noen paralleller fra nordnorsk folketradisjon.

ODDMUND ANDERSEN

Det er flere historier i nordnorsk folke-minne om store hvallignende monstre (Westrheim 1992, s. 56-57). Det er gjerne beskrevet som øyer som kan friste menneskap til landligge. Når man er kommet nær nok eller til og med på dem, dukker de ned i havet, slik at det ble dannet en malstrøm som kunne trekke både båt og menneskap med seg. Slike uhyrer gikk gjerne under navnet Havgufa.

Fra 1700-tallet er betegnelsen krake brukt om lignende vesener nede i havdypet (Westrheim 1992, s. 56-57). Det beskrives da som et uhyre som oppholder seg i dypet og lokker til seg fisk som lever av krakens ekskrementer. Rundt kraken er det derfor svært fiskerikt. Fis-

*Dersom man tok for mye uer kunne man bli utsatt for háhkamáddos vrede.
Illustrasjon: Alvin Jensvold*

ket man på kraken var det derfor muligheter for god fangst. Men det hadde også sine ulemper å fiske her. Plutselig kunne den reise seg med bulder og brak og bli stående i sjøen på sine fire enorme stolpebein. Det var derfor viktig å komme dette vesenet i forkjøpet, og forstå når den ville opp. Man kunne merke at man havnet på kraken dersom vannet ble grunnere og grunnere. Da var det om å ro bort fra plassen så fort som man maktet. For å sikre seg mot å bli trukket ned kunne man kaste en gjenstand i havet og så ro bort. Kraken ville da gripe om den gjenstanden som var kastet og trekke den ned, istedenfor båten (Olsen 1987, s. 19).

Tilsvarende historier finnes hos Hveding (1935, s. 10). Han sier at all fisk har sitt opphav i en mye større fisk, som heite fiskemora. I denne sammenheng viser han til en historie fra Fugløya, sannsynligvis i Nord-Troms, om at der en gang var en mengde med båter som lå med juksa. Fisken stod da tett på et lite område, og de rodde omkring denne flekken og fiska. Været var godt og fisken bet tettere og terre, slik at båtene etter hvert ble tynget av fangsten. Då hørte de plutselig et sus som av et skred, og de så at torsken veltet seg til alle kanter. Da ble fiskerne redde og rodde der i fra. De var havnet på fiskefatet.

Den samiske tradisjonen om fiskemáddo

I samisk tradisjon finnes begrepet máddo. Historiene om máddo synes å ha likhetstrekk med hva som kjennes om de tidligere nevnte historier i nordnorsk tradisjon. Men selv om en antar at alle vesener tidligere kan ha hatt en máddo kjenner en i Tysfjord i dag kun noen utvalgte arter som har máddo. Dette gjelder akkarmáddo, hummar-máddo, uermáddo (háhkamáddo) og selve fiskemáddoen eller guollemáddo. Her skal jeg gi en nærmere beskrivelse av hver enkelt máddo der jeg først går inn på akkarmáddo.

Akkaren eller blekkspruten ble tidligere fisket til agn. Akkarsbellingene (armene) ble også brukt som fórt til kreaturene (Intervju med Egil Borg, Hulløya den 25.05.04). I fjordene var det gjerne slik at det var særskilte plasser der man kunne fiske akkar. Inga Karlsen (intervju den 14.05.04) forteller om ei akkarmeia innerst i Hellemofjorden. Hun forteller følgende:

"før i tida var det vanlig at folk fiska etter akkar, det var masse akkar her, e det blitt mæ fortalt, men så var det en mann som bodde i Peta som kaltes for Galok, han brukte å være å feske etter akkar, og feske ellers, kvær bidige dag va han ute, han brukte å sjau og rop og song på havet, folk var så vant med det, de brydde seg ikkje om det, så en dag så hør

Steffjord var kjent som en "hummerplass". Foto: Lars Børge H. Myklevold, ©Árran

de ikkje meir han sua og ropa, så fer de bort og skal se, nei då e båten borte, ror de lenger bort i fjorden, der finn de båten koelva, akkurat der akkarmáddo va, sagnet fortel at han må ha rodd på den akkarmáddo, kanskje akkarmáddo ble lei han, han var der vær bidige dag, så røyste han seg opp for å få slutt på dette.

Men det er jo fleire som har merka det derre. Báv-ádjá i Norbukta, ja han kunne også være der og fisk akkar, men en dag får han ikkje pilken til å gå lenger ned, han prøva og fløtte seg litt og litt, men pelken han ville ikkje ned, så tenkte han for seg sjøl, at det var best å ro på land for nu e akkarmáddo oppe"

Inga Karlsen forteller også en historie om en plass ved Hellandodden, mellom Bjørkvik og Helland. På dette stedet var en mann og fisket akkurat på akkarnea. Og så skjer det samme, de får ikke pilken ned. Da tenkte de straks på akkarmáddo, og drar fra plassen med en gang.

Hveding (1935, s. 9-10) har gjennom sine historier om folketro og folkeliv fra Nord-Salten gikk oss innblikk i tilsvarende historier. Han kan fortelle at akkarfiskerne stundom kom over slike store mengder med akkar, att det ikke kunne være rett alt i hop. Noen ganger har de blitt fast i noe som var så tungt at de sleit vekk heile akkarsvaden. Det har også hendt at de har sett "ovstore klør" som kom opp gjennom vannflaten og slengte seg bortetter sjøen. Klørne var like lange som båten. Da var det gjerne akkarsmora

de var råket bort i. Ordtaket var derfor at "Ein skal aldri sitja på akkarsgrunnen til ein har fått akkarsmora på lett" avsluttet derfor Hveding (1935, s. 10).

Også fra Nord-Troms kjennes lignende historier om akkarmáddoen. En historie forteller om en far og en sønn som fisket akkar i store mengder. Da skal de ha oppdaget at det brente under båten liksom ild. Faren sa da at de måtte rømme for nu kom akkarmora opp (Qvigstad 1928, s. 475-477).

Hummerfiske skal tidligere ha vært vanlig i Tysfjord, siden fjorden har en egen hummerstamme (Intervju med Karsten Amundsen, Drag, den 11/5-04 og Egil Borg, Hulløy den 25/5-04). Før i tiden ble det fisket med garn, men det kom også båter fra sør som fisket med teiner. Hummer liker seg der det er ur og stein slik at de beste hummerplassene var på slike steder. Flere av mine informanter mener at dette fisket i hovedsak var vanlig først fra 1950-tallet og fremover, det vil si at det tidligere skal det ikke ha vært vanlig.

Til tross for at dette fisket synes å være ungt kjennes det likevel tradisjon om at hummeren også hadde máddo. Inga Karlsen forteller nemlig en historie om hummermáddo rundt Haukøy. Hun forteller følgende:

"Du veit Steffjorden er hummarplass, rundt Haukøy ... fortelte han om den svære akkaren, nesten like stor som Haukøya, som lå flat fra Haukøya og utover fjorden, det var

hummar ikkje akkar, nesten like stor som Haukøya, æ veit ikkje om han hadde sett det, i alle fall e nu sagnet der"
(Intervju med Inga Karlsen den 14.05.04).

Uer har vært en viktig ressurs for befolkningen i Tysfjord. Den ble fisket året rundt, både som matfisk og som salgsartikkel. Det er særlig inne i Hellemo fjorden og Mannfjorden at det har vært et rikt uerfiske. Uer ble tidligere fisket fra ulike klakker eller made. Gårder som lå lett tilgjengelig for gode klakker må ha vært betraktet som heldige.

I tilknytning til dette fisket er det også tradisjon om háhkamáddo, eller uermor. En informant mener at háhkamáddo er en auorssort, men at den er stor, kanskje flere meter lang. Men vedkommende understreker at han ikke selv har opplevd dette (Intervju med Peder Pedersen 27/10-04). I følge denne informanten skal háhkamáddo ha kommet til synes på hunddagan, for da flaut alt opp.

Johan Albert Kalstad (1997, s. 25) mener imidlertid at dersom man tok for mye uer kunne man bli utsatt for háhkamáddos vrede, men han går ikke inn på hva dette kunne innebære. Også Mikal Urheim forteller i et intervju med sameradioen (Intervju med Mikal Urheim av Stig Gælok, 25/2-1985) om háhkamáddo. Han sier at når man fisker mye uer, kan en plutselig oppdage at det blir grunnere. Da må man straks stoppe fisket, for da er uermáddoen på vei opp fra dypet.

Til sist kan det tas med at det fortelles også om en slags stammor for alle fiskene. Hveding skriver at man i Tysfjord og Ofoten mente at lyset og varmen er "ætta fra eldmora" (Hveding 1935, s. 9-10). Kalstad (1997, s. 25) sier at på en bestemt natt i mørketiden kunne den vise seg som en ildkule i bevegelse på havet. Ved å vurdere selve lysstyrken kunne man få informasjon om fiskemengde dette året eller hvor torskeinnsiget ville komme (Kalstad 1997, s. 25).

Hvordan skal vi forstå máddotradisjonen?

Det viser seg altså at det langs kysten, både i det samiske og i det øvrige nordnorske miljøet, finnes tradisjoner om større vesener som er å finne nede i havdypet. I både nordnorsk og samisk folkeminne var det slik at når det ble grunnet så var det tegn på at noe skjedde. I nordnorsk folkeminne er særlig begrepet krake knyttet til slike vesen. I samisk folkeminne er máddo brukt om de samme forhold. Selve forståelsen av máddo er imidlertid forskjellig i forhold til nordnorsk tradisjon.

Máddo fremstår i de samiske fortellingene som en stammor. Den hadde som oppgave å passe på den arten som den var "mor" for. Ble den irritert kunne den komme opp og velte båten og trekke fiskerne ned i dypet. Det fremheves flere grunner til at den kom opp. Den kunne knyttes til normer og verdier i samfun-

net. Kalstad (1997) sier at ideen var at hver enkelt skulle vise respekt for de ulike dyreslag, der måtehold fremfor grådighet ble vektlagt. Det samme synspunkt hevder også Mikael Urheim (Intervju med Mikal Urheim av Stig Gælok, 25/2-1985). I tilknytning til historien om uermáddoen sier han at om man tar for mye uer, mer enn en behøver, da kommer selve máddoen frem. Også historien om akkarfisket fremhever de samme verdier.

Fra et pedagogisk ståsted kunne derfor máddotradisjonen betraktes som en form for barneoppdragelse og sosialisering til samfunnets normer og verdier. Det vil si at det var viktig å ikke fiske for mye fordi fiskemoren kunne komme opp. Verdier som måtehold fremfor grådighet var de underliggende normene som ble videreformidlet.

En annen norm som også er knyttet til máddoen er at man ikke skulle plage andre dyr, men behandle dyr som man hadde rundt seg godt. Dersom man plaget dyrene påkalte man máddoens vrede. Særlig var slike historier rettet mot barn som kunne finne på å plage ulike småkryp og andre mindre dyr.

For å illustrere dette kan det tas med en historie om musene, for musene har også en stammor. En historie forteller nemlig hva som skje rom man plager musene. Når en mishandler og plager musene kommer det frem svært mange mus som henger seg fast på den som plager musene. Deretter kommer muse-

mora. Også den biter seg fast, og biter fotsenene over på den som plager musene. Om en dreper flere mus hjelper det ikke, for jo flere som blir drept desto flere kommer det, og til slutt blir personen selv drept (Qvigstad 1928, s. 477).

Ideen om máddo går sannsynligvis tilbake til førkristen religion. I denne tenkning ble dyr behandlet med respekt. Denne tenkning hang sammen med ideen om at naturen som samene levde i var levende, eller besjelet. Det var derfor bestemte regler for hvordan man skulle forholde seg både til de ville og tamme dyrene. Brudd på slike regler kunne føre til straff, noe som også historiene om máddo forteller om. Fortellingen videreformidler på den måten etiske forestillingene om hvordan man skulle forholde seg til dyrene som samene om ga seg med.

Forfatteren:

Oddmund Andersen (f. 1959) er født og oppvokst i Skånland i Troms fylke. Han har doktorgrad i arkeologi fra Universitetet i Tromsø, og arbeider nå som forsker ved Árran.

Adresse: Árran – julevsáme guovdasj/lulesamisk senter, 8270 Ajuokta/Drag

E-post:
oddmund.andersen@arran.no

Litteratur

Hveding, J. 1935: Folketru og folkeliv på Hålogaland. Norsk folkeminnelag nr. 33, Oslo (Norsk folkeminnelag)

Kalstad, J. A. 1997: Slutten på trommetida – og tida etter. Ottar. Noaider og trommer, nr. 217. Populærvitenskapelig tidskrift fra Tromsø museum.

Larsen, A. 1950: Om sjøsamene. Tromsø museums årshefter vol. 70, nr. 2.

Olsen, O. T. 1987: Norske folkeeventyr og sagn. Samlet i Nordland.

Qvigstad, J. 1927: Lappiske eventyr og sagn fra Varanger. Institutt for sammenlignende kulturforskning Serie b: Skrifter III.

Qvigstad, J. 1928: Lappiske eventyr og sagn II. Lappiske eventyr og sagn fra Troms og Finmark. Institutt for sammenlignende kulturforskning Serie b: Skrifter III.

Westrheim, S. 1992: "Det er så mangt mellom himmel og jord". Draugen. Hevneren fra havet. Red.: Skoglund, T. Westrheim, S. Eriksen, H.K.) J. W. Cappelens forlag as.

Westrheim, S. 1992: Dryppende våt og farlig. Draugen hevneren fra havet. Red.: Skoglund, T, Eriksen, H. K. og Westrheim, Cappelen.

Intervju og feltrapporter:

Andersen, O: 25/4-04: Intervju med Egil Borg, Hulløya

Andersen, O: 11/5-04: Intervju med Karstein Amundsen, Drag.

Andersen, O. 14/5-04-04: Intervju med Inga Karlsen, Ájladde/Helland.

Andersen, O. 27/10-04: Intervju med Peder Pedersen 27/10-04.

Gælok, S. 1985: Intervju med Mikal Urheim. Sendt på NRK Sameradioen den 25/2- 1985.

Takk til Marit Myrvoll som har gitt kommentarer til denne artikkelen.

Oddmund Andersen: "Guollemáddo – guolij máttaráhkko"

Sámij árbbedáben li subtsasa ma javlli juohkka judosslájan le soameslágásj máttaráhkko jali ásskulasj njunnjusj mij gáhtjudallá máddon. Máddo lulun juhtusijn ma gáttén viessun, guolijn ja aj ietjá viessogijn ma nuoren viessun.

Láttij kultuوران gávonnuji aj subtsasa ma subtsasti ilmmeniera birra mij nuore tjiernalissan gávonnuj ja viesoj, valla da li unnán ietjálá-gátja gá sámé subtsasijn.

Divna juhtusijn lulun máddo liehket, valla Divotasvuonan diehtep dássju muhtem juhtusij birra majn mátto lidjin: áhkarmáddo, hummár-máddo, háhkamáddo ja guollemáddo. Háhka lij ájnas vehkudahka divotasvuonagijda, ja dan aktivoudan le háhkamáddo árbbedáhpén. Aota gáldo milta lij háhkamáddo soames háhkasládja mij lij riek stuorak, soajttá nágin mehtera guhkke.

Máddo galgaj gáhttit ja suoddjit dav judosslájan masi lij "ieddne". Jus suhtaj de máhtij vantsajt gámedit ja guollárijt tjiernalissaj viedtjat. Árbbedábij milta máddo lij jáhkedahtte viehkken mánájt bajedittjat ja hárrjidittjat sebrudagá njuolgadusájda ja ároojda. Ulmusj ittjij galga ilá álov luondos gájbbedit, galgaj várrogis liehket ja juhtusijt árvon adnet.

Ussjolmis máttot birra la jáhkedahtte sámij dálusj áskos boahtám. Dálen lidjin juhtusijn siello ja ulmutja vierttijin dajt roaddat. Dan láhkáj lidjin subtsasa máttot birra buorre viehkkenævnon.